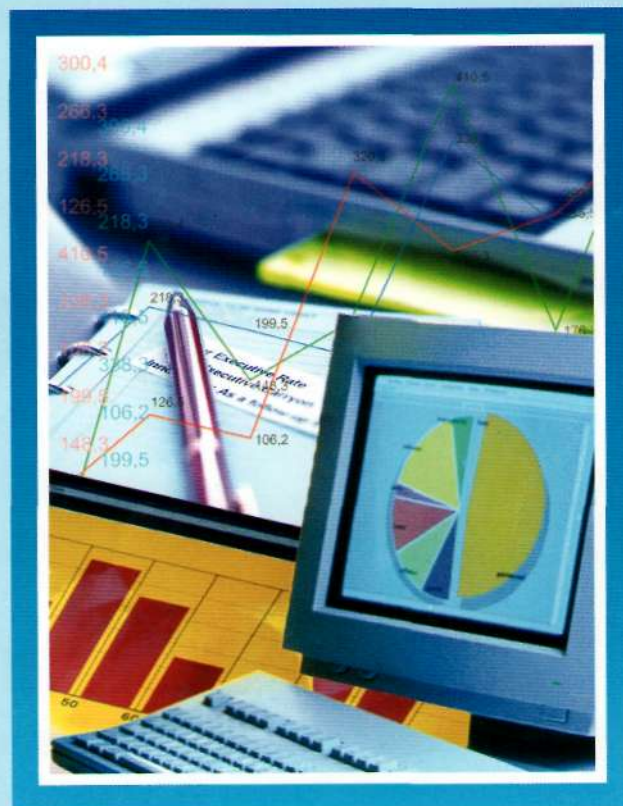

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ СОЛИҚ ҚЎМИТАСИ

УБС.2
336
9K-98

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ

4009

396

21.98

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

А. ЖЎРАЕВ, Ш. ТОШМАТОВ, О. АБДУРАҲМАНОВ

**СОЛИҚЛАР
ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ**

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан ноиқтисодий бакалаврият таълим йўналишлари учун ўқув қўлланмаси сифатида тавсия этилган

В 13313.
O'z MU
Umiy kutubxonasi

ББК 67.402
Ж 96

Ушбу ўқув қўлланмаси Ўзбекистонда хизмат кўрсатган иқтисодчи, **и. ф. н., доц. Гадовев Эркин Файзиевич** таҳрири остида тайёрланди.

Бош маслаҳатчи:

Парпиев Ботир Раҳматович — Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси раиси.

Тақризчилар:

Ҳайдаров Н. Ҳ. — иқтисод фанлари доктори, профессор.
Тўхлиев Б. К. — иқтисод фанлари номзоди, доцент.

Ж 96 Жўраев А.

Солиқлар ва солиққа тортиш: Ноиқтисодий бакалаврият таълим йўналишлари учун ўқув қўл. / **А. Жўраев, Ш. Тошматов, О. Абдурахманов; Э. Ф. Гадовевнинг** умумий таҳрири остида; ЎзР Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. — Тошкент: «NORMA» нашриёти, 2009. — 184-б.

И. Тошматов Ш. П. Абдурахманов О.

Мазкур ўқув қўлланмасида Ўзбекистон ҳудудида Солиқ кодексига назарда тутилган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар амал қилиш тартиби ёритиб берилган.

Ўқув қўлланмаси ноиқтисодий бакалаврият таълим йўналишларида ўқиётган олий ўқув юртлари талабалари учун мўлжалланган.

ББК 67.402я73

КИРИШ

Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда, авваламбор, солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш, солиқларнинг турларини камайтириш, уларни ҳисоблаш механизмини соддалаштириш муҳим масалалардан ҳисобланади. Бу борада ҳозирга қадар мамлакатимизда амалга оширилган ислоҳотларнинг ижобий самараси ҳақида мамлакатимиз Президенти алоҳида тўхталиб: «Хўжалик юритувчи субъектларнинг солиқ юкини янада камайтириш, микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўловининг 10 фоиздан 8 фоизга, 2009 йилдан бошлаб эса 7 фоизга туширилиши, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ставкаларининг камайтирилиши ва айни пайтда уни ҳисоблаш тартибларининг такомиллаштирилиши тадбиркорлик, кичик ва хусусий бизнесни изчил ривожлантириш учун кучли рағбатлантирувчи омиллар яратди»¹ деб таъкидлаб ўтдилар. Ўзбекистонни 2009 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг устувор йўналиши сифатида жаҳон иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурида кўзда тутилган тадбирларни амалга ошириш белгиланган. Мазкур дастурда белгиланган иқтисодиётнинг реал сектори базавий тармоқлари корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларнинг барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чоратадбирларида хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантиришга кенг эътибор қаратилган.

Шу боисдан ҳам таълим тизимида солиқ соҳасидаги билимларни ўргатишда республикаимизда амалга оширилаётган солиқ соҳасидаги ислоҳотларни талаба-ўқувчиларга тўлароқ етказиш, ушбу йўналиш бўйича истиқболли дастурларни ишлаб чиқиш, олий ўқув юртлари таълим йўналишлари учун ўқув қўлланмалар ва дарсликлар тайёрлаш, солиқ соҳасида амалий тадқиқотлар олиб бориш, илғор педагогик технологияларни таълим тизимида татбиқ этишни амалга ошириш ҳукуратимиз диққат-эътиборида бўлган асосий вазифалардан ҳисобланади.

---

¹ Каримов И. А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. — Тошкент: «Ўзбекистон», 2009, 24-б.

Шунинг учун ҳам ушбу ўқув қўлланмаси солиқлар, бошқа мажбурий тўловларни ўрганишга бағишланган бўлиб, у ноиқтисодий бакалавриат таълим йўналишида ўқиётган олий ўқув юрти талабаларига мўлжалланган.

Ўқув қўлланмаси Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни, Солиқ кодекси, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорлари, солиқ қонунчилигига оид меъёрий ҳужжатлар ҳамда интернет тармоғи маълумотлари асосида тайёрланди.

Ушбу ўқув қўлланмасида солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловларга доир мавзулар бобларга бўлиб ўрганган.

Биринчи бобда солиқларнинг иқтисодий моҳияти, объектив зарурлиги, солиқ элементлари, солиқ солиш тамойиллари ва солиқларнинг гуруҳланиши берилган. Шунингдек ушбу бобда Ўзбекистон солиқ тизимидаги мавжуд солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларга умумий тавсифнома ҳамда солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари кўриб чиқилган.

Иккинчи бобда ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадлари таркибида салмоқли солиқ тушумлари билан ҳисса қўшаётган тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахслар тўлайдиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ўрганган. Ушбу бобда асосан солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база, солиқ имтиёзлари, солиқларни ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш муддатлари ҳақида қисқа ва лўнда маълумот беришга ҳаракат қилинган ҳамда ҳар бир солиқ турлари бўйича ўқувчиларнинг фанни ўзлаштиришларига ёрдам берувчи шартли мисоллар келтирилган.

Учинчи бобда солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби ўрганилиб, унда ягона солиқ тўлови, ягона ер солиғи ҳамда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларнинг қатъий белгиланган солиқлари кўриб чиқишга ҳаракат қилинган. Ушбу бобнинг мазмун-моҳиятини чуқурроқ ўрганиш мақсадида амалий мисоллар ҳам келтирилган.

Тўртинчи бобда эса ижтимоий жамғармаларга мажбурий ажратмалар: ягона ижтимоий тўлов ва Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари, бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма, Республика йўл жамғармаси ва Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармаларига мажбу-

рий ажратмалар — уларни тўловчилар, жамғармаларга мажбурий ажратмаларнинг объекти, базавий ставкалари ва тўлаш муддатлари кўрсатилган.

Ўқув қўлланмаси охирида юридик ва жисмоний шахсларга солиқ солишга, солиқларнинг ҳуқуқий асосларини қамраб олишга ҳаракат қилинган тест саволи вариантлари келтирилган. Ушбу тест саволи вариантлари ўқувчиларни ўз устида янада кўпроқ ишлашига, солиқлар ва солиққа тортиш махсус курсини чуқурроқ ўрганишига ёрдам беради, деган умиддамиз.

Муаллифлар мазкур ўқув қўлланмасидаги мавжуд камчиликлар хусусида китобхонлар томонидан фикрлар билдирилишига умид боғлаган ҳолда, олдиндан миннатдорчилик изҳор этади. Улар кейинги нашрларда албатта эътиборга олинади.

I боб. ЎЗБЕКИСТОН СОЛИҚ ТИЗИМИ АСОСЛАРИ

1.1. СОЛИҚЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ МОҲИАТИ ВА ОБЪЕКТИВ ЗАРУРЛИГИ

Солиқ тушунчаси иқтисодий категория сифатида давлатнинг пайдо бўлиши ва унинг фаолияти давомийлиги билан бевосита боғлиқдир. Шу ўринда солиқ категорияси давлат иқтисодий сиёсати орқали иқтисодий воқелик сифатида юзага чиқишини таъкидлаш лозим. Солиқ тушунчаси тор маънода давлат ихтиёрига солиқ тўловчилардан мажбурий тартибда ундириладиган пул тушумларини ифодалайди.

Маълумки, солиқлар бевосита давлатнинг пайдо бўлиши билан боғлиқдир, яъни давлат ўзининг ваколатига кирувчи вазифаларни бажариш учун молиявий манба сифатида солиқлардан фойдаланади. Солиқларнинг амал қилиши объектив заруратдир, чунки жамиятни ташкил этувчи барча субъектлар ҳам реал секторда, яъни ишлаб чиқариш соҳасида фаолият кўрсатмайди. Жамиятда бошқалар томонидан рад этилган ёки фаолияти иқтисодий самарасиз бўлган соҳалар ҳам мавжудки, улар солиқларнинг объектив амал қилишини талаб этади. Аниқроқ қилиб айтганда жамиятнинг норентабел (мудофаа, тиббиёт, фан, маориф, маданият ва бошқ.) ва рентабел соҳага ажралиши ҳамда норентабел соҳани молиялаштиришнинг табиий зарурлиги солиқлар объектив амал қилишини зарур қилиб қўяди. Ваҳоланки, норентабел соҳанинг ижтимоий хизматлари асосан давлат томонидан амалга ошириладигани, уларни молиялаштириш усули сифатида юзага чиқувчи солиқлар ҳам шу туфайли бевосита давлатга тегишли бўлади.

Солиқларнинг амал қилишини бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида икки ҳолат билан ифодалаш мумкин: *биринчидан*, давлатнинг қатор вазифаларини маблағ билан таъминлаш зарурлиги, *иккинчидан*, бозор иқтисодиёти қонун-қондалари.

Давлатнинг бажарадиган функциялари ва вазифалари кўп бўлиб, бозор иқтисодиёти ривожлана бориши билан баъзи ижтимоий ҳимояланган бозор муносабатларига мос келмайдиган вазифалар йўқола борса, янги вазифалар пайдо бўла бошлайди. Буларга бизнинг республикамизда кам таъминланганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш, бозор иқтисодиёти инфратузилмасини ташкил қилиш кабилар кирди. Давлат кучли ижтимоий-сиёсий тадбирларни амалга ошириш учун пенсионерлар, талабалар, кўп болали оналар ва

бошқаларни маблағ билан таъминлаш зарурлигини англаб, айрим чекланган товарлар баҳосидаги фарқни бюджет ҳисобидан қоплайди, бундан ташқари маҳаллаларда ижтимоий ҳимояга муҳтож кам таъминланганларга моддий ёрдам кўрсатади. Шу билан бирга, давлат жамият аъзолари осойишталигини сақлаш мақсадида ўзининг мудофаа қобилиятини сақлаб ва мустақкамлаб туришга ҳам маблағ сарфлайди, қолаверса, фуқаролар хавфсизлигини сақлаш, мамлакатда тартиб-интизом ўрнатиш, уни бошқариш функцияларини бажариш учун ҳам кўплаб маблағ йўналтиришга мажбурдир. Бундай харажатларни амалга оширишнинг мажбурийлиги улар учун манба бўлган солиқларни объектив зарур қилиб қўяди.

Қайд этиш лозимки, ҳозирга қадар давлатнинг функцияларини бажариш учун лозим бўлган молиявий маблағларни шакллантиришнинг солиқлардан бошқа усули жаҳон амалиётида қўлланилган эмас. Демак, ҳукмрон куч сифатида давлат мавжуд экан, молиялаштириш усули сифатида солиқлар амал қилади. Маълумки, жамият иқтисодий ҳаёти жуда мураккаб иқтисодий ҳодисалардан иборат бўлиб, ана шу мураккаблик бевосита солиқларга ҳам тегишли, бу ҳолат солиқларнинг иқтисодий моҳиятини теран англашни тақозо этади.

Солиқлар мажбурий тўловларни ифода этувчи пуллик муносабатларни билдиради. Бу муносабатлар солиқ тўловчилар билан уларни ўз мулкига айлантирувчи давлат ўртасида бўлади. Давлат учун бюджет даромадларининг асосий манбаи ҳисобланган солиқлар катта аҳамиятга эга.

Солиқлар тўғрисидаги қарашлар тарихан объектив ва субъектив омилларнинг таъсирида шаклланган. Солиқларга доир турли таърифларни таҳлил қилиш, уларнинг конкрет иқтисодий-ижтимоий тараққиёт жараёнидаги моҳиятини асослаш, солиқларнинг иқтисодий ролини ва солиқ қонунчилигига асос бўлган солиқ тамойилларини белгилаш ҳамда солиқ тизимида, жамият тараққиётида мавжуд бўлган солиқларнинг тутган ўрнини аниқлаш зарурдир. Чунки давлат пайдо бўлиши билан солиқлар жамиятдаги иқтисодий муносабатларнинг зарурий талабларидан бири бўлиб ҳисобланиб келган. Давлат тузилиши шакллари ривожланиши билан бир вақтда солиқ тизими ўзгарган ва такомиллаштирилган. Солиқ тизимининг ўзгариши ва такомиллаштирилиши солиқларнинг турлари, миқдорлари ва йиғиб олиш усуллари хилма-хил бўлганлиги билан асосланиб келган. Масалан, Шарқ мамлакатлари иқтисодиёти тарихида солиқлар аҳоли-

дан шахсий мол-мулк, ердан олинган ҳосил, уй ҳайвонлари ва бошқалар учун «закот» сифатида олинган.

Давлат фаолиятининг барча йўналишларини маблағ билан таъминлашнинг асосий манбаларидан бири ва давлат устуворлигини амалга оширишнинг иқтисодий воситаси солиқлардир. Солиқ тизимини тартибга солиш ва мукамаллаштириш молиявий тизимни ривожлантиришга ёрдам беради. Иқтисодиётни давлат томонидан солиқлар орқали тартибга солиш, давлат бюджети даромадларини шакллантириш солиқ солиш воситасида жамияттаги у ёки бу жараёнларнинг ривожланишига таъсир этувчи усул ҳисобланади. Давлатнинг мавжудлиги солиқлар билан узвий боғлиқ, чунки солиқдан тушадиган тушумлар давлат иқтисодий мустақиллигининг асосий манбаи ҳисобланади.

Инсоният тарихида йирик давлат арбобларидан бири, ўрта асрларда буюк салтанат барпо қилган Амир Темур солиқларга катта эътибор қаратган. У давлатни идора қилиш тизимини юзага келтиришда асосан солиқларга таянган. Ўша даврнинг давлат молияси бу тизимнинг энг муҳим унсурларидан бири эканлиги, у давлатни бошқаришдаги барча жиҳатларга узвий боғланганлиги билан тубдан фарқ қилиб тургани ва айни шу хусусиятига кўра бошқарувнинг барча таркибий қисмлари орасида марказий ўринни эгаллаганлиги бугунги кунга келиб ҳаммага аён бўлмоқда.

Тарихан солиқлар, давлатни сақлаб туриш учун зарур бўлган мажбурий тўловлар сифатида, давлат пайдо бўлиши билан вужудга келган. Солиқлар давлат фаолият кўрсатишининг моддий асосини ташкил этади, уларнинг иқтисодий табиати худди шу ердан келиб чиқади.

Бозор муносабатларининг шаклланиши даврида солиқлар корхоналарнинг иқтисодий фаолиятини тартибга солишнинг ҳам билвосита қуроли ҳисобланади.

Солиқни тўлаш ҳўжалик юритувчи субъектлар ва фуқаролар билан давлат ўртасида янгидан яратилган қийматни тақсимлашнинг асосий воситаси ҳисобланади. Бирор-бир жамиятни солиқ тизимсиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Чунки солиқлар бюджет даромадлари (пул фонди)ни ташкил этишнинг асосий воситаси бўлибгина қолмай, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга, ишлаб чиқаришни рағбатлантиришда инвестицияларни кўпайтиришга, рақобатбардош маҳсулотни кўпайтиришга, кичик бизнесни ривожлантиришга, хусусий корхоналар очиш билан боғлиқ бўлган бозор инфратузилмасини барпо қилишга, умумдавлат эҳтиёжларини қондиришга ва шу кабиларга хизмат қилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат ўзининг ички ва ташқи вазифаларини, ҳар хил ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий чора-тадбирларни амалга ошириш учун зарур бўлган маблағларнинг асосий қисмини солиқлар орқали тўплайди. Жумладан, солиқлар республика ва маҳаллий бюджетлар даромадини шакллантиради, давлат ижтимоий дастурлари учун молиявий негиз яратади, солиқ тўловчи шахсларнинг тадбиркорлик фаолиятини бошқаради, уларнинг табиий ресурслардан унумли фойдаланишга бўлган интилишини рағбатлантиради, нарх белгилашга таъсир кўрсатади, аҳолининг турмуш даражасини тартибга солиб туради, имтиёзлар ёрдамида эса аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий ҳимоя қилишни ташкил этишга ёрдам беради.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқларнинг иқтисодий моҳияти деганда нимани тушунаси?
2. Солиқларнинг объектив зарурлиги нималарда кўринади?
3. Солиқларнинг бошқа иқтисодий категориялардан фарқи нималардан иборат?
4. Солиқларнинг хусусиятларини тушунтириб беринг.

1.2. СОЛИҚ ВА БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАР ЭЛЕМЕНТЛАРИ¹

Солиққа тортиш² тизимининг асосий бўғини ҳисобланган солиқ элементлари солиқ солишда ифодаланадиган тушунчалар бўлиб, улар солиқ тўловчилар ва давлат бюджети ўртасидаги иқтисодий-ҳуқуқий муносабатларда намоён бўлади.

Солиқ назариясида солиққа оид муносабатларни тўлиқ ва теранроқ ифода этиш учун иқтисодий воқеликларнинг ҳар бир кичик гуруҳлари муайян номдаги иборалар билан изоҳланади. Солиқ элементлари ҳам худди шундай солиққа оид иқтисодий ҳодисаларни изоҳлашга хизмат қилувчи яхлит тушунча ҳисобланади. Солиқ элементлари тушунчаси солиқ солиш тизимининг муҳим таркибий қисми бўлиб, унинг ўзи ҳам кичик тизимни ташкил этади, яъни солиқ элементлари ҳам бир неча иқтисодий категорияларнинг яхлит қолдаги ҳаракатини билдиради.

¹ Кейинчалик матнда солиқ элементлари деб юритилади.

² Ушбу қўлланмада солиққа тортиш ва солиқ солиш тушунчалари айни бир маънода қўлланилган.

Солиқ элементлари бир нечта тушунчалардан иборат бўлиб, уларнинг асосийлари *солиқ субъекти, солиқ агенти, солиқ солиш объекти, солиқ солиш предмети, солиқ манбаи, солиқ солиш базаси, солиқ солиш бирлиги, солиқ ставкаси, солиқ имтиёзлари, солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби, солиқ солиш усуллари, солиқ даври, солиқни тўлаш муддатлари ва тартиблари, солиқ юки* каби тушунчаларни қамраб олади.

Солиқ субъекти — солиқ тўлаш мажбурияти юкланган юридик ва жисмоний шахслар ёки солиққа оид муносабатларни ташкил этувчи томонларнинг ўзаро мажмуаси бўлиб, унда бир томондан солиқ тўловчилар, бошқа томондан солиқни ундириш ваколати юкланган солиқ хизмати органлари қатнашади. Ўз фаолиятида барча юридик ва жисмоний шахслар солиқ субъекти сифатида намоён бўлмайди. Чунки бу ерда солиқлардан батамом озод этилувчи юридик ва жисмоний шахслар мавжудки, улар солиқ субъекти сифатида солиқ муносабатларида иштирок этмайди.

Солиқ агенти — юридик ва жисмоний шахслардан солиқни ушлаб қолиб, давлат бюджетига ўтказиб берувчи юридик шахслар. Бундай юридик шахслар ўз фаолиятида бевосита ёки билвосита иштирок этган хўжалик юритувчи субъектлар, яъни юридик ва жисмоний шахсларнинг корхонада ўз меҳнати, инвестицияси билан иштирок этиши натижасида олган даромади (фойдаси)дан солиқларни ушлаб қолади ва давлат бюджетига ўтказиб беради. Солиқ агентлари давлат бюджетига солиқларни бевосита ёки билвосита ишга ёллаш натижасида тўланадиган иш ҳақидан, дивидендлардан, доимий муассасага эга бўлмаган норезидент юридик ва жисмоний шахслардан тўланиши лозим бўлган солиқ суммаларини ушлаб қолади ва бюджетга ўтказиб беради. Ушлаб қолинмаган, кам ушлаб қолинган ва ўз вақтида ўтказиб берилмаган солиқ суммаси учун қонунчиликда белгиланган молиявий, маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортиладилар. Ҳар бир юридик шахс солиқ муносабатларида солиқ субъекти бўлиши билан биргалликда солиқ агенти сифатида ҳам иштирок этади. Солиқ агенти иқтисодий адабиётларда асосан Фискал агент сифатида қайд этилади.

Солиқ солиш объекти — солиқ тўловчининг солиқ ҳисобланадиган ва солиқ солиш учун асос бўлиб хизмат қиладиган даромади, обороти ва мол-мулки тушунилади. Солиқ солиш объектига фойда ёки даромад, муайян товарлар қиймати, ер майдони, жисмоний ва юридик шахсларнинг мулклари, табиий ресурслардан фойдаланиш миқдори ва бошқалар киради. Солиқ солиш объекти аслида жамиятдаги

мавжуд моддий ва маънавий бойликларнинг айримларига қонун йўли билан улардан фойдаланувчи, эгалик қилувчи ва тасарруф қилувчи солиқ субъектларининг ҳуқуқларига солиқ солишни ифодалайди. Бинобарин, моддий ёки маънавий бойликларга мулкӣ ҳуқуққа эга бўлгандагина солиқ солиш объекти юзага келади. Масалан, эгасиз иморатга солиқ солинмайди, чунки эгасиз иморатга нисбатан солиқ субъекти мавжуд эмас, ваҳоланки, бўлган тақдирда ҳам солиқ солиш объекти сифатида иморат эмас, балки ўшбу иморатга бўлган мулкӣ ҳуқуққа солиқ солинади. Шу жиҳатдан айтиш мумкинки, солиқ солиш объекти аслида юридик ва жисмоний шахсларнинг мулкӣ ҳуқуқи ва даромадига қаратилади.

Солиқ солиш предмети — солиқ солинадиган даромад, оборот, мол-мулк ва бошқаларга бўлган ҳуқуқ эмас, балки уларнинг ўзидир, яъни солиқ солиш объекти бўлиб бирор-бир солиқ предметига бўлган ҳуқуқ тушунилса, предмет бўлиб ана шу эгалик қилинадиган даромад, ер участкаси, иморат ва бошқаларнинг ўзи тушунилади. Солиқ солиш объекти ёки солиқ солиш предмети, унга ким эгалик қилиш ҳуқуқига эга бўлса, унда солиқни тўлаш мажбурияти, яъни солиқ субъектини намоён қилади. Демак, айтишимиз мумкинки, солиқ солиш предметига эгалик қилиш ҳуқуқи солиқ объектини вужудга келтирса, ўз навбатида ўшбу предметга кимнинг эгалик қилиши солиқ субъектини ёки солиқ тўловчини намоён этади.

Солиқ манбаи — бу солиқ тўловчи тўлайдиган солиқлар манбаи, яъни даромади. Солиқ солиш объекти ва солиқ манбаини бир-биридан фарқлаш лозим бўлади. Айрим солиқ турлари, масалан, фойдага, яъни даромадга, жисмоний шахсларнинг даромадига солиқлар бўйича солиқ солиш объекти ҳам, солиқ манбаи ҳам бир хил бўлади, яъни нима объект бўлса, унинг ўзи манба ҳисобланади.

Солиқ солинадиган база — солиқ солиш объектининг солиқ ставкаси қўлланиладиган миқдори. Ҳисобланадиган солиқ миқдори нафақат солиқ ставкаларининг миқдорига, шу билан биргаликда солиқ ставкаси қўлланиладиган объектнинг миқдорига ҳам боғлиқ. Солиқ солинадиган базанинг миқдори қонунчиликда солиққа тортилиши лозим бўлган солиқ солиш объектидан рухсат этиладиган чегирмаларга боғлиқ равишда ўзгариб туриши мумкин. Солиқ солиш базасини солиқ тўловчиларнинг мазкур тоифасига тақдим этиладиган солиқ имтиёзларига мувофиқ равишда камайтиришга рухсат этилади.

Солиқ солиш бирлиги — бу объектнинг ўлчов бирлиги, масалан, даромад ёки мол-мулк солиғида объектнинг ўлчов бирлиги сифатида унинг сўмдаги баҳоси ифодаланса, ер солиғида ўлчов бирлиги бўлиб кв. м ёки гектар ҳисобланади.

Солиқ ставкаси — солиқ солинадиган базанинг ўлчов бирлигига нисбатан қонунчилик томонидан белгилаб қўйилган меъёрдир. Солиқ ставкалари фоидаларда ёки мутлақ суммада белгиланиши мумкин. Солиқ ставкаси солиқ элементлари ичида энг кўп амалий аҳамиятга эга бўлган унсурдир. Чунки солиқ ставкаларини ўзгартириш орқали давлат хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига таъсир этади.

Солиқ имтиёзлари — солиқ тўловчиларга солиқлар бўйича турли хил энгилликлар бўлиб, улар вақтинчалик ва доимий, тўлиқ ёки қисман ва бошқа кўринишларда берилиши мумкин. Солиқ имтиёзларининг турлари, амал қилиш механизмлари, мезонлари мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби. Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби солиқ даври учун солиқ солинадиган базадан, ставкадан, шунингдек солиқ имтиёзларидан келиб чиқиб, солиқ суммасини ҳисоблаш қоидаларини белгилайди.

Солиқ солиш усуллари уч хил кўринишда амалга оширилиб, улар қуйидагиларга: солиқ солишнинг *кадастрли, декларация* ва *манба олдидан солиқ солиш* усулларига ажратилади.

Солиқ даври у тугаганидан кейин солиқ солинадиган база аниқланадиган ҳамда солиқ миқдори ҳисоблаб чиқариладиган даврдир. Солиқ даври бир неча ҳисобот даврига бўлиниши мумкин. Ҳисобот даврлари яқунланганда солиқ ҳисоботларини тақдим этиш лозим бўлади. Жорий аванс (бўнак) тўловларини тўлаш даври ҳисобот даври бўлмайди.

Солиқларни тўлаш муддатлари ва тартиби. Солиқ қонунчилигида ҳар бир солиқ турини бюджетга тўлаш муддати белгиланган. Солиқни тўлаш муддатлари деганда солиқ тўловчиларнинг давлат бюджети олдида солиқ мажбуриятларини бажариш муддати ифодаланади. Солиқни тўлаш муддатлари ўз моҳиятига кўра икки хил кўринишга эга: жорий аванс (бўнак) тўловлари ва ҳақиқий даромад олингандан кейинги тўловлар.

Солиқни тўлаш тартиби эса солиқнинг йўналтирилганлиги (бюджетга ёки бюджетдан ташқари фондларга), солиқни тўлаш воситаси (миллий валюта — сўмда ёки бошқа мамлакатлар миллий валютасида). Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигига мувофиқ солиқлар фақат миллий

валюта — сўмда тўланиши мумкин) ҳамда солиқни тўлаш шаклларида (нақд пул ёки нақд пулсиз) ифодаланади.

Солиқ юки — солиқ тўловчи муайян вақт оралигидаги фаолияти натижасида тўлаган солиқларининг йиғиндисини ифодалайди. Бунда солиқ тўловчилар тўлайдиган барча солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғиндисини ифодаланади. Солиқ юкининг аниқ солиқ тўловчилар зиммасига қанча тўғри келганлигини аниқлаш анча мураккаб жараён ҳисобланади. Бироқ тўғри (бевосита) солиқларда солиқ оғирлиги айнан солиқни бюджетга ҳисоблаб ўтказувчи солиқ тўловчилар зиммасига тушса, эгри (билвосита) солиқларда эса солиқ юки солиқни тўловчилар эмас, балки товар (иш, хизмат)ларни истеъмол қилувчилар зиммасига тушади. Муайян турдаги юридик ва жисмоний шахслар бўйича солиқ юкини бир йилда бюджетга тўланган барча мажбурий тўловлар йиғиндисини билан аниқлаш мумкин. Солиқ юкини ифодалашнинг бир қанча кўринишлари мавжуд: макродаражадаги солиқ юки, мезодаражадаги солиқ юки ва микродаражадаги солиқ юки. Солиқ юки макродаражада ифодаланганда бутун мамлакат миқёсида ифодаланиб, асосий кўрсаткич сифатида муайян вақт оралигида давлат бюджетига келиб тушган солиқлар йиғиндисининг ана шу вақт оралигида яратилган ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ёки миллий даромад (МД)га нисбати олинади. Мезодаражада ифодаланганда алоҳида олинган соҳа, тармоқ ёки секторга тўғри келадиган солиқ юки ифодаланса, микродаражада эса аниқ бир олинган субъектга тўғри келадиган солиқ юки ифодаланади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқ элементлари таркибига нималар киради?
2. Солиқ солиш объекти нима?
3. Солиқ агенти деганда кимларни тушунасиз?
4. Солиқни қандай ундириш усуллари мавжуд?
5. Солиқларни кадастрли ундиришнинг қандай ўзига хос хусусиятлари мавжуд?

1.3. СОЛИҚҚА ТОРТИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Солиқ солиш тамойиллари солиқ муносабатларини амалиётда ташкил этиш, солиқ солиш, уни ундириш амалиётининг мазмунини очиб беради. Солиқ солиш тамойилларини А. Смит ўзининг «Халқлар бойлигининг сабаблари ва табиатлари» номли китобида (1776) илк бор асослаб берган ва унда:

• Давлат фуқаролари давлат харажатларини қоплашда ўзлари ҳукумат муҳофазасида фойдаланаётган даромадларига мувофиқ тарзда қатнашишлари лозим.

• Ҳар бир одам тўлайдиган солиқ аниқ белгилаб қўйилган бўлиши керак, бунда ўзбошимчалик кетмайди. Солиқ миқдори, тўланадиган вақти ва тартиби уни тўловчига ҳам, бошқа ҳар қандай одамга ҳам бирдай аниқ ва маълум бўлиши зарур.

• Ҳар бир солиқ тўловчига ҳар жиҳатдан қулай бўлган вақтда ва тартибда ундирилиши керак.

• Ҳар бир солиқ шундай тарзда ўрнатилиши керакки, бунда солиқ тўловчининг ҳамёнидан кетадиган пул давлат бюджетига келиб тушадиган маблағга нисбатан ортиқ бўлишига мумкин қадар йўл қўйилмасин, деб таъкидлаб ўтилган.

Ҳозирги шароитга татбиқан олганда, солиқ солиш тизимининг қуйидаги тамойилларини келтириб ўтиш мумкин:

Солиқ солишнинг етарлилик тамойили. Солиқ солишнинг етарлилик тамойилига мувофиқ солиқ солиш даражаси шундай бўлиши лозимки, у давлат интилаётган халқ хўжалиги самарадорлигига эришишни кафолатлай олсин. Солиққа тортиш тизими иқтисодиёт, ижтимоий ҳимоя, муҳофаа қобилияти ва бошқа соҳалардаги давлат сиёсатини амалга ошириш учун зарур бўлган молия ресурслари тўпланишини таъминлаши лозим. Шунини ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, солиқ ставкалари солиқ юки кўрсаткичи ҳисобланмайди, чунки солиқ тўловчи солиқ тўлар экан, давлат томонидан бепул хизматлардан баҳраманд бўлгани ҳолда айни чоғда ўзининг баъзи харажатларини қисқартиради. Умуман олганда, етарлилик тамойили солиқ сиёсатини белгилаётганда уни давлатнинг қабул қилинган ижтимоий-иқтисодий сиёсати билан қатъий равишда уйғунлаштиришни тақозо этади.

Солиқ солишнинг тadbirkorлик ва инвестицияларни рағбатлантириш тамойили. Солиқ тизими хўжалик юритувчи субъектларнинг ишлаб чиқаришини ривожлантириш, ускуналар ва замонавий технологиялар сотиб олиш учун маблағ йўналтириш, яъни капитал жамғариш ва шу йўл билан технологияларни такомиллаштириш, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириши лозим.

Солиқ тизими ресурсларнинг самарали тақсимланишига тўсқинлик қилмаслиги ҳамда хўжаликни мустақил юритиш омилларини чеклаб қўймаслиги лозим. Солиқлар миқдори ҳаддан ташқари катта қилиб белгиланса, ишлаб чиқариш ҳажмлари камайиб кетади, бу жараён захиралар, банклардаги пул маблағларининг баракаси учишига олиб келади.

Солиқ солиш базаси ва унинг ҳажмларини нотўғри белгилаш ходимларнинг малака оширишга, рационализаторлик ва ихтирочилик фаолияти билан шуғулланишга ва бошқа соҳаларга бўлган интилишига салбий таъсир этади.

Солиқ солишнинг иқтисодий омилларга таъсири икки хил кўринишда бўлади, яъни қиёсий оқибат ва даромад оқибати шаклида ифодаланади. Қиёсий оқибат меҳнат натижалари, жамғариш, инвестициялаш, янги гоёларни жорий этиш ва ишлаб чиқариш фаолиятининг бошқа хил кўринишлари билан шуғулланиш учун нисбатан камроқ даражада рағбатлантиришда намоён бўлади. Айниқса, прогрессив (ошиб борувчи) солиқ солишда бундай оқибатнинг рағбатлантиришга зид таъсири яққол ифодаланади.

Солиқларнинг таъсири инвестициялар таркибида ҳам яққол сезилади. Турли кўринишдаги активлар учун жорий этилган ҳар хил солиқ тартиблари инвестиция имкониятлари ва сармоядорларнинг портфели таркибида сезилиб қолади. Солиқ тизимидаги камчилик ва нуқсонлар иқтисодий ўсиш суръатларининг пасайиб кетишига олиб келиши мумкин, бу ҳол пировард натижада давлат бюджети даромадларининг ўзгаришига ҳам таъсир этмай қолмайди.

Солиқ солишнинг адолатлилиқ тамойили. Солиқ солишнинг адолатлилиқ тамойилига мувофиқ, солиқлар жамият томонидан оқилона ва адолатли деб тан олинган умумий объектив қоидаларга биноан белгиланиши лозим. Адолатлилиқ тамойили бир қанча асосий гуруҳдаги солиқ солиш тамойилларига бўлинади. Буларни икки гуруҳга бўлган ҳолда ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Бунда горизонтал ва вертикал адолатни бир-биридан фарқлаш лозим. Горизонтал адолат тамойили даромад олишнинг турли шароитларида солиқ тўловчиларга нисбатан солиқ солишнинг тахминан тенг шартларини қўллашни кўзда тутати.

Вертикал адолат деганда ҳўжалик юритишнинг бирмунча оғир шароитларида ишлаётган субъектлар учун солиқ солишнинг бир қадар юмшоқроқ шартларини, енгил даромад олиш имкониятига эга бўлган субъектлар учун эса оғирроқ шартларни қўллаш тушунилади. Солиқларнинг рағбатлантириш функциясини бажариш доирасида иккинчи тамойил бузилиши мумкин. Масалан, истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни рағбатлантириш мақсадида уларни ишлаб чиқариш бўйича солиқ солишда бир қадар имтиёзли шартлар ёки, аксинча, вино-ароқ ва тамаки маҳсулотларини истеъмол қилишни чеклаш учун улардан олиннадиган эгри солиқларнинг юқори ставкалари белгиланган ҳоллар ҳам бўлади.

Солиқ солишнинг оддийлик ва ҳолислик тамойили. Бу тамойил солиқ солиш базасини аниқлашда, солиқларни ҳисоблаб чиқишда оддийлик бўлишини, тақдим этиладиган ҳисоботларнинг мазмунини соддалаштиришни, шунингдек солиқларнинг энг муҳим турлари бўйича ягона ставкалар белгилашни, бериладиган имтиёзларни иложи борича камайтиришни кўзда тутати. Бу ўринда назарда тутилаётган нарса шуки, солиқларнинг рағбатлантириш функцияси доирасида бериладиган имтиёзлар яқка тартибдаги хусусиятга эга бўлмаслиги, балки муайян фаолият турларини рағбатлантиришга, солиқ тўловчиларнинг мулкчилик шакли ва қайси идорага мансублигидан қатъи назар, маълум турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кўпайтиришга қаратилмоғи лозим. Солиқ имтиёзларининг ҳаддан ташқари кўплиги қонунларни мураккаблаштириб юборади, тушунишни қийинлаштиради ҳамда турлича талқин қилинишига олиб келади, бу ҳол пировард натижада солиқ тўловчиларнинг солиқларга нисбатан муносабатларига салбий таъсир қилади. Шу билан бирга аниқ қилиб белгиланган имтиёзлар солиқ юқини бошқа солиқ тўловчилар зиммасига ўтказиб, ижтимоий адолатсизлик рўй беришига олиб келади.

Солиқ солишнинг бошқаришга қулайлик тамойили. Самарали солиқ тизимига қўйиладиган муҳим талаблардан бири бошқарувга қулай бўлишидир. Солиқларни ундириб олишда самарадорликка эришиш кўп ҳолларда солиқларнинг солиқ тўловчиларга яхши тушунарли бўлишига боғлиқ.

Айрим мамлакатларда солиқ солишнинг ниҳоятда мураккаб тартиби амал қилади, айтишлик, шкала ва ставкалар тури, солиқлар таркиби, уларни тўлаш қоидалари ва тартиблари ҳаддан ташқари кўп бўлади. Бунинг устига улар солиқ тушумларининг кўпайишига ҳеч қандай ёрдам бермайди ҳамда солиқларнинг рағбатлантирувчи функцияси бажарилишида роль ўйнамайди.

Солиқ солишнинг солиқларни йиғиш жараёнини имкон қадар арзонлаштириш тамойили. Ушбу тамойил давлат ва солиқ тўловчилар томонидан солиқларни йиғиш учун кетадиган харажатларни мумкин қадар камайтиришни кўзда тутати. Бунинг учун республикамизда солиқ солиш тартибини такомиллаштириш билан бир қаторда солиқларни мақбуллаштириш, компьютер технологиялари, солиқ ахборотларининг тўғрилигини бевосита назорат қилиш усуллари қўлланиш орқали солиқ тўловчиларнинг харажатларини камайтириш мақсадида давлат ҳисобидан сақланадиган

сервис-марказлар, солиқ солиш масалалари хусусида солиқ органлари томонидан бепул маслаҳатхоналар ташкил этилган.

Солиқ солишнинг солиқ ставкаларини қиёслаш тамойили.

Солиқ ставкалари бошқа давлатлардаги худди шундай солиқларнинг ставкалари билан қиёсланиши, яъни минтақанинг ўзига хос хусусиятлари ҳисобга олинган ҳолда бошқа мамлакатлар билан тенг бўлган ҳўжалик фаолияти шарт-шароитлари вужудга келтирилиши лозим. Агар қаттиқ шартлар белгилаб қўйилгудек бўлса, бу ҳол республика иқтисодиётига инвестицияларни жалб қилишни мушкуллаштириб юборади, аксинча, енгил шароит яратилса, мамлакат бюджетига салбий таъсир қилади.

Солиқ солиш тамойиллари ва солиқ қонунчилиги тамойиллари муайян ўхшашликка эга ва уларни ҳаётга тўлиқ татбиқ этиш иқтисодиётни ривожлантиришнинг муҳим вазифаларидан биридир.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига келтирилган солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари принциплари қуйидагилардан иборат:

— ҳар бир шахс Кодексида белгиланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашга мажбурдир (6-модда), яъни солиқ тўлаш қонун билан мажбур қилиб қўйилади. Аслида мажбурийлик солиқларнинг иқтисодий моҳиятидан келиб чиқади;

— солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар аниқ бўлиши керак. Солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларида ҳар бир солиқ тўловчи қайси солиқлар ва мажбурий тўловларни қачон, қанча миқдорда ҳамда қай тартибда тўлаши кераклигини аниқ биладиган тарзда ифодаланган бўлиши керак (7-модда);

— солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёزلарни белгилаш ижтимоий адолат принципларига мос бўлиши керак (8-модда). Ҳуқуқий шахсларга солиқ солиш мулкчилик шаклидан қатъи назар, жисмоний шахслар эса жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий аҳволдан қатъи назар қонун олдида тенгдирлар;

— солиқ тизими Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида барча солиқ тўловчиларга нисбатан ягонадир (9-модда);

— солиқ солиш масалаларини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар расмий нашрларда эълон қилиниши шарт (10-модда) эканлигининг белгилаб қўйилиши солиқ қонунчилигининг ошкоралик принципини ифода этади;

— мамлакатимизда солиқ қонунчилиги қўлланиши натижасида юзага келадиган барча қарама-қаршиликлар ва ноаниқликлар солиқ тўловчининг фойдасига ҳал этилиши солиқ тўловчининг ҳақлиги презумпцияси принципини аниқлатади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқ солиш тамойилларини ким илк бора асослаб берган?
2. Солиқ солишнинг етарлилик тамойили моҳиятини очиб беринг.
3. Солиқ солишнинг тадбиркорлик ва инвестицияларни рағбатлантириш тамойилини тушунтиринг.
4. Солиқ солишнинг адолатлилик тамойили нима ва сиз уни қандай тушунасиз?
5. Солиқ солишнинг оддийлик ва ҳолислик тамойили нима ва унга сизнинг муносабатингиз?
6. Солиқ солишнинг бошқаришга қулайлик тамойили моҳияти нимада?
7. Солиқ солишнинг солиқларни йиғиш жараёнини имкон қадар арзонлаштириш тамойили деганда нимани тушунасиз?
8. Солиқ солишнинг солиқ ставкаларини қиёслаш тамойилини тушунтиринг.
9. Солиқ кодексининг қайси моддасида солиқ солиш тамойиллари келтирилган?
10. Солиқ кодексидан белгиланган берилган солиқ тамойилларининг моҳиятини тушунтиринг.

1.4. СОЛИҚЛАРНИНГ ГУРУХЛАНИШИ

Солиқларнинг гуруҳларга ажратилиши. Ўзбекистон солиқ тизимида солиқларни объекти ва иқтисодий моҳияти бўйича гуруҳларга ажратиб ўрганиш мумкин.

Солиқлар солиқ солиш объектига қараб тўрт гуруҳга бўлинади:

1. Оборотдан олинadиган солиқлар.
2. Даромаддан олинadиган солиқлар.
3. Мол-мулк қийматидан олинadиган солиқлар.
4. Ер майдонига қараб олинadиган солиқлар.

Оборотдан олинadиган солиқларга қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, божхона божи ва ер қаъридан фойдаланганлик учун олинadиган солиқлар киради. Лекин оборот (айланма) тушунчаси бизнинг қонунчилигимиз бўйича илгаригидек маҳсулот реализацияси оборотидан эмас, балки

юклаб юборилган маҳсулотлар қиймати билан ўлчанади. Ялпи тушумдан олинадиган ягона солиқ тўлови ҳам обротлан олинадиган солиқларга киради.

Даромаддан олинадиган солиқларга юридик шахсларнинг фойдасига солинадиган солиқ, жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ, ихтисослаштирилган улгуржи савдо корхоналарининг ялпи даромадидан олинадиган солиқ киради. Бу гуруҳ солиқларга ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳам киради.

Мол-мулк қийматидан олинадиган солиқларга юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулк солиғи киради.

Ер майдонларидан олинадиган солиқларга қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчиларининг ягона ер солиғи ва юридик (ноқишлоқ хўжалик) ва жисмоний шахсларнинг ер солиқларини киритиш мумкин.

Тўғри ва эгри солиқларнинг таркиби ва уларнинг бюджет даромадларидаги аҳамияти. Иқтисодий моҳиятига қараб солиқлар эгри (билвосита) ва тўғри (бевосита) солиқларга бўлинади. Тўғри солиқларни тўғридан-тўғри солиқ тўловчиларнинг ўзи тўлайди, яъни солиқнинг ҳуқуқий тўловчиси ҳам, ҳақиқий тўловчиси ҳам битта шахс бўлади. Бу солиқлар таркибига барча даромаддан тўланадиган солиқлар ва мол-мулк (ресурс) солиқлари киради.

Тўғри солиқларда тўғридан-тўғри даромаддан солиқ тўланганлиги учун солиқлар ставкасининг камайтирилиши корхоналар даромадининг кўп қисмини уларга қолдириб, инвестиция фаолиятини кенгайтириш имконини яратиб, бозор иқтисодиётини ривожлантиради. Бу солиқларнинг ставкалари оширилса, корхоналарнинг молиявий имкониятлари камая боради. Демак, бу гуруҳ таркибига кирувчи солиқларнинг ставкалари иқтисодий ривожланиш билан бевосита боғлиқдир.

Эгри солиқларнинг ҳуқуқий тўловчилари маҳсулот (иш, хизмат)ни юклаб юборувчилар ҳисобланади. Лекин, солиқ оғирлиги ҳақиқатан ҳам товар (иш, хизмат)ни истеъмол қилувчилар, яъни эгри солиқларнинг барчаси бевосита истеъмолчилар зиммасига тушади. Бу солиқлар товар (иш, хизмат) қиймати устига қўшимча равишда қўйилади.

Эгри солиқларнинг ижобий томони шундаки, улар республикада ишлаб чиқарилган товарлар республикадан ташқарига чиқиб кетишини чегаралайди, мамлакат ичида товарларнинг сероб бўлишига ёрдам беради ҳамда инфляция даражасини (муомаладаги ортиқча пул массасини) бирмунча жиловлаб туради.

Қуйидаги 1.4.1-жадвалда Ўзбекистон Республикаси бюджет амалиётида тўғри солиқларнинг таркиби ва ундаги ўзгаришлар кўриб чиқилган.

1.4.1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлари таркибида тўғри солиқларнинг ўрни¹

№	Кўрсаткичлар	Йиллар						2007 йилда 2002 йилга нисбатан ўзгариши, пунктда
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	
1	Давлат бюджети даромадлари — жами	100	100	100	100	100	100	X
2	Шу жумладан: тўғри солиқлар	36,8	37,5	39,7	49,5	46,3	44,8	8,0

Келтирилган маълумотларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, тўғри солиқларнинг жами бюджет даромадларидаги салмоғи 2002–2005 йиллар давомидаги даврда барқарор ўсишга эга, 2006 йил ва 2007 йилларда ушбу салмоқнинг камайиб борганлигини кўрамиз. Бунинг асосий сабаби ушбу йилларда асосий тўғри солиқлардан ҳисобланган фойда солиғи ва ягона солиқ тўлови ставкалари камайтириб борилган. Лекин умумий ҳолатда 2002–2007 йиллар мобайнида тўғри солиқларнинг мамлакат давлат бюджети даромадларидаги салмоғи 8,0 пунктга ўсиш тенденциясига эга бўлган. Бу эса халқаро бюджет амалиётида шаклланган тенденциялар нуқтаи назаридан қаралганда ижобий ҳолат ҳисобланади. Чунки мазкур тенденцияларга мувофиқ, бозор иқтисодиёти шароитида тўғри солиқларнинг давлат бюджети даромадларининг умумий ҳажмидаги салмоғи барқарор тарзда сақлаб турилиши ёки ўсиш тенденциясига эга бўлиши лозим.

Эгри солиқлар таркибига қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, боғхона божи, жисмоний шахсларнинг транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун солиқлари киради.

¹ «Ўзбекистон иқтисодиёти» 2007 йил. Ахборот ва таҳлилий шарҳлар. —Тошкент, 2008, 22-б.

2002–2007 йиллар мобайнида эгри солиқларнинг Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадларининг умумий ҳажмидаги салмоғи камайиш тенденциясига эга бўлишига қарамай, мамлакатимизда бюджет даромадларини шакллантиришнинг асосий манбаси ҳисобланади (1.4.2-жадвал).

1.4.2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлари таркибида эгри солиқларнинг ўрни¹ (фоизда)

№	Кўрсаткичлар	Йиллар						2007 йилда 2002 йилга нисбатан ўзгариши, пунктда
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	
1	Давлат бюджети даромадлари — жами	100	100	100	100	100	100	X
2	Шу жумладан: эгри солиқлар	54,6	57,8	56,0	46,4	47,0	47,4	-7,2

Чунки қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи иқтисодий конъюнктуранинг ўзгаришларига бевосита боғлиқ бўлмаган барқарор даромад манбалари ҳисобланади ва эгри солиқлар бўйича тушумларнинг асосий қисмини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети ижтимоий харажатлари ўсиш тенденциясига эга эканлиги давлат бюджети даромадлари ҳажмини узлуксиз ошириб боришни тақозо қилади. Бу эса қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи каби барқарор даромад манбаларини, бюджет даромадларини узлуксиз таъминлашни тақозо қилади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, тўғри ва эгри солиқлар ягона солиқ тизимини ташкил этиб, бир-бири билан ўзаро боғлангандир.

Европа мамлакатларида эгри солиқларнинг роли АҚШ, Япония, Канада ва Австралияга қараганда юқоридир. Европа мамлакатларида жами солиқ тушумларининг ҳажмида эгри солиқларнинг салмоғи 40 фоиздан юқори бўлиб, айрим мамлакатларда 50 фоизни ташкил этади. Мазкур кўрсаткич

¹ «Ўзбекистон иқтисодиёти» 2007 йил. Ахборот ва таҳлилий шарҳлар. —Тошкент, 2008, 22-б.

50 фоиздан юқори бўлган мамлакатлар гуруҳига Мексика, Туркия ва Корея киради. АҚШ, Япония, Канада ва Австралияда эса ушбу кўрсаткич 25–30 фоизни ташкил қилади.¹

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиққа тортиш объектига қараб солиқлар қандай гуруҳланади?
2. Оборотдан олинадиган солиқларга қайси солиқлар киради?
3. Даромаддан олинадиган солиқларга қайси солиқлар киради?
4. Мол-мулк ва ер майдонларидан олинадиган солиқларга қайси солиқларни киритиш мумкин?
5. Солиқлар иқтисодий моҳиятига қараб қандай гуруҳланади?
6. Тўғри солиқлар таркибига қандай солиқлар киради ва у нима учун тўғри солиқ деб аталади?
7. Эгри солиқлар таркибига қандай солиқлар киради?

1.5. СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚЛАРГА ТЕНГЛАШТИРИЛГАН ТЎЛОВЛАРГА УМУМИЙ ТАВСИФНОМА

Умумдавлат ва маҳаллий солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловлар. Юридик ва жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғиндиси *солиқлар тизими* деб тушунилади. Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра Ўзбекистон Республикаси ҳудудида умумдавлат солиқлари ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар амал қилади.

Умумдавлат солиқлари ва бошқа мажбурий тўловлар таркибига қуйидагилар киради:

- 1) юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи;
- 2) жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи;
- 3) қўшилган қиймат солиғи;
- 4) акциз солиғи;
- 5) ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар;
- 6) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ.

Умумдавлат солиқлари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президентининг кейинги молия йили учун макроиқтисодий кўрсаткичлар ва давлат бюджети бўйича чиқадиган

---

¹ Пансков В. П., Князев В. Г. Налоги и налогообложение. — М.: МЦФЭР, 2003. — с. 57–59.

қарори асосида белгиланган нормативлар бўйича тегишли маҳаллий бюджетлар ўртасида тақсимланади;

7) ижтимоий жамғармаларга мажбурий тўловлар:

— ягона ижтимоий тўлов.

Бу тўлов ўз навбатида қуйидаги жамғармаларга тақсимланади: Пенсия жамғармасига, бандлик жамғармасига ва қасаба уюшмаси жамғармасига;

— фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари;

— бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий тўловлар;

8) Республика йўл жамғармасига мажбурий тўловлар:

— Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар;

— Республика йўл жамғармасига йиғимлар;

9) давлат божи. Давлат божи юридик аҳамиятга молик ҳаракатларни амалга оширганлик ва бундай ҳаракатлар учун ваколатли муассасалар, шунингдек мансабдор шахслар томонидан ҳужжатлар берганлик учун олинadиган мажбурий тўловдир. Бундай ваколатли муассасаларга мисол қилиб суд ва нотариал идораларни, Ўзбекистон Республикаси дипломатик ваколатхонаси ва унинг консуллик муассасаларини келтириш мумкин. Давлат божининг ставкалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади;

10) божхона тўловлари. Божхона органлари божхона ишини амалга оширишда белгиланган тартибда божхона тўловларини ундиради. Божхона тўловларининг қуйидаги турлари мавжуд:

— божхона божи;

— импорт қилинаётган товарлар учун ундирилаган қўшилган қиймат солиғи;

— импорт қилинаётган товарлар учун ундириладиган акциз солиғи;

— божхона йиғимлари.

Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибда тўланадиган умумдавлат солиқлари:

11) ягона солиқ тўлови;

12) тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича қатъий белгиланган солиқ.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларга қуйидагилар киради:

1) мол-мулк солиғи;

2) ер солиғи;

3) ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи;

4) жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ;

5) айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим;

6) ягона ер солиғи (соддалаштирилган тартибдаги солиқ).

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўловчиси бўлиб Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилиги ҳужжатларига мувофиқ, мулкчилик шаклидан қатъи назар, юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади.

Мол-мулк солиғи ва ер солиғи Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига биноан жорий этилади ва унинг бутун ҳудудида ундирилади.

Ушбу солиқ ставкаларининг миқдори Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори асосида белгиланади.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ, айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимлар Қорақалпоғистон Республикаси давлат ҳокимияти органлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ депутатлари кенгашлари томонидан жорий этилади. Ушбу солиқлар ва йиғимлар ставкаларининг энг юқори миқдорлари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори асосида белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида айрим маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни умумий, қатъий ставкаларда белгилаши мумкин.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ставкалари солиқ тўловчиларга Молия вазирлиги, Давлат солиқ қўмитаси ва унинг қўйи органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ, айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимларнинг миқдорлари, уларни ундириш тартиби, улар бўйича қўшимча имтиёзлар тақдим этиш Қорақалпоғистон Республикаси давлат ҳокимияти органлари ва вилоятлар ҳамда Тошкент шаҳар халқ депутатлари кенгашлари томонидан амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади.

Юридик шахслар томонидан бюджет билан ҳисоб-китоблар ҳисоби бюджетга тўловлар бўйича қарзлар ҳисоби ҳисобварақларида маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳар бир тури бўйича юритилади.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ўз вақтида тўланиши, маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя қилиниши учун жавобгарлик солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўловчилар зиммасига юкланади.

Маҳаллий солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар тўланишининг тасдиғи бўлиб амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ банк муассасаси ёки ваколатли орган берган ҳужжат ҳисобланади.

Солиқларнинг умумдавлат (республика) ва маҳаллий солиқларга бўлиниши ҳукумат идораларининг республика ҳукумати ва маҳаллий ҳукуматларга бўлиниши асосида келиб чиқади. Ҳар бир ҳокимият идоралари ўзларининг бажарадиган муҳим вазифаларидан келиб чиқиб, ўз бюджетига ва уни таъминлайдиган солиқларга ва бошқа мажбурий тўловларга эга бўлиши керак. Республика ҳукумати умумдавлат миқёсида катта вазифаларни, жумладан, соғлиқни сақлаш, маориф, фан, мудофаа, хавфсизликни сақлаш, аҳоли ижтимоий ҳимоясини ташкил этиш ва бошқа бир қатор шу каби стратегик вазифаларни бажаради. Шунинг учун унинг бюджетига ҳам, солиқлари ҳам салмоқли бўлиши талаб этади. Қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, юридик шахсларнинг фойдасидан олинадиган солиқ, ер қабридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ, жисмоний шахслар ларомадидан олинган солиқлар республика бюджетига тушади. Умумдавлат солиқларининг муҳим хусусияти шундаки, республика бюджетига тушадиган солиқлардан маҳаллий бюджетларни бошқариб бориш учун ажратма тушиши мумкин. Борди-ю, ажратма етмаса, субвенция ёки субсидия берилади. Умумдавлат ва маҳаллий солиқлар ягона моҳиятга эга бўлиб, улар бюджетга тўланиши лозим бўлган тўловлар ҳисобланади.

Маҳаллий солиқлар ҳукуматлар бажарадиган вазифаларига қараб белгиланиб, уларга доимий ва тўлиқ бириктириб берилади. Маҳаллий ҳокимият органлари асосан фуқароларга яқин бўлганлигидан ижтимоий масалаларни, жумладан, мактаб, соғлиқни сақлаш, маданият, маориф, шаҳар ва қишлоқлар ободонлаштирилиши каби вазифаларни бажаради. Лекин бу солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бюджет харажатларининг 30–40 фоизини қоплайди, холос.

Шунинг учун ҳам маҳаллий бюджетлар даромадларини кўпайтириш энг долзарб масалалардан ҳисобланади. Маҳаллий солиқларнинг муҳим хусусияти шундаки, улар фақат шу ҳудуднинг бюджетига тушади ва улардан бошқа бюджетларга ажратмалар берилмайди.

Маҳаллий бюджетларнинг солиқ ва бошқа мажбурий тўловлари кам бўлганлигидан бу бюджетларнинг даромад ва харажатларини барқарорлаштириш (баланслаштириш) анча мураккабдир. Бу масалани ечишда умумдавлат солиқларидан ажратмалар берилади (масалан, қўшилган қиймат солиғидан, акциз солиғидан ва бошқалар).

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқлар тизими деганда нимани тушунасиз?
2. Солиқлар қайси давлат органи томонидан жорий қилинади?
3. Умумдавлат солиқлари таркибига қайси солиқлар киради?
4. Маҳаллий солиқлар таркибига қайси солиқлар киради?
5. Қайси солиқлар маҳаллий бюджетлар ўртасида тақсимланади ва қандай тартибда?
6. Қайси маҳаллий солиқлар Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ундирилади?
7. Қайси маҳаллий солиқлар Қорақалпоғистон Республикаси давлат ҳокимияти органлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳри халқ депутатлари кенгашлари томонидан жорий этилади?
8. Бюджетдан ташқари жамғармаларни санаб беринг.
9. Ягона ижтимоий тўлов қайси жамғармалар ўртасида тақсимланади?
10. Солиқларни умумдавлат ва маҳаллий солиқларга ажратишнинг сабаби нимада деб ўйлайсиз?

1.6. СОЛИҚ ТИЗИМИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ, СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАРНИНГ ҲУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ

Солиқ тизимининг ҳуқуқий асослари. Ўзбекистон Республикасида солиқ тизимининг ҳуқуқий асослари, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари ҳамда мажбуриятлари, солиқ ишларини юритиш тартиботи ва солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик Солиқ кодекси, Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни ва шу каби бевосита солиққа оид қонун ҳужжатлари орқали тартибга солиб турилади.

Солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларининг бошқа қонунлар ва қонун ҳужжатларидан ўрин олган нормалари Солиқ

колексига мувофиқ бўлиши лозим. Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Солиқ кодексидан бошқача қоидалар белгиланган ёки назарда тутилган бўлса, унга халқаро шартнома қоидаларида белгиланган шартлар имзода қўлланилади.

Солиқ солиш — юридик шахсларга нисбатан мулкчилик шаклидан қатъи назар, қонун олдида тенглик, жисмоний шахсларга нисбатан эса жинси, irqи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенглик асосида амалга оширилади.

Белгиланаётган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар юрарларнинг (ишлар, хизматларнинг) ёки пул маблағларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди доирасида эркин муомалада бўлишини бевосита ёки билвосита чеклаб қўйиши ёхуд солиқ тўловчининг иқтисодий фаолиятини бошқача тарзда чеклаб қўйиши ёки унга ғов бўлиши мумкин эмас. Олинган манбаларидан қатъи назар, барча даромадларга солиқ солиниши лозим, солиқ имтиёзларини белгилашда эса албатта ижтимоий адолат принципларига риоя этилиши керак.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги — сўмда ҳисоблаб чиқарилди.

Солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари. Амалдаги Солиқ кодексига кўра солиқ тўловчилар қуйидаги ҳуқуқларга эгадирлар:

- Солиқ органларидан солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатлари масалалари бўйича ахборот ва маслаҳатлар олиш.

Солиқ тўловчи юридик ва жисмоний шахслар ўзлари рўйхатдан ўтган қуйи давлат солиқ хизмати органларига бориб, бюджет олдидаги ўз мажбуриятларини хатоларсиз бажариш мақсадида тегишли ахборотларни ёки маслаҳатларни бепул олиш имкониятларига эга.

- Солиқ кодексига ва бошқа қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган тартибда ва асосларда солиқ имтиёзларидан фойдаланиш.

Солиқ тўловчилар нафақат Солиқ кодексига, балки Вазирлар Маҳкамасининг ёки Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли қарор ва фармонларида кўзда тутилган имтиёзлардан ҳам фойдаланиш ҳуқуқларига эгадирлар. Мисол учун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги «Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 1047-сонли қарорига

асосан 2012 йил 1 январига қадар бўшайдиган маблағларни ишлаб чиқариш корхоналарини техникавий қайта жиҳозлаш ва модернизациялашга, шу жумладан янги лабораториялар барпо этиш ва мавжудларини жиҳозлашга, янги маҳсулот турлари ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга, шунингдек хом ашё базасини ривожлантиришга мақсадли тарзда йўналтириш шарти билан асосий фаолият тури бўйича гўшт ва сутни қайта ишлашга ихтисослаштирилган микрофирмалар ҳамда кичик корхоналарга ягона солиқ тўловини 50 фоизга камайтирилган ставкада тўлаш бўйича имтиёз берилган.

- Бюджетга ортиқча миқдорда тушган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммасини қайтариш тўғрисида ёзма ариза билан мурожаат қилиш.

Бюджетга ортиқча ундирилган солиқлар 30 иш куни ичида солиқ тўловчиларга қайтарилиши ёки бошқа солиқлар ва йиғимлардан қарзи мавжуд бўлган ҳолда ўша қарзни қоплашга йўналтирилиши имконияти пайдо бўлади.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича бюджет олдидаги ўз солиқ мажбуриятларини бажариш юзасидан солиқ органларидаги мавжуд маълумотлар билан танишиш.

Бунга мувофиқ солиқ тўловчилар қуйи солиқ идораларидан хўжалик ва молиявий фаолиятларига тегишли бўлган солиқ солиш масалалари бўйича маслаҳат олиш ва маълумотлар билан танишиш имкониятига эгадирлар.

- Солиқ органлари ўтказган текширув материаллари билан танишиш ва текширув далолатномаларини олиш, текширувларнинг натижаларидан норози бўлган тақдирда солиқ органига ўзининг ёзма эътирозларини ўн кунлик муддат ичида тақдим этиш.

Солиқ тўловчилар фаолияти солиқ органлари томонидан текширилганда аниқланган хато ва камчиликлар, қўшимча ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, ҳисобланган молиявий жарималар тўғрисида тузилган далолатнома корхона мансабдор шахсларига (бош ҳисобчисига) таништирилиши шарт. Текшириш натижаларини корхона раҳбарияти нотўғри деб ҳисоблаши ҳамда эътироз билдириши ҳам мумкин. Бундай ҳолатда солиқ тўловчи солиқ идораси раҳбарияти номига ёхуд юқори солиқ идораларига ёзма мурожаат қилиши мумкин. Солиқ идораларида эксперт комиссияси тузилган бўлиб, ушбу комиссия томонидан солиқ тўловчиларнинг ёзма эътирозлари бир ой муддат ичида кўриб чиқилади ва натижаси аризаچига билдирилади. Бундай ҳолатда текшириш натижасида солиқ тўловчига нисбатан қўшимча ҳисобланган

солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда молиявий жарималарни бюджетга ундириш тўхтатилмайди.

- Солиқ органларининг қарорлари ва улар мансабдор шахсларининг хатти-ҳаракатлари устидан юқори солиқ органларига ёки судга шикоят қилиш.

Солиқ органлари ўзларига берилган ваколат доирасида қабул қилган қарорлари айрим ҳолларда солиқ тўловчиларнинг эътирозларини келтириб чиқариши ёки улар мансабдор шахсларининг хатти-ҳаракатларини солиқ тўловчи қонунга зид деб ҳисоблаши ва уларга барҳам бериш мақсадида юқори солиқ органлари (Давлат солиқ бошқармаси, Давлат солиқ қўмитаси)га ёхуд судга шикоят билан даъво қилиши мумкин. Бундай ҳолат амалиётда баъзида учраб туради.

- Солиқ солиш объектини ҳисобга олишда, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлашда ўзлари йўл қўйган хатоларни мустақил равишда тўзатиш.

Солиқ тўловчилар солиқ ҳисоб-китобини қўйи солиқ идораларига қонунчиликда белгиланган муддатларда топширгандан сўнг хато ва камчиликларни аниқлашса, уни тўзатиб, дарҳол солиқ идораларига солиқ ҳисоб-китобларини қайта топширишлари лозим бўлади. Акс ҳолда қонун олдида жавоб беришларига тўғри келади.

Солиқ тўловчилар Солиқ кодексида ва бошқа қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлишлари мумкин.

Солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари. Солиқ кодексига кўра солиқ тўловчилар қўйидаги мажбуриятларга эгадирлар:

- Белгиланган тартибда ва муддатларда солиқ органларида рўйхатдан ўтиш, почта манзили ўзгарган тақдирда эса (нотижорат ташкилотлар қайта рўйхатдан ўтказилган тақдирда ҳам) бу ҳақда солиқ органларини ўн кунлик муддат ичида ёзма равишда хабардор этиш.

Солиқ тўловчилар амалдаги қонунчиликка мувофиқ давлат рўйхатидан ўтгандан сўнг албатта қўйи солиқ идораларидан ҳам рўйхатдан ўтиши ва тегишли равишда солиқ тўловчининг идентификацион рақами (СТИР)ни олиши шарт. СТИР Давлат солиқ қўмитаси томонидан марказлашган тартибда рўйхатга олинади ва солиқ тўловчиларга қўйи солиқ идоралари томонидан етказилади.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тегишли суммасини ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда тўлаш.

Солиқ тўловчилар ҳисобот даврида ҳисобланган солиқлар ва йиғимларни ўз вақтида, тўлиқ миқдорда бюджетга тўлаб

беришлари шарт. Аксинча, солиқ идоралари томонидан ўз вақтида бюджетга ўтказилмаган солиқлар ва йиғимлар суммасига нисбатан ҳар бир кечиктирилган кун учун 0,05 фоиз миқдориди жарима (пеня) ҳисобланади. Ҳисобланган пеня миқдори корхонанинг соф фойдаси ҳисобидан қопланади.

- Бухгалтерия ҳисобини ва ҳисоб ҳужжатларини қонун ҳужжатларига мувофиқ юритиш.

Корхона ўзининг ишлаб чиқариш ва молиявий фаолиятини юритишда қонунчилик билан белгилаб берилган ҳисоб ва бухгалтерия ҳисоби ҳужжатларини юритишга мажбурдир. Корхонада бухгалтерия ҳисобини юритиш тегишли қонунчилик нормалари асосида амалга оширилади.

- Молиявий ҳисоботни, солиқлар бўйича ҳисоб-китобларни ёки даромадлар тўғрисидаги декларацияларни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда солиқ органларига тақдим этиш.

Солиқ тўловчилар ҳар бир солиқ тури бўйича ҳисоб-китобларини белгиланган муддатлардан кечиктирмасдан солиқ идораларига тақдим этади. Акс ҳолда корхонага ва корхонанинг мансабдор шахсларига нисбатан молиявий ва маъмурий жазо чоралари қўлланилади.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш, тўлаш билан боғлиқ ҳужжатлар ва маълумотларни, шунингдек солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар юзасидан имтиёзлар ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатларни солиқ органларига тақдим этиш.

Солиқ тўловчиларга Солиқ кодексида, Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорларида ёки бошқа қонун ҳужжатларида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан имтиёзлар кўзда тутилган ҳолда, улар имтиёз олиш ҳуқуқини тасдиқловчи тегишли қонун ҳужжатларини қўйи солиқ идораларига тақдим этишлари шарт. Имтиёз ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжат мавжуд бўлгандагина улар имтиёзлардан фойдаланишлари мумкин.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш, тўлаш масалаларини текшириш учун солиқ органларининг мансабдор шахслари даромад олиш ёки солиқ солиш объектларининг сақланиши билан боғлиқ бинолар ва жойларга киришига рухсат бериш.

Назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика кенгашининг текширув режасига асосан давлат солиқ хизмати органлари томонидан солиқ тўловчилар фаолияти текширилганда корхоналар солиқ солиш объекти

билан боғлиқ бўлган барча объектларини кўздан кечириш ва текширишга шароит яратиб беришлари лозим. Акс ҳолда солиқ идораларининг қонуний талаблари бажарилмаган ҳисобланади ва уларга нисбатан қонунчиликда кўзда тутилган тегишли жазо чоралари қўлланилади.

• Солиқ органларининг солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларини бузиш ҳолларини бартараф этиш тўғрисидаги талабларини бажариш.

Солиқ идоралари томонидан ўтказилган текширишлар натижасида аниқланган хато ва камчиликларни бартараф этиш ёки уларнинг бошқа ваколат доирасидаги қонуний талаблари солиқ тўловчилар томонидан бажарилиши мажбурийдир.

Солиқ тўловчилар Солиқ кодексида ва бошқа қонун ҳужжатларида ўз зиммаларига юклатилган бошқа ҳуқуқ ва мажбуриятларга ҳам эга бўлишлари мумкин.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқ кодексининг аҳамияти нимада?
2. Солиқ тўловчилар қандай ҳуқуқларга эга?
3. Солиқ тўловчилар қандай ҳолатларда солиқ органларининг қарорлари ва улар мансабдор шахсларининг хатти-ҳаракатлари устидан юқори солиқ органларига ёки судга шикоят қилишлари мумкин?
4. Солиқ тўловчилар қандай мажбуриятларга эга?
5. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тегишли суммасини ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда бюджетга тўлаш мажбурияти бажарилмаганда солиқ тўловчига нисбатан қандай чора-тадбирлар қўлланилади?

II боб. ЮРИДИК ВА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ ТИЗИМИ

2.1. ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ФОЙДА СОЛИҒИ

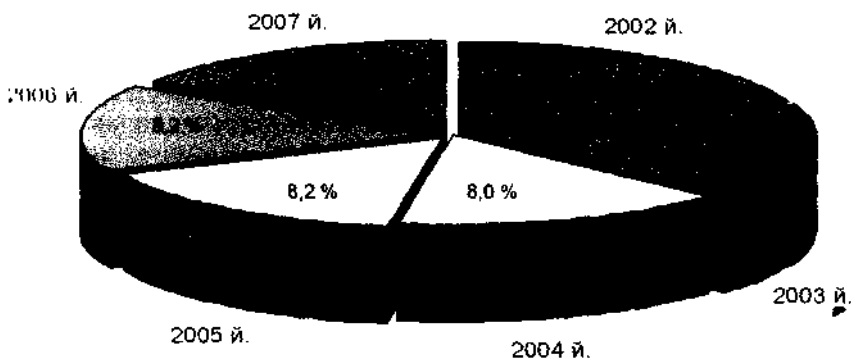
Фойда солигининг жорий қилиниши, иқтисодий моҳияти ва аҳамияти. Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлари 1991 йилга қадар асосан давлат корхоналари фойдасидан ажратиладиган ажратмалар ҳисобидан шаклланди. Ушбу фойдадан ажратма давлат томонидан белгиланган мажбурий тўлов бўлиб, у корхоналар баланс фойдасининг 90 фоизгача бўлган қисмини бюджетга олиб кетар эди. Қолган фойда миқдори эса корхона томонидан эмас, балки юқори ташкилот топшириғига кўра тегишли фондларга тақсимланар эди.

Бозор муносабатлари ривожланиши билан иқтисодиётни солиқлар ёрдамида тартибга солиш, хусусан, фойдадан ажратмалар ўрнига даромад солиғини жорий этиш зарурати пайдо бўлди ва 1992 йилдан бошлаб барча турдаги хўжалик юритувчи субъектлар даромад солиғини тўлашга ўтдилар.

1995 йил январь ойидан бошлаб солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини кучайтириш мақсадида мамлакатимизда корхоналарнинг фойдасидан олинадиган солиқ жорий этилди. Шу билан бир қаторда солиқ тўловчиларнинг айрим тоифалари учун даромад солиғи ва ялпи даромад солиғи тартиби сақлаб қолинди (тижорат банклари, суғурта ташкилотлари, гастроль-концерт фаолиятини олиб борувчи муассасалар, кўнгилочар ўйинларни ташкил этувчи корхоналар, биржа ва бошқа шу каби корхоналар).

2008 йил 1 январдан кучга кирган Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи умумдавлат солиқлари таркибига кириб, у давлат бюджети даромадларини шакллантиришда асосий манбалардан бири ҳисобланади.

Диаграмма маълумотларидан кўриниб турибдики, юридик шахслардан олинадиган фойда солигининг улуши 2002 йилда 10,0 фоизни ташкил этгани ҳолда, 2006 йилда 8,2 фоиз, 2007 йилда эса 8,1 фоизга тенг бўлган, яъни 2002–2007 йиллар мобайнида бу кўрсаткич 1,8 баробарга камайган. Бу ҳолат юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкалари йилдан-йилга пасайиб бораётганлиги билан изоҳланади. 2002 йилда ушбу солиқ ставкаси 24 фоизни ташкил этган бўлса, 2007 йилга келиб 10 фоизга тенг бўлган. Даромаднинг кўп қисми корхоналар ихтиёрида

2.1.1-диаграмма. 2002–2007 йилларида юридик шахслардан олинадиган фойда солигининг давлат бюджети даромадларидаги салмоғи¹

қолиши уларнинг инвестицион фаоллигини оширади, янги ишчи ўринлар очиш, рақобатбардош товарлар ишлаб чиқариш ҳамда иш ва хизматлар кўрсатиш учун янада кенг молиявий имконият яратади.

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ олинадиган база. Солиқ кодексига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи тўловчилари бўлиб молия йилида солиққа тортиладиган фойдага эга бўлган юридик шахслар ҳисобланади. Аммо солиқ солишнинг алоҳида тартибига ўтган корхоналар, жумладан ягона солиқ тўловига ўтган микрофирма ва кичик корхоналар, савдо ва умумий овқатланиш ташкилотлари, ягона ер солиғи тўловчи қишлоқ хўжалик товари ишлаб чиқарувчилар бу солиқни тўловчи ҳисобланишмайди. Улар ўзлари учун ихчамлаштирилган солиқни тўлайдилар. Булардан ташқари тадбиркорлик фаолиятининг фақат алоҳида турларига қатъий ставкада солиқ тўловчилар ҳам бу солиқ тўловчилари ҳисобланишмайди.

Солиқ солиш мақсадида фойдага солиқ тўловчилар резидентлар ва норезидентларга ажратилади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти деб Ўзбекистонда таъсис этилган ёки рўйхатдан ўтган ҳамда бош корхонаси Ўзбекистонда жойлашиб, Ўзбекистон Республи-

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2000–2008 йиллардаги асосий макро-иқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари (ўтрасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари асосида тайёрланган).

касидан ташқарида рўйхатдан ўтган юридик шахслар ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси резиденти бўлган юридик шахслар Ўзбекистонда ва ундан ташқаридаги фаолиятдан олган даромадларидан фойда солиғига тортиладилар.

Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари эса фақат Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатишдан олган даромадлари бўйича солиққа тортиладилар.

Солиқ кодексининг 127-моддасига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг объекти бўлиб Ўзбекистон Республикаси резидентларининг ва норезидентларининг фойдаси ҳамда резидент ва норезидентларнинг чегирмалар қилинмаган ҳолда тўлов манбаидан солиқ солинадиган даромадлари ҳисобланади.

Солиқ солинадиган база эса жами даромад билан чегириб ташланадаган харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида белгиланган имтиёзларни ҳамда солиқ солинадиган фойданинг камайтирилиши ҳисобга олинган ҳолда ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиқиб белгиланади (Солиқ кодексининг 128-моддаси).

Жами даромадлар таркиби, жами даромаддан чегирмалар. Юридик шахсларнинг жами даромади таркибига улар томонидан олинishi лозим бўлган (олинган) ортилган товар, бажарилган иш, кўрсатилган хизмат ҳақлари каби пуллик ва бепул (пулсиз), қайтармаслик шарти билан олинган маблағларни киритиш мумкин.

Юридик шахсларнинг жами даромадлари таркибига:

— *товарлар (ишлар, хизматлар)ни сотишдан олинадиган даромадлар;*

— *бошқа даромадлар* киради.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан, шу жумладан ёрдамчи хизматлар томонидан реализация қилишдан кўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегириб ташланган ҳолда олинган тушум товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинадиган даромадлар ҳисобланади.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинадиган тушум юклаб жўнатилган товарлар (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) қийматидан келиб чиққан ҳолда товарларни жўнатиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш ҳолларини тасдиқловчи ҳужжатлар асосида белгиланади.

Воситачилик фаолиятидан даромадлар оладиган юридик шахслар учун тушум дейилганда кўрсатилган хизматлар учун олинishi лозим бўлган ҳақ суммаси тушунилади.

Қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга түшириш-созлаш, лойиҳа-қидирув ва илмий ишлар (хизматлар) бўйича, шунингдек объектларни фойдаланишга тайёр қилиб қуриш чоғида шартномавий баҳолардан келиб чиқиб ҳақ тўлаш учун ҳисоб-китоб ҳужжатлари тақдим этилган, буюртмачилар томонидан бажарилган (кўрсатилган) ва тасдиқланган ишларнинг (хизматларнинг) қўшилган қиймат соҳиби киритилмаган қиймати даромадга қўшилади.

Бошқа даромадларга товарларни (ишларни, хизматларни) ишлаб чиқариш ва реализация қилиш билан боғлиқ бўлмаган операциялардан олинadиган даромадлар киради.
Жумладан:

- асосий воситалари ва бошқа мол-мулки чиқиб кетишидан олинadиган даромадлар;
- мол-мулкни оператив ижарага беришдан олинadиган даромадлар;
- асосий воситалар ва номоддий активларни молиявий ижарага беришдан олинadиган даромадлар;
- текин олинган мол-мулк, мулккий ҳуқуқлар, шунингдек ишлар ва хизматлар;
- инвентаризация натижасида аниқланган ортиқча товар-моддий захиралар ҳамда бошқа мол-мулк қиймати қариқасидаги даромадлар;
- ҳисобот йилида аниқланган ўтган йиллардаги даромадлар;
- мажбуриятларни ҳисобдан чиқаришдан олинadиган даромадлар.

Бунга даъво муддати ўтган, ҳисобдан чиқарилган мажбуриятлар ҳамда суднинг ёки ваколатли давлат органининг қарорига биноан ҳисобдан чиқарилган мажбуриятлар киради;

- талаблардан ўзганинг фойдасига воз кечиш шартномаси бўйича олинган даромадлар;
- жами даромаддан илгари чегириб ташланган харажатлар ёки зарарларнинг ўрнини қоплаш тарзида олинган даромадлар;
- хизмат кўрсатувчи хўжаликлардан олинadиган даромадлар;
- ундириб олинган ёки қарздор томонидан тан олинган жарима ва пенялар;
- валюта ҳисобварақлари бўйича курсдаги ижобий фарқ;
- дивидендлар ва фоизлар;
- роялти;
- товарлар (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш билан бевосита боғлиқ бўлмаган операциялардан олинadиган бошқа даромадлар.

Солиқ кодексига кўра қуйидагилар юридик шахс даромади сифатида қаралмайди:

- устав фондига (устав капиталига) олинган ҳиссалар;
- сотилаётган товарлар (ишлар, хизматлар) учун бошқа шахслардан дастлабки ҳақ (бўнак) тарзида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулкий ҳуқуқлар);
- бюджетдан берилган субсидиялар;
- агар маблағларни (мол-мулк ёки мулкий ҳуқуқларни) бошқа шахсга ўтказиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида юз бераётган бўлса, текин олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулкий ҳуқуқлар), ишлар ва хизматлар;
- олинган грантлар;
- суғурта шартномалари бўйича суғурта товони (суғурта суммаси) тариқасида олинган маблағлар;
- инвестор ва давлат мулкани бошқариш бўйича ваколатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага биноан инвестиция мажбуриятлари сифатида киритилаётган мол-мулк;

— бошқа қонунчиликда назарда тутилган даромадлар.

Жами даромаддан чегирмалар. Солиқ тўловчининг харажатлари солиқ солинадиган фойдани аниқлаш пайтида чегириб ташланади. Харажатлар ҳақиқатда қайси солиқ даврида амалга оширилган бўлса, ўша даврда чегирилади. Солиқ кодексига кўра (141-модда) харажатлар чегириладиган ва чегириб ташланмайдиган харажатларга бўлинади.

Чегириб ташланадиган харажатларга моддий харажатлар, меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари, амортизация харажатлари ҳамда Солиқ кодексининг 145-моддасида назарда тутилган бошқа харажатлар киради.

Солиқ солинадиган базага киритиладиган, яъни чегирилмайдиган харажатларга Солиқ кодексининг 147-моддасида назарда тутилган харажатлар киради.

Солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзлари. Юридик шахсларнинг фойда солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли қарори билан тасдиқланади.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкаси 1998 йилда 36 фоизни ташкил этгани ҳолда 2001 йилда 26 фоизга тушган. 2002 йилда эса 24 фоиз, 2003 йилда 20 фоиз, 2004 йилда 18 фоиз, 2005 йилда 15 фоиз, 2006 йилда 12 фоиз ва 2007 йилда 10 фоиз қилиб белгиланган.

Қуйидаги жадвал маълумотларида 2009 йилда юридик шахсларнинг фойдасига солиқ ставкалари келтирилган.

**Юридик шахслар фойдасига солинадиган солиқ
СТАВКАЛАРИ¹**

№	Тўловчилар	Солиқ солинадиган базага нисбатан фоизда
1	Юридик шахслар (2–3 бандлардагидан ташқари)	10
2	Тижорат банклари	15
3	Аукционлар ўтказишдан, гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланишга лицензияси бўлган юридик ва жисмоний шахсларни (шунингдек, норезидентларни) жалб этиш йўли билан оммавий томоша тadbирларини ташкил этишдан даромад олувчи юридик шахслар	35
4	Ўзи ишлаб чиқарган товарлар (иш, хизматлар) экспортининг эркин алмаштириладиган валютадаги ҳиссаси қуйидаги миқдорларни ташкил этадиган экспорт қилувчи корхоналар учун (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 12 октябрдаги ПФ–1871-сон Фармони билан тасдиқланган ҳам ашё товарлари рўйхатидагилар бундан мустасно):	
	сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача	белгиланган ставка 30 %га пасайтирилади
	сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоиз ва ундан юқори	белгиланган ставка 50 %га пасайтирилади
5	1-бандда кўрсатилган хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналари учун, пластик карталар қўллаб ҳақ тўланган кўрсатилган хизматлар ҳажми бўйича	белгиланган ставка 10 %га пасайтирилади

Доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган, Ўзбекистон Республикасида фаолият олиб борган норезидентнинг даромади ҳеч қандай чегирмасиз даромад манбаида қуйидаги ставкаларда солиққа тортилади:

дивидендлар ва фоизлардан — 10 фоиз;

суғурта мукофотлари, суғурталаш ва қайта суғурталаш — 10 фоиз;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги 1Қ-1024-сонли қарори.

Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар билан халқаро алоқа учун телекоммуникация ва транспорт хизмати (фрахт даромади) — 6 фоиз;

роялти, ижара даромадлари, хизмат кўрсатиш, шу жумладан бошқарув хизмати, маслаҳатлар ва бошқа даромадлар — 20 фоиз.

Юридик шахсларга тўланадиган дивидендлар ва фоизлар тўлов манбаида 10 фоизли ставка билан солиққа тортилади.

Солиққа тортиш мақсадида дивиденд деб акциялардан ва бошқа ҳўжаликлар субъектларининг устав капиталидаги қатнашиш улушидан олган даромадлари тушунилади.

Фоизларга эса депозит қўйилмалар, қарз мажбуриятлари ва бошқа қимматли қоғозлардан олган даромадлар киради.

Манбаида солиққа тортилган ва дивиденд, фоиз олган норезидент жами даромадидан тегишли тартибда белгиланган ҳўжатларни тақдим этган тақдирда чегирма олиш ҳўқуқига эга бўлади.

Солиқ кодексининг 158-моддасига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини тўлашдан қўйидаги юридик шахслар озод этилади:

1) ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941–1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган юридик шахслар, бундан савдо, воситачилик, таъминлаш-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар мустасно. Мазкур имтиёзни олиш ҳўқуқини белгилаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда турган ходимлар киритилади;

2) даволаш муассасалари ҳўзуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устахоналари;

3) жазони ижро этиш муассасалари;

4) ички ишлар органлари ҳўзуридаги қўриқлаш бўлинмалари.

Юридик шахсларнинг қўйидаги фойдаси юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини тўлашдан озод қилинади:

1) протез-ортопедия буюмлари, ногиронлар учун инвентарлар ишлаб чиқаришдан, шунингдек ногиронларга ортопедик протезлаш хизмати кўрсатишдан, ногиронлар учун мўлжалланган протез-ортопедия буюмлари ва инвентарларни таъмирлаш ҳамда уларга хизмат кўрсатишдан олинган фойдаси;

2) шаҳар йўловчилар транспортида (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари) йўловчиларни ташиш бўйича хизматлар кўрсатишдан олинган фойдаси;

3) тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш ҳамда қўлга тиклаш ишларини амалга оширишдан олинган фойдаси;

4) инвестиция фондларининг хусусийлаштирилган корхоналар акцияларини сотиб олишга йўналтириладиган фойдаси;

5) Халқ банки томонидан фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларидаги маблағлардан фойдаланишдан олинган фойдаси.

Солиқ кодексининг 159-моддасига кўра юридик шахсларнинг солиқ солинадиган фойдаси қуйидаги суммага камайтирилади:

1) экология, соғломлаштириш ва хайрия жамғармалари, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига бериладиган бадаллар суммасига, бироқ солиқ солинадиган фойданинг бир фоизидан кўп бўлмаган миқдорда;

2) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида коллежлар, академик лицейлар, мактаблар ва мактабгача тарбия таълим муассасалари қурилишига йўналтирилган маблағлар суммасига, лекин солиқ солинадиган фойданинг 30 фоизидан кўп бўлмаган миқдорда;

3) асосий ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтиришга, ишлаб чиқариш мақсадида фойдаланиладиган биналар ва иншоотларни реконструкция қилишга, шунингдек ушбу мақсадлар учун олинган кредитларни ўзишга йўналтириладиган маблағлар суммасига, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегириб ташланган ҳолда, бироқ солиқ солинадиган фойданинг 30 фоизидан кўп бўлмаган миқдорда;

4) ишлаб чиқаришни модернизациялашга, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлашга, янги технологик жиҳозлар харид қилишга, ушбу мақсадлар учун берилган кредитларни ўзишга, лизинг объекти қийматининг ўрнини қоплашга, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегирган ҳолда йўналтириладиган маблағлар суммасига.

Солиқ солинадиган базани камайтириш юқорида кўрсатиб ўтилган харажатлар амалга оширилган солиқ давридан эътиборан, технологик жиҳозлар бўйича эса у фойдаланишга топширилган пайтдан эътиборан уч йил ичида амалга оширилади. Янги технология жиҳозлари улар олинган (импорт қилинган) пайтдан эътиборан уч йил ичида реализация қилинган ёки текин берилган тақдирда, мазкур имтиёзнинг амал қилиши фойдадан олинган солиқни тўлаш бўйича мажбуриятлар тикланган ҳолда, имтиёз қўлланилган бутун давр учун бекор қилинади;

5) ёш оилалар тоифасига кирувчи ходимларга ипотека кредитлари бадаллари тўлашга ва (ёки) мулк сифатида уй-жой олишга текин йўналтириладиган маблағлар суммасига, бироқ солиқ солинадиган базанинг 10 фоизидан ошмаган миқдорда;

б) диний ва жамоат бирлашмаларининг (касаба уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракатлардан ташқари), хайрия жамғармаларининг мулкида бўлган корхоналар фойдасидан шу бирлашмалар ва жамғармаларининг уставда белгиланган фаолиятини амалга ошириш учун йўналтириладиган ажратмалари суммасига.

Шунингдек тижорат банкларининг солиқ солинадиган фойдаси жисмоний шахсларнинг муддатли омонатлари, пластик карточкалар бўйича омонатлар ҳамда жойлаштирилган жамғарма сертификатлари ҳажмларининг қўпайган суммасига бўшаган маблағларни ушбу омонатлар бўйича фоиз ставкаларини оширишга мақсадли йўналтириш шарти билан камайтирилади.

Юқорида келтирилганлардан ташқари солиқ тўловчилар кўрилган зарарларни кейинги беш йил давомида тақсимлаб ўтказиш орқали солиқ солинадиган фойдани камайтиришлари мумкин. Тақсимлаб ўтказилаётган зарарнинг жами миқдори солиқ солинадиган фойданинг 50 фоизидан ошмаслиги керак. Бунда солиқ қонунчилигида белгиланган, чегирилиши лозим бўлган харажатларнинг жами даромаддан ошиб кетиши зарар сифатида эътироф этилади.

Солиқ ҳисоботларини тақдим этиш ва солиқни бюджетга тўлаш муддатлари. Юридик шахслар ортиб борувчи яқун билан чиқарилган фойда солиғи бўйича солиқ ҳисобини рўйхатдан ўтган жойдаги солиқ идораларига йилнинг ҳар чорагида ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25 кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этадилар.

Фойда солиғи бўйича ҳисоботлар, ҳисоб-китоблар қонун ҳужжатларида белгиланган шакл ва тартибда тақдим этилади.

Юридик шахслар фойда солиғини фойда солиғи бўйича ҳисоботларни топшириш учун белгиланган муддатлардан кечиктирмай тўлашлари лозим.

Йилнинг ҳисобот чорагида тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдаси энг кам иш ҳақининг 200 баробаридан кўпроқ миқдорни ташкил этадиган юридик шахслар фойда солиғи бўйича жорий аванс (бўнак) тўловларини ҳар ойнинг 15-кунда йилнинг чораги бўйича тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдага нисбатан ҳисоблаб чиқилган фойда солиғи суммасининг учдан бир қисми миқдорида тўлайди.

Юридик шахслар жорий аванс тўловлар суммасини ҳисоблаб чиқариш учун йилнинг жорий чораги биринчи ойининг 10-кунигача рўйхатдан ўтган жойдаги солиқ органига йилнинг тегишли чорагида тахмин қилинаётган фойда ҳамда белгиланган фойда солиғи ставкаси асосида маълумотнома тақдим этадилар.

Жорий тўловлар белгиланган муддатларгача бюджетга тўланмаса, уларга нисбатан солиқ қонунчилигида кўзда тутилган ҳар бир кечиктирилган кун учун ҳисобланган солиқ суммасига нисбатан 0,05 фоиз миқдорига пеня қўланади. Шунингдек тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдага нисбатан ҳисобланган фойда солиғи суммаси топширилган ҳисобот бўйича ҳақиқий фойда солиғи суммасига нисбатан 10 фоиздан кўпроқ камайтирилганда, қўн солиқ идоралари жорий тўловларни фойда солиғининг ҳақиқий суммасидан келиб чиқиб пеня ҳисоблаган ҳолда қайта ҳисоблайдилар.

Ҳисобот даврида тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдаси энг кам иш ҳақининг 200 баробаридан кам бўлган юридик шахслар чоракда бир марта фойда солиғини тўлайдилар. Улар жорий аванс тўловларини амалга оширмайдилар. Фойда солиғи ҳисоботлари ўсиб бориш тартибида бўлганлигидан олдинги чорақларда тўланган солиқлар ҳисобга олиб борилади.

Ортиқча тўланган солиқ суммаси келгуси тўловларга ўтказилади ёки солиқ тўловчига бошқа солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан қарзи бўлмаса, ундан ёзма ариза олган кундан бошлаб 30 иш куни ичида корхонага қайтарилади.

Фойдадан солиқни ҳисоблаш ва бюджетга ўтказиш жавобгарлиги фойдаларидан солиқ тўлашни амалга оширувчи юридик шахслар зиммасига юкланган.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Фойда солиғи тўловчи юридик шахснинг солиқ солинадиган фойдаси 350 минг сўм бўлган.

Ҳисобот даври учун қўшимча равишда қуйидаги маълумотлар мавжуд:

Корхона томонидан ёш оилалар тоифасига кирувчи ходими олган ипотека кредитлари бадалларини тўлашга йўналтирган маблағ — 38 минг сўм.

Ҳисобот даври учун корхона тўлаши лозим бўлган фойда солиғи неча сўмга тенг? (солиқ ставкаси — 10 %)

Ечилиши:

1. Республикамиз солиқ қонунчилигига мувофиқ юридик шахсларнинг ёш оилалар тоифасига кирувчи ходимининг ипотека кредити бадалларини қоплашга йўналтирган маблағларини фойда солиғи ҳисоблашда солиқ солинадиган фойданинг 10 фоизидан кўп бўлмаган миқдорда чегириш ҳуқуқи берилган. Демак, $350 \text{ минг сўм} \times 10 : 100 = 35 \text{ минг сўм}$ ни солиқ солинадиган фойдадан чегириш ҳуқуқи мавжуд.

$350 - 35 = 315 \text{ минг сўм}$, солиқ солинадиган базадан 10%ли ставкада 31,5 минг сўм фойда солиғи бюджетга тўланади.

2-масала. Куйидаги маълумотлар асосида фойда солиғини ҳисобланг (минг сўм):

1. Сотишдан олинган соф тушум — 3 192;
— шундан экспорт фаолиятдан — 670.
2. Солиқ тўлангунга қадар олинган фойда — 508.
3. Солиқ солинадиган фойдани аниқлашда чегирилмайдиган харажатлар — 312.
4. Олинган дивидендлар — 75.
5. Солиқ бўйича имтиёзлар — 100.

Ечилиши:

1. Амалдаги солиқ қонунчилигига асосан юридик шахсларнинг эркин алмаштириладиган валютадаги экспортга имтиёзли ставкалар белгиланган. Демак, имтиёзли ставкаларнинг қайси бирини қўллашни аниқлаш учун экспорт маҳсулотининг умумий сотиш ҳажмидаги салмоғи аниқланади, яъни:

$$(670 : 3 192) \times 100 = 20,9 \%$$

Ушбу масалалада экспорт маҳсулотининг умумий сотиш ҳажмидаги салмоғи 20,9 фоизни ташкил этади. Бундай ҳолда белгиланган фойда солиғи ставкаси 30 фоизга камаяди, яъни:

$10 \times 30 : 100 = 3$, демак корхона фойда солиғини 7 фоизда ($10 - 3$) тўлайди.

2. $508 + 312 - 75 - 100 = 645 \text{ минг сўм}$.

$645 \times 7 : 100 = 45,15 \text{ минг сўм}$ фойда солиғи бюджетга ўтказилиши лозим.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Фойда солиғи Ўзбекистонда қачон жорий қилинган?
2. Юридик шахслар фойда солиғини тўловчилар кимлар?
3. Резидент ва норезидент кимлар ва улар қандай тартибда солиққа тортилади?

4. Солиқ объекти ва солиқ солиш базаси қандай аниқланади?
5. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилган?
6. Маҳсулотини экспорт қилувчи корхоналар учун қандай ставкалар белгиланган?
7. Қандай юридик шахслар фойда солиғидан тўлиқ озод этилади?
8. Юридик шахсларнинг қандай фойдаси юридик шахслар фойда солиғини тўлашдан озод этилади?
9. Солиқ солинадиган фойда қайси суммаларга камайтирилади?
10. Солиқ ҳисоботларини топшириш ва солиқни тўлаш тартиби қандай белгиланган?

1.1. ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ДАРОМАД СОЛИҒИ

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг моҳияти, солиқ тўловчилар, солиқ объекти ва базаси. Амалдаги қонунчиликка кўра жисмоний шахсларга юридик шахс мақомини олмаган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, ажнабий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар киради.

Жисмоний шахслар тўлаётган солиқлар ичида бюджет тушумларидан салмоқли ўринни эгаллайдиган солиқ жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғидир.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи — давлат бюджети даромад манбаларидан бири бўлиб, у умумдавлат солиқлари таркибига киради. Унинг ўзига хос хусусияти шундаки, солиқ жисмоний шахсларнинг бевосита даромадларидан олинади.

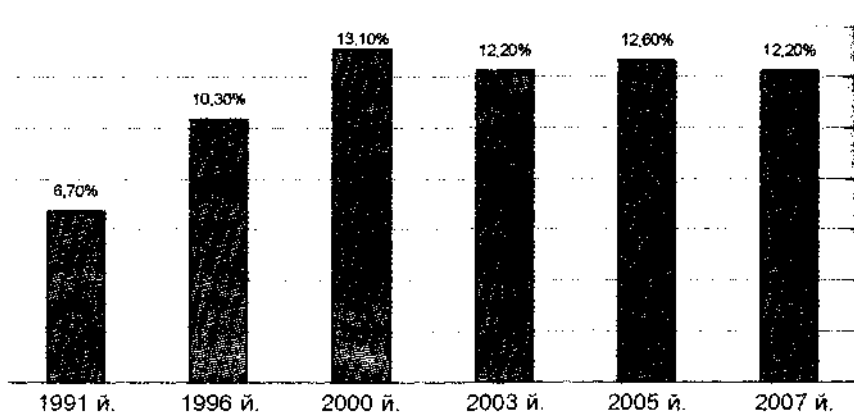
Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи 1991 йилда бюджет тушумларининг 6,7 фоизини ташкил этган бўлса, 2000 йилда 13,1 фоизни, 2003 йилда 12,2 фоизни, 2005 йилда 12,6 фоизни ташкил этган, 2007 йилга келиб бу кўрсаткич 12,20 фоизга тенг бўлган.

Бу кўрсаткичлар жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бюджет даромадлари таркибида аҳамиятли ўқанлигидан дарак беради.

Солиқ кодексига кўра молия йилида солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни тўловчилар ҳисобланади.

Солиқ солиш мақсадида жисмоний шахслар резидентлар ва норезидентларга бўлинади.

Ўзбекистон Республикасида доимий яшаб турган ёки молия йилида бошланадиган ёхуд тугайдиган ўн икки ойгача бўлган исталган давр мобайнида 183 кун ёки ундан

2.2.1-диаграмма. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солигининг давлат бюджети даромадларида тутган ўрни¹

кўпроқ муддатда Ўзбекистонда турган жисмоний шахс Ўзбекистон Республикасининг резиденти деб қаралади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлган жисмоний шахсларга уларнинг Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек ундан ташқаридаги фаолияти манбаларидан олинган даромадлари бўйича солиқ солинади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлмаган жисмоний шахсларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги манбалардан олинган даромадлар бўйича солиқ солинади.

Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади солиқ солиш объекти ҳисобланади. Солиққа тортиладиган база бўлиб жисмоний шахсларнинг жами даромадидан солиқ қонунчилигига кўра белгиланган чегирмаларни айириб ташлагандан кейинги қолдиқ сумма ҳисобланади.

Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадлари таркиби. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадида солиқ тўловчи олиши лозим бўлган (олган) ёки текинга олган пул ёхуд бошқа маблағлар киради. Жумладан:

- 1) меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадлар;
- 2) жисмоний шахсларнинг мулкӣ даромадлари;
- 3) жисмоний шахсларнинг моддий наф тарзидаги даромадлари;
- 4) бошқа даромадлар.

Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадларга жисмоний шахсларнинг меҳнат шартномаси бўйича қилинган

¹ Молия вазирлиги йиллик ҳисобот материаллари асосида тузилган.

нингдан ва фуқаролик-ҳуқуқий шартномалар бўйича олинган даромадлари киради. Бундан ташқари меҳнатга ҳақ тўлини тарзидаги даромадларга рағбатлантириш хусусиятига эга бўлган тўловлар, компенсация тўловлари ҳамда ишланманган вақт учун ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар ҳам киради.

Жисмоний шахсларнинг мулкий даромадларига фоиизлар, дивидендлар, мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадлар, жисмоний шахсларга тегишли бўлган мол-мулкни сотишдан олинган даромадлар, роялти ва шу каби қонунчиликда кўзда тутилган даромадлар киради.

Молдий наф тарзидаги даромадлар жумласига юридик шахс томонидан жисмоний шахс манфаатларини кўзлаб, тоқарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини, мулкий ҳуқуқларни тўлаш, шу жумладан: жисмоний шахсларнинг болаларини мактабгача таълим муассасаларида ўқитиш, тарбиялаш; коммунал хизматлар, ходимларга берилган уй-жой ҳақини, уй жойдан фойдаланиш харажатлари, ётоқхонадаги жойлар ҳақини ёки уларнинг ўрнини қоплаш қийматини тўлаш; ошқ-овқат, ойлик йўл чипталари ёки уларнинг ўрнини қоплаш қийматини тўлаш; санаторий-курортларда даволаниш йўлланмалари қийматини, дам олиш, стационар ва амбулаторияга қатнаб даволаниш ҳақини ёки уларнинг ўрнини қоплаш қийматини тўлаш кабилар киради.

Жисмоний шахсларнинг бошқа даромадлари жумласига эл давлат ижтимоий сўғуртаси бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ижтимоий нафақалар ва пенсиялар; стипендиялар; донорлик учун пул мукофотлари; алиментлар; мусобақаларда, кўрикларда, танловларда совринли ўринлар учун бериладиган совринлар, пул мукофотлари; ютуқлар; грантлар; жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича олинган фоиизлар ва бошқа даромадлар киради.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкалари. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи прогрессив солиқ ҳисобланади. Ушбу солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг солиқ қонунчилигига кўра жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкалари қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

— жисмоний шахсларнинг иш ҳақи, мукофотлар ва бошқа даромадларига солинадиган табақалашган прогрессив солиқ ставкалари;

— жисмоний шахсларнинг дивиденд ва фоииз тариқасида оладиган даромадига солиқ ставкаси;

— норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида солинадиган солиқ ставкалари;

— имтиёзли солиқ ставкалари.

Солиқ қонунчилигига биноан 1998 йилдан республика-мизда жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, мукофот пуллари ва бошқа даромадларидан солиқ ставкаси 15, 25, 35, 40, 45 фоиз, яъни 5 поғонали қилиб белгиланган эди. 2000 йилдан бошлаб 4 поғонали, яъни 15, 25, 36, 40 фоиз, 2001 йилдан эса 3 поғоналига ўтиб, унинг ставкаси 12, 25, 30 фоизни, 2002 йилдан 13, 23, 33 фоиз қилиб белгиланган эди.

2009 йилдан жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, мукофот пуллари ва бошқа даромадларидан солиқ ставкаси қуйидаги жадвал маълумотлари асосида ҳисобланади (2.2.1-жадвал).

2.2.1-жадвал

**Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи
СТАВКАЛАРИ**

Жами даромад миқдори	Солиқ суммаси
Энг кам иш ҳақининг олти баравари миқдоригача	Даромад суммасининг 12 фоизи
Энг кам иш ҳақининг олти баравари миқдоридан (+ 1 сўм) ўн баравари миқдоригача	Энг кам иш ҳақининг олти баравари миқдоридан олинадиган солиқ + олти баравардан ошадиган сумманинг 17 фоизи
Энг кам иш ҳақининг ўн баравари миқдоридан (+ 1 сўм) ва ундан юқори суммадан	Энг кам иш ҳақининг ўн баравари миқдоридан олинадиган солиқ + ўн баравардан ошадиган сумманинг 22 фоизи

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 12 майдаги 250-сон қарори билан тасдиқланган Ишлаб чиқаришлар, муассасалар, ишлар, касблар, лавозимлар бўйича рўйхатга киритилган ўта зарарли, ўта оғир, зарарли ва оғир шароитли ишларда банд бўлган ходимларнинг даромадларига белгиланган ставкалар бўйича солиқ солинади. Бунда юқорида айтиб ўтилган тоифадаги касбларда банд бўлган аёллар даромадларидан даромад солиғининг олиш даражаси 20 фоиздан ошмаслиги лозим.

Ноқулай табиий-иқлим шароитлари билан боғлиқ бўлган кўшимча тўловларга (чўл ва сувсиз жойларда, баланд тоғли ҳудудларда ишлаганлик учун тўланадиган коэффицентларга)

ни кам ставка бўйича солиқ солинади. Бундан ташқари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар томонидан вақтинчалик қишлоқ хўжалиги ишларига юборилган жисмоний шахсларнинг шу ишларни бажаришдан олинган даромадларига ҳам энг кам ставка миқдорида солиқ солинади.

Солиқ солиш мақсадлари учун энг кам иш ҳақининг миқдори йил бошидан эътиборан ортиб (ўсиб) боровчи икун тарзида ҳисобланади.

Норезидент жисмоний шахсларнинг доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган ҳолда Ўзбекистон Республикасидаги манбадан олган даромадларига уларни тўлаш манбаида четирмаларсиз, қуйидаги ставкалар бўйича солиқ солинади:

дивиденд ва фоизлар — 10 фоиз;

хатарни суғурталаш ёки қайта суғурталашга тўланган суғурта мукофотлари — 10 фоиз;

Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар ўртасида ҳаракат қатновида халқаро алоқа учун телекоммуникациялар ски транспорт хизматлари (фрахтдан даромадлар) — 6 фоиз;

роялти, ижарадан келган даромадлар, хизматлар кўрсатишдан келган даромадлар, шу жумладан бошқарув бўйича хизматлар, маслаҳатларга оид ва бошқа даромадлар — 20 фоиз.

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи бўйича имтиёзлар. Солиқ қонунчилиғига кўра жисмоний шахсларнинг солиқ солинадиган даромадига қуйидагилар киритилмайди:

◆ меҳнат шартномаси бекор қилинганда тўланадиган, энг кам иш ҳақининг ўн икки баравари миқдори доирасидаги ишдан бўшатиш нафақаси, давлат ижтимоий суғуртаси ва давлат ижтимоий таъминоти бўйича нафақалар, инсизлик нафақалари, ҳомиладорлик ва туғиш нафақалари (вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари, шу жумладан оиланинг бемор аъзосини парваришлаш нафақалари бундан мустасно), шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан фуқароларга пул ва натура шаклида берилadиган нафақалар ва бошқа ёрдам турлари.

Бунда энг кам иш ҳақи ҳисоби учун меҳнат шартномаси тўхтатилган кунда амал қилган (охирги ишлаган кундаги) ойлик энг кам иш ҳақининг миқдори қабул қилинади;

◆ олинadиган алиментлар;

◆ олий ўқув юртлари ва ўрта махсус ҳамда хунар-техника ўқув юртлари ҳамда улар базасида ташкил этилган бизнес мактаблари, шу жумладан олий ва ўрта диний ўқув юртлари томонидан ўз талабаларига ва ўқувчиларига тайинланadиган стипендиялар, шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан таъсис этиладиган стипендиялар;

- ◆ давлат пенсиялари;
- ◆ шахслар қон топширганлик учун, донорликнинг бошқа турлари учун, она сути топширганлик учун оладиган суммалар, шунингдек тиббиёт муассасаларининг ходимлари қон йиғиб топширганликлари учун оладиган суммалар;
- ◆ фуқароларнинг хорижда ишлашга юборилиши муносабати билан давлат бюджетидан молиялаштириладиган муассасалар ва ташкилотлардан чет эл валютасида оладиган иш ҳақи суммалари ва бошқа суммалар, қонун ҳужжатларида белгиланган суммалар доирасида;
- ◆ жисмоний шахсларнинг хусусий мулк ҳуқуқи асосида ўзларига қарашли бўлган мол-мулкни сотиш натижасида оладиган суммалари, тадбиркорлик фаолияти доирасида амалга ошириладиган мол-мулкни сотиш натижасида оладиган даромадлардан ташқари;
- ◆ жисмоний шахсларнинг уй хўжалигида ёки деҳқон хўжалигида етиштирган қорамол, қуён, нутрия, балиқ, паррандаларни ҳам тирик ҳолатда, ҳам уларни сўйиб маҳсулотларини ҳам ва қайта ишланган ҳолда, шунингдек асарличилик маҳсулотларини ва бундай хўжалиқда етиштирилган табиий ёки қайта ишланган деҳқончилик маҳсулотларини сотишдан олган даромадлари суммаси. Фуқарода шахсий ёрдамчи хўжалик мавжудлиги маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг маълумотномаси билан тасдиқланади;
- ◆ бир йил мобайнида юридик шахслардан олинган энг кам иш ҳақи миқдорининг олти бараваригача бўлган суммадаги қимматли совғалар қиймати, шунингдек халқаро ҳамда республика танлов ва мусобақаларида олинган соврин буюмлар қийматининг суммаси;
- ◆ мерос қилиб қолдириш ва ҳадя қилиш натижасида олинган суммалар ва мол-мулк қиймати, фан, адабиёт ва санъат асарлари муаллифларининг меросхўрлари (ҳуқуқий ворислари) оладиган муаллифлик ҳақи суммалари бундан мустасно;
- ◆ давлат заёмларининг облигациялари ва лотереялар бўйича ютуқлар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат қимматли қоғозлари бўйича фоизлар;
- ◆ фуқароларнинг суғурта бўйича оладиган суммалари;
- ◆ бир йил мобайнида берилган моддий ёрдам суммалари:
  - фавқулодда ҳолатлар муносабати билан бериладиган моддий ёрдам суммалари — тўлалигича;
  - вафот этган ходимнинг оила аъзоларига ёки оила аъзолари вафот этганлиги муносабати билан ходимга бе-

риладиган моддий ёрдам суммалари — энг кам иш ҳақининг биринчи бараваригача миқдорда;

- бошқа ҳолларда — энг кам иш ҳақининг ўн икки бараваригача миқдорда;

◆ депозит сертификатлар бўйича даромадлар, банклардаги ва кредит уюшмаларидаги омонатлар ва давлат хазина мажбуриятлари бўйича фоизлар ва ютуқлар;

◆ патент эгаси бўлган жисмоний шахснинг (лицензиарнинг) sanoat mulki ob'ektlaridan ўз ишлаб чиқаришида фойдаланишдан ёки фойдаланиш бошланган санадан эътиборан амал қилиш муддати доирасида уларга лицензиялар сотишдан, шунингдек лицензиат sanoat mulki ob'ektlaridan фойдалана бошлаган санадан эътиборан ушбу фойдаланишдан олган даромади суммаси:

— ихтиролар ва селекция ютуғидан — беш йил давомида;

— sanoat namunasidan — уч йил давомида;

— фойдали моделдан — икки йил давомида;

◆ болалар лагерлари ва бошқа соғломлаштириш лагерларига, ота-оналарнинг болалари билан дам олишига махсус мўлжалланган санаторий-курорт муассасаларига бориш учун болалар ва ўсмирларга бериладиган йўлланмалар қийматини, шунингдек ўз ходимларининг амбулатория ёки стационар тиббий хизматдан фойдаланиш қийматини тўлиқ ёки қисман компенсациялаш тартибида корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар ўз ходимларига ёки улар учун тўлаган суммалар. Кўрсатиб ўтилган тўловлар жумласига ногиронларнинг соғломлаштириш ва санаторий-курорт муассасаларига берилган йўлланмалари қийматини, даволаниш ва тиббий хизматдан фойдаланиш, ногиронликнинг олдини олиш мақсадида техника воситалари сотиб олиш учун ҳамда ногиронларнинг саломатлигини тиклаш учун қилинган харажатларни тўлиқ ёки қисман тўлаш тартибида корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар тўлаган суммалар ҳам кирadi:

◆ фуқароларнинг иш ҳақи ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг давлат корхоналари мол-мулкани сотиб олиш, хусусийлаштирилаётган корхоналар акцияларини олиш учун йўналтириладиган суммалари;

◆ вақтинчалик бир марталик ишларни бажаришдан олинган даромадлар, башарти бундай ишлар вақтинчалик бир марталик иш билан таъминлаш марказлари кўмагида амалга оширилаётган бўлса;

◆ хусусий корхона ва фермер хўжалиги томонидан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин

хусусий корхона мулкдори ва фермер хўжалигининг бошлиги ихтиёрига келиб тушадиган фойда суммаси;

♦ Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотлари ва давлат пул мукофотларига сазовор бўлган жисмоний шахслар олган бирйўла бериладиган пул мукофотлари ёки шунга тенг баҳодаги эсдалик совғаларининг қиймати;

♦ Олимпия ўйинларида ва бошқа халқаро спорт мусобақаларида совринли ўринларни эгаллаганлиги учун спортчилар олган бирйўла бериладиган пул мукофотлари;

♦ жамғариб бериладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича фоизли даромадлар, шунингдек жамғариб бериладиган пенсия тўловлари;

♦ жисмоний шахслар томонидан олинган ипотека кредитларини ҳамда уларга ҳисобланган фоизларни қоплаш учун йўналтириладиган иш ҳақининг ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг суммалари.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўлашдан қуйидагилар тўлалигича озод қилинадилар:

♦ хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналарининг бошлиқлари ва аъзолари ҳамда консуллик муассасаларининг мансабдор шахслари, уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, — Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинadиган, дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича;

♦ хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналари ва консуллик муассасаларининг маъмурий-техник ходимлари ва уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, — Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинadиган, дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича;

♦ хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналарига, консуллик муассасаларига хизмат кўрсатадиган ходимлар таркибига кирган шахслар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, — ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича;

♦ хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналари ва консуллик муассасалари ходимларининг уйларида ишловчилар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, — ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича;

♦ ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро ташкилотларнинг мансабдор шахслари — агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, ушбу ташкилотларда олган даромадлари бўйича;

♦ Мудофаа, Ички ишлар ва Фавқулодда вазиятлар ширликларининг, Миллий хавфсизлик хизматининг ҳарбий хизматчилари, ички ишлар органлари ва божхона органларининг оддий хизматчилари ва бошлиқлари таркибига мансуб шахслар, шунингдек ўқув ёки синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар — хизматни ўташ (хизмат вази­фасини бажариш) муносабати билан олган пул таъминоти, нул мукофотлари ва бошқа тўлов суммалари бўйича;

♦ гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияси бўлган шахслар гастроль-концерт фаолиятидан олинган даромадлари бўйича;

♦ мансаб даражалари бор прокуратура органлари ходим­лари.

Қуйидаги солиқ тўловчиларнинг даромадлари жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳар бир тўлиқ ой учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридан тўлаш­дан озод этилади:

а) «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган шахслар, умуман даражадаги Шухрат ордени билан тақдирланган шахслар, уруш ногиронлари ёхуд 1941–1945 йиллардаги уруш даврида ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ёки инкастланиш оқибатида ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ногирон бўлиб қолган ҳарбий хизматчи­лар жумласидан бўлган бошқа ногиронлар, собиқ парти­занлар жумласидан бўлган ногиронлар, шунингдек пенсия таъминоти бўйича мазкур тоифадаги ҳарбий хизматчиларга тенглаштирилган бошқа ногиронлар;

б) хизматни ҳаракатдаги армия таркибига кирган ҳар­бий қисмлар, штаблар ва муассасаларда ўтаган ҳарбий хизматчилар, собиқ партизанлар жумласидан бўлиб, фуқаро­лар уруши ва 1941–1945 йиллардаги уруш, собиқ СССРни қимоя қилиш бўйича бошқа жанговар операцияларнинг қатнашчилари, 1941–1945 йиллардаги уруш даври меҳнат фронтининг фахрийлари ва концентрацион лагерларнинг собиқ ёш тутқунлари;

в) Ленинград қамали пайтида 1941 йил 8 сентябрдан 1944 йил 27 январгача бўлган даврда Ленинград шаҳрида ишлаган фуқаролар;

г) ички ишлар органларининг бошлиқлари ва оддий хизматчилари жумласидан бўлиб, хизмат вазифаларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ва шикастланиш оқибатида ногирон бўлиб қолганлар;

д) болалиқдан ногирон бўлиб қолганлар, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари;

е) ўн ва ундан ортиқ боласи бўлган аёллар;

ж) собиқ СССРни ҳимоя қилиш ёхуд ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ёхуд шикастланиш оқибатида ёки фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларининг ота-оналари ва рафиқалари.

«Ҳалок бўлган аскарнинг беваси (онаси, отаси)» штамп босилган ёки пенсия гувоҳномасини берган муассаса муҳри ва раҳбарининг имзоси билан тасдиқланган тегишли ёзув қайд этилган пенсия гувоҳномаси асосида имтиёз тақдим этилади.

Собиқ СССРни ҳимоя қилиш ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларнинг рафиқаларига фақат улар янги турмуш қурмаган тақдирда, имтиёз тақдим этилади;

з) хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб боришган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшинларнинг чекланган контингенти таркибида ўтаган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йигинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар;

и) Чернобиль АЭСдаги фалокат оқибатида жабр кўрган шахслар.

Тиббий-меҳнат экспертиза комиссияси маълумотномаси, ногироннинг махсус гувоҳномаси, Чернобиль АЭСдаги авария оқибатларини тугатиш иштирокчисининг гувоҳномаси, шунингдек имтиёз тақдим этилишида асос ҳисобланадиган бошқа ваколатли органлар томонидан берилган ҳужжатлар асосида имтиёз берилади;

к) икки ва ундан ортиқ ўн олти ёшга тўлмаган болалари бор ёлғиз оналар.

Меҳнат ва ижтимоий таъминот органлари томонидан бериладиган «ёлғиз онанинг шахсий дафтарчаси» асосида имтиёз берилади;

л) икки ва ундан ортиқ боласи бор ва боқувчисини йўқотганлик учун пенсия олмайдиган бева аёл ва бева эркаклар.

Турмуш ўртоғи (аёли) вафот этганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ва болалар тугилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома

ҳамда янги турмуш қурмаганлиги, боқувчисини йўқотганлиги туфайли пенсиясининг тайинланмаганлиги тўғрисида меҳнат ва ижтимоий таъминот органларининг маълумотномаси имтиёз берилишида асос ҳисобланади;

м) болалигидан ногирон бўлган ва доимий парваришни ташаб қиладиган фарзанди билан бирга яшаб, уни тарбиялаётган ота-онасидан бири.

Жисмоний шахсларнинг имтиёзларга бўлган ҳуқуқи улар ҳисобот йили учун тегишли ҳужжатларни солиқ органларига тақдим этганида вужудга келади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби. Асосий иш жойидан олинадиган меҳнат ҳақи тўловлари ва бошқа тўловлардан жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш йил бошидан ўсиб боровчи якун билан уларни ҳисоблаб ёзишнинг боришига қараб солиқ солинадиган жами даромад суммасидан белгиланган ставкаларда амалга оширилади. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ҳисоблаб чиқарилган суммаси солиқ солинадиган даромаднинг бир фоизи миқдоридан жисмоний шахсларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига ўтказиладиган ҳар ойлик мажбурий бадаллар суммасига камайтирилади.

Фуқаро бир йил мобайнида асосий иш (хизмат, ўқиш) жойини ўзгартирса, у янги иш жойидаги бухгалтерияга дастлабки иш ҳақи олғунига қадар белгиланган шакл бўйича жорий йилда тўланган даромадлар ҳамда ушлаб қолинган солиқ суммаси ҳақидаги маълумотномани тақдим этиши шарт.

Янги иш жойи бўйича солиқни ҳисоблаб чиқариш тақдим йили бошидан илгариги ва янги иш жойида олинган жами даромаддан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Аввалги иш жойидан маълумотнома тақдим этилмаган солиқ тўловчининг идентификация рақами тақдим этилмаган ҳолларда солиқ солинадиган даромаддан энг юқори ставка бўйича солиқ ундирилади. Маълумотнома кейинроқ тақдим этилса, у ҳолда ундирилган солиқ умум-белгиланган тартибда қайта ҳисоб-китоб қилинади.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ушлаб қолиш ва бюджетга ўтказиш учун юридик шахс жамлобгардир. Солиқ суммаси ушлаб қолинмаганда юридик шахс ушлаб қолинмаган солиқ суммасини ҳамда у билан боғлиқ жарима ва пеняларни бюджетга тўлаши шарт.

Жисмоний шахсларнинг даромадларига декларация усулида солиқ солиш тартиби. Декларация — солиқ идораларига

солиқ тўловчи жисмоний шахслар томонидан топширилган ва ўз ичида олинган даромадлар ва ушбу даромадлар билан боғлиқ харажатлар ҳақидаги маълумотларни акс эттирадиган ҳамда солиқ тўловчининг ҳисобланган солиқларни ихтиёрий равишда ва белгиланган вақтда давлат бюджетига тўлашга мажбур этадиган ҳужжат ҳисобланади.

Солиқ кодексига кўра жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади ҳақидаги декларация қуйидаги ҳолларда солиқ органларига топширилади:

а) мулкний даромад, фан, адабиёт ва санъат асарларини яратганлик ҳамда улардан фойдаланганлик учун муаллифлик ҳақи тариқасида олинган даромад (агар бундай даромадларга тўлов манбаида солиқ солинмаган бўлса);

б) асосий бўлмаган иш жойидан (Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек унинг ҳудудидан ташқаридаги манбалардан) даромад олган жисмоний шахслар томонидан (асосий бўлмаган иш жойидаги меҳнат тўлови бўйича даромад олувчи жисмоний шахс бухгалтерияга энг юқори ставка бўйича даромадидан солиқ ушлаб қолиниши ҳақида ариза топширганлар бундан мустасно);

в) резидент — чет эллик жисмоний шахслар томонидан.

Жисмоний шахслар доимий истиқомат жойидаги давлат солиқ хизмати органларига жами йиллик даромадлари ҳақида декларацияни қуйидаги муддатларда тақдим этишлари керак:

асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган резидент — жисмоний шахслар ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 апрелидан кечиктирмай;

резидент — чет эллик жисмоний шахслар назарда тутилётган даромадлар ҳақида — Ўзбекистон Республикасига келган кундан бошлаб бир ой мобайнида белгиланган шаклда.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўлаш чоғида декларация топшириш орқали солиқлар қуйидаги муддатларда тўланади:

а) асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган резидент — жисмоний шахслар — жами йиллик даромад ҳақидаги декларация маълумотлари бўйича ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 июнидан кечикмай, йил мобайнида қайта ҳисобланганда эса, — декларация давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилган кундан эътиборан бир ой ичида;

б) жисмоний шахслар — Ўзбекистон Республикасининг резидентлари ҳисоблаб чиқарилган даромад солигини хорижий давлатда жойлашган банк ҳисобварағидан чет эл валютасида тўлаши мумкин. Бунда жисмоний шахслардан олинган, миллий валютада ифодаланган солиқ жисмоний шахслардан

олинадиган даромад солиғи тўланган санада Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган курс бўйича чет эл валютасида қайта ҳисоблаб чиқилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Жисмоний шахсга 2009 йилнинг январь ва февраль ойларида 274 000 сўм (137 000 + 137 000) иш ҳақи ҳисобланган. Шунингдек февраль ойида 70 000 сўм мукофот берилган. Жисмоний шахсдан январь ва февраль ойларида ушланиши лозим бўлган солиқ суммасини ҳисобланг.

2-масала. II гуруҳ ногиронига 2009 йил январь ва февраль ойларида 375 000 сўм (180 000 + 195 000) иш ҳақи ҳисобланган. Январь ойида 8 140,8 сўм солиқ ушланган. Февраль ойида ушланиши лозим бўлган солиқ суммасини ҳисобланг.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг моҳиятини тушунтириб беринг.
2. Резидент ва норезидентлар кимлар?
3. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ўзига хос хусусиятлари нимада?
4. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бюджет даромадлари таркибида қандай аҳамиятга эга?
5. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари кимлар?
6. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадларига қайси даромад турлари киради?
7. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкалари қайси мезонлар асосида белгиланади?
8. Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадлар таркибига қандай даромадлар киради?
9. Жисмоний шахсларнинг мулкий даромадларига солиқ ставкалари қандай белгиланади?
10. Норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида қандай тартибда солиқ ставкалари қўлланилади?
11. Қайси жисмоний шахсларнинг даромадлари ҳар бир тўлиқ ой учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридан олиқдан озод этилади?
12. Ўта зарарли, ўта оғир, зарарли ва оғир шароитли ишларда банд бўлган аёл ходимлар даромадларига даромад солиғи даражаси қандай?
13. Жисмоний шахсларнинг даромадларини декларация усулида солиқ солиш тартибини тушунтириб беринг.

2.3. ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИ

Қўшилган қиймат солиғи ҳақида тушунча. Солиқнинг иқтисодий моҳияти ва унинг жорий қилиниши. Қўшилган қиймат солиғи ҳар бир ишлаб чиқариш босқичида ва реализация жараёнида ундириладиган кўп қиррали солиқдир. Корхона кундалик хўжалик фаолиятида маҳсулот етказиб берувчилардан товар ва хом ашё сотиб олади ва улардан маҳсулот ёки иш, хизматлар ишлаб чиқаради. Демак, қайта ишлаб чиқариш, ишлаб чиқариш ва сотишда қўшилган қиймат яратилади.

Қўшилган қиймат ўзининг иқтисодий моҳиятига кўра, сотилган маҳсулотлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг қиймати билан ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган товарлар, хом ашёлар ва хизматларнинг қиймати ўртасидаги фарқдан иборатдир. Табиийки, ишлаб чиқариш жараёнида ва кейинчалик меҳнат тақсимооти натижасида маълум бир товар бозорга олиб чиқилгунга қадар ишлаб чиқариш ва муомала жараёнидаги бир нечта босқичлардан ўтади, бу босқичларнинг ҳар бирида қўшилган қиймат яратилади.

Қўшилган қиймат солиғини давлат бюджетининг даромад қисмига жалб қилиш ғояси дастлаб XX асрнинг бошларида юзага келди. Бу таклифни биринчи марта Германия бюджет амалиётида жорий этишни 1919 йилда Вильгельм фон Сименс илгари сурди.

Қўшилган қиймат солиғини амалиётга жорий этиш ва ундириш механизми биринчи марта француз молиячиси М. Лоре томонидан ишлаб чиқилди. Аммо қўшилган қиймат солиғи М. Лоренинг таклифидан сўнг ўтган 10 йилдан ортиқ вақт мобайнида тажриба учун таклиф этилган шаклда қўлланилди. Францияда қўшилган қиймат солиғи ҳақиқатда 1968 йилдан бошлаб жорий этилди.

Ҳозирги вақтда қўшилган қиймат солиғи Европа Иттифоқига аъзо бўлган мамлакатлар давлат бюджетларининг даромадларини шакллантиришда муҳим ўрин эгаллайди. Европа мамлакатларида эгри солиқларнинг роли АҚШ, Япония, Канада ва Австралияга қараганда юқоридир. Европа мамлакатларида жами солиқ тушумларининг ҳажмида эгри солиқларнинг салмоғи 40 фоиздан юқори бўлиб, айрим мамлакатларда 50 фоизни ташкил этади. Мазкур кўрсаткич 50 фоиздан юқори бўлган мамлакатлар гуруҳига Мексика, Туркия ва Корея киради. АҚШ, Япония, Канада ва Австралияда эса ушбу кўрсаткич 25–30 фоизни ташкил қилади.

2.3.1-диаграмма. 2002–2007 йилларда давлат бюджети даромадларида қўшилган қиймат солиғи улушининг ўзгариш динамикаси

Ўзбекистон солиқ тизимида қўшилган қиймат солиғи 1992 йилдан буён амал қилмоқда. Ушбу солиқ оборотдан олинадиган солиқ ва сотувдан олинадиган солиқлар ўрнига акциз солиғи билан биргаликда киритилган. Бу солиқ оборот солиғидан фарқли равишда фақат қўшилган қийматдан ундирилади. Оборот солиғи эса бир мартаба умумий оборотдан олинар эди.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг даромад манбаи сифатида қўшилган қиймат солиғи ҳозирга қадар ушнинг муҳим ўрнини ва амалий аҳамиятини сақлаб келяпти. Ушбу солиқ бюджет даромадларининг энг юқори қисмини ташкил этадиган солиқ тури ҳисобланади.

Маълумотларнинг кўрсатишича, қўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадларидаги улуши ўсиш тенденциясига эга, ушбу кўрсаткич 2002 йилда 24 фоизни ташкил этган бўлса, 2007 йилда 28 фоизни ташкил этган, яъни 4 пунктга ошган.

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ ставкалари. Қўшилган қиймат солиғининг тўловчилари бўлиб амалдаги қонун ҳужжатларига асосан бюджет олдида ушбу солиқнинг ҳисоб-китобини амалга оширувчи тadbirkorлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар ҳисобланади. Жумладан:

- 1) солиқ солинадиган оборотларга эга бўлган юридик шахслар;
- 2) Ўзбекистон Республикаси норезидентлари томонидан амалга ошириладиган солиқ солинадиган оборотлар учун қўшилган қиймат солиғи тўлаш бўйича мажбурият юклатиладиган юридик шахслар;

3) товарларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар (ўз эҳтиёжлари учун божсиз олиб кириш нормалари доирасида товарлар олиб кирувчи жисмоний шахслар бундан мустасно);

4) оддий ширкат солиқ солинадиган оборотларни амалга ошираётганда зиммасига унинг ишларини юритиш юклатилган (ишончли шахс) оддий ширкат шартномасининг шериги (иштирокчиси).

Амалдаги Солиқ кодексининг 198-моддасига кўра қўшилган қиймат солиғининг объекти бўлиб товар (иш, хизмат)ларни реализация қилиш обороти ҳамда товарларнинг импорти ҳисобланади.

Товарларни (иш ва хизматларни) реализация қилиш обороти деганда — юклаб жўнатилган товарлар (иш ва хизматлар) қиймати тушунилади, яъни юклаб жўнатилган товарлар (иш ва хизматлар) учун маблағ келиб тушиши давридан қатъи назар корхона қўшилган қиймат солиғи бўйича бюджет олдидан ҳисоб-китобларни амалга ошириши шарт.

Солиқ солинадиган импорт деганда эса — Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига олиб кириладиган товарлар тушунилади (қўшилган қиймат солиғидан озод этилган импорт товарлардан ташқари).

Ўзбекистон Республикасида қўшилган қиймат солиғи ставкаси 1992 йилда 30 фоизни ташкил қилгани ҳолда, бугунга қадар бир неча марта ўзгартирилди. Жумладан, 1996 йилда 17 фоизли, 1997 йилда 18 фоизли, айрим озиқ-овқат маҳсулотлари турларига (ун, нон, гўшт, сут ва сут маҳсулотлари) эса камайтирилган 10 фоизли ставка белгиланди. 1999 йилда республикада қўшилган қиймат солиғининг 3 хил ставкаси (20%, 15% ва 0%) амалда қўлланилди. 2000 йилдан ҳозирги кунгача Солиқ кодексига кўра республикамизда 20 фоизли ва ноль даражали ставка қўлланилиб келмоқда. Умуман олганда ноль даражали ставка деганда корхона ишлаб чиқараётган товарларнинг (бajarилган иш, хизматларнинг) қийматига қўшилган қиймат солиғи қўлланилмайди, яъни «ноль» га тенг бўлади.

Ноль даражали ставка бўйича қуйидагиларга солиқ солинади:

- товарларнинг, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бажариладиган ишларнинг (кўрсатиладиган хизматларнинг) эркин конвертация қилинадиган валютадаги экспортга, шу жумладан, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) мамлакатларига етказиб берилишига,

шар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида биричача қоида назарда тутилмаган бўлса.

Айрим МДХ давлатларида бу тартиб бошқача. Масалан: Арманистон, Тожикистон, Туркменистонда МДХ давлатларидан ташқарига экспорт солиққа тортилмайди, ноль даражали ставка ҳам қўлланилмайди. Қозоғистонда эса МДХдан ташқарига экспорт ноль даражали ставкада солиққа тортилади;

- чет эл дипломатик ваколатхоналари ҳамда уларга тенглаштирилган ваколатхоналарнинг расмий фойдаланиши учун реализация қилинаётган товар (иш ва хизмат)ларга;

- сув таъминоти, иссиқлик таъминоти, канализация ва газ таъминоти бўйича аҳолига кўрсатиладиган коммунал хизматларга;

- хорижий давлатларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали олиб ўтиладиган транзит юklarини ташиш бўйича кўрсатиладиган хизматларга, жумладан йўловчилар, бىгажлар ва почтани халқаро йўналишда ташиш.

Қўшилган қиймат солиғидан озод бўлган (имтиёзли) оборотлардан фарқли ноль даражали ставка қўлланилганда қўшилган қиймат солиғи товарларнинг таннархига олиб берилмасдан, ҳисобга киритилади.

Агарда ҳисобот даврида ҳисобга киритилиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғи суммасидан ноль даражали ставкада ҳисобланиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғининг суммаси қиймати жиҳатидан кўп бўлса, у ҳолда ортиқча сумма солиқ тўловчининг бошқа солиқ ва тўловлар бўйича қарзи бўлмаган тақдирда, унга белгиланган тартибда қайтарилади.

Солиқ имтиёзлари. Қўшилган қиймат солиғидан бошқа солиқ турларига нисбатан кўпроқ имтиёзлар қўзда тутилган бўлиб, улар Солиқ кодексига тўрт гуруҳга бўлиб берилган. Улар:

- 1) солиқдан озод этиладиган товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш обороти (208-модда);

- 2) солиқдан озод қилинадиган молиявий хизматлар (209-модда);

- 3) солиқдан озод этиладиган суғурта хизматлари (210-модда);

- 4) солиқдан озод этиладиган импорт (211-модда).

Қўшилган қиймат солиғидан қуйидаги товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш оборотлари озод қилинади:

— давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳамда бошқа ваколатли ташкилотлар томо-

нидан кўрсатиладиган, давлат божи ва йиғимлар ундириладиган хизматлар;

— мактабгача таълим муассасаларида болаларни тарбиялашга доир хизматлар;

— беморлар ва кексаларни парвариш қилишга доир хизматлар;

— дафн этиш бюрolari ва қабристонларнинг маросим хизматлари, диний ашёларни реализация қилиш, диний ташкилотлар ҳамда бирлашмаларнинг удумлар ва маросимлар ўтказишга доир хизматлари;

— протез-ортопедия буюмлари, ногиронлар учун мўлжалланган инвентарлар, шу жумладан уларни ишлаб чиқарувчилар томонидан реализация қилинаётган буюмлар ва инвентарлар, шунингдек ногиронларга кўрсатилаётган ортопедик протезлаш хизматлари, протез-ортопедия буюмлари ва ногиронлар учун мўлжалланган инвентарларни таъмирлаш ҳамда улардан фойдаланишга доир ишлар бўйича хизматлар;

— даволаш муассасалари ҳузуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устахоналарининг мазкур муассасалар томонидан реализация қилинадиган маҳсулотлари;

— почта маркалари (коллекция қилинадиганларидан ташқари), маркали откриткалар, конвертлар;

— алоқа ташкилотларининг пенсия ва нафақалар тўлаш бўйича хизматлари;

— бюджет маблағлари ҳисобидан бажариладиган илмий-тадқиқот ва инновация ишлари. Ушбу имтиёзни олиш учун тегишли молия органининг бюджетдан маблағлар ажратиш тўғрисидаги ҳулосаси асосдир;

— шаҳар йўловчилар транспортининг хизматлари (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари), шунингдек темир йўл ва умумий фойдаланишдаги автомобиль транспортида (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари) шаҳар атрофидаги йўналишларда йўловчилар ташиниш хизматлари;

— олий, ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар ўқув юртларида, шунингдек кадрларнинг малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш билан шуғулланувчи ташкилотларда таълим беришнинг ҳақ эвазига ўқитишга доир қисми бўйича хизматлар;

— ваколатли давлат органига сақлаб туриш учун топширилган қимматбаҳо металлар;

— чет эл ҳаво кемаларига хизмат кўрсатиш юзасидан бевосита Ўзбекистон Республикаси аэропортларида ва Ўзбекистон Республикасининг ҳаво бўшлиғида амалга ошириладиган хизматлар, шу жумладан аэронавигация хизмати;

— санаторий-курорт, соғломлаштириш, туристик-экскурсия хизматлари ва болалар дам олиш оромгоҳларининг хизматлари, шунингдек жисмоний тарбия ва спорт муассасаларининг тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган хизматлари;

— гидрометеорология ва аэрология ишлари;

— геология ва топография ишлари;

— Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг, унинг таркибига кирувчи корхоналар ва ташкилотларнинг ҳамда Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигининг асосий фаолиятига доир маҳсулот ва хизматлар;

— Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан экспорт қилинган товарларни ташиш, юклаш, тушириш, қайта юклаш, экспедиция қилишга доир хизматлар, ишлар;

— ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фонзини ногиронлар ташкил этувчи юридик шахслар томонидан ишлаб чиқарилаётган товарлар (ишлар, хизматлар), бундан воситачилик, савдо, тайёрлов, таъминот-сотиш фаолиятини амалга ошириш бўйича реализация қилиш оборотлари мустасно;

— Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бўйича халқаро ва чет эл ҳукумат молия ташкилотлари томонидан берилган қарзлар (кредитлар), юридик шахслар оладиган, шунингдек грантлар ҳисобига олинган товарлар (ишлар, хизматлар);

— уй-жой фондиди сақлаш ва таъмирлаш юзасидан аҳолига кўрсатилаётган хизматлар;

— аҳолини электр энергияси билан таъминлаш;

— давлат тилини ва давлат тилида иш юритишни ўргатиш хизматлари;

— ўзи етиштирган қишлоқ хўжалиги маҳсулоти;

— ички ишлар органлари ҳузуридаги қўриқлов бўлинмалари хизматлари;

— бошқа қонун ҳужжатларида назарда тутилган оборотлар

Молиявий хизматларнинг қуйидаги турлари қўшилган қиймат солиғидан озод этилган:

— тўловлар, ўтказмалар, қарз мажбуриятлари, чеклар в тўлов воситалари билан боғлиқ операциялар, инкассо бўйич операциялар;

— миллий валюта ва чет эл валютаси билан боғли операциялар;

— қимматли қоғозлар (акциялар, облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар) билан боғлиқ операциялар;

— аккредитивлар очиш ва уларга хизмат кўрсатиш;

— пул маблағларини конвертация қилиш бўйича операциялар;

— чет эл валютаси билан айирбошлаш операцияларини ташкил этиш;

— касса операциялари (банкнот ва тангаларни қабул қилиб олиш, бериш, қайта ҳисоблаб чиқиш, майдалаб бериш, алмаштириш, саралаш ва сақлаш);

— форфейтинг ва факторинг операциялари;

— ломбард операциялари (гаровга қўйилган мол-мулкка қисқа муддатли кредитлар бериш);

— жамғариб бориладиган пенсия тизими маблағларининг обороти;

— бошқа оборотлар.

Қўшилган қиймат солиғидан озод этилган суғурта хизматлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

1) суғурта бозорининг профессионал иштирокчиси қуйидагиларни олса, қўшилган қиймат солиғидан озод қилинади:

а) суғурта қилиш, биргаликда суғурта қилиш ва қайта суғурта қилиш шартномалари бўйича суғурта мукофотлари;

б) қайта суғурта қилишга топширилган шартномалар бўйича воситачилик ҳақи ва танъемалар;

в) суғурта агенти, суғурта ва қайта суғурта брокери, сюрвейер ҳамда суғурта бозорининг бошқа профессионал иштирокчиларининг хизматлари учун воситачилик ҳақи;

г) қайта суғурта қилишга топширилган шартномалар бўйича суғурта тўловлари улушининг қайта суғурталовчилар томонидан тўланадиган тўлови;

д) суғурта қилиш, биргаликда суғурта қилиш ва қайта суғурта қилиш шартномалари бўйича учинчи шахслардан суброгация (регресс) тартибида талаб қилиш бўйича даромадлар;

е) суғурта бозорининг профессионал иштирокчилари (актуарийлар, ажастерлар, сюрвейерлар, ассистанс хизматлари ва шу сингарилар) кўрсатган хизматлардан олинadиган даромадлар;

ж) қайта суғурта қилиш шартномалари бўйича депо мукофотларига ҳисобланган ҳамда қайта суғурта қилдирувчи томонидан қайта суғурталовчига ўтказилган фоизлар;

з) ҳаётни суғурта қилиш шартномалари бўйича суғурта қилдирувчилар тақдим этган заёмлардан олинadиган даромадлар;

и) суғурталовчининг (қайта суғурталовчининг) инвестиция фаолиятдан олинadиган даромадлар, шу жумладан суғурта резервлари ва суғурта фондлари маблағларини инвестициялашдан олинadиган даромадлар;

к) суғурта қилиш, биргаликда суғурта қилиш ва қайта суғурта қилиш шартномалари бўйича франшизаларни қоллашдан олинadиган даромадлар;

л) қонун ҳужжатларига мувофиқ суғурталовчига ўтган, суғурта қилдирувчининг (наф олувчининг) етказилган зарар учун жавобгар шахслардан талаб қилиш ҳуқуқини реализация қилишдан олинadиган даромадлар;

м) қайта суғурта қилиш шартномалари муддатидан илгари тугатилган тақдирда, улар бўйича суғурта мукофотларининг қайтариб берилган қисми суммалари;

н) бевосита суғурта фаолиятини амалга оширишдан олинadиган бошқа даромадлар;

2) суғурта қилдирувчи (наф олувчи) қуйидагиларни олса, қўшилган қиймат солиғидан озод қилинади:

а) суғурта тўлови (суғурта товони);

б) превентив тадбирлар ўтказиш учун берилadиган маблағлар;

в) суғурта қилиш шартномаси зарарсиз амал қилиши учун суғурталовчи тўлайдиган маблағлар;

г) суғурта қилиш шартномасига мувофиқ бошқа маблағлар.

Товарларни импорт қилишда қуйидаги ҳолларда қўшилган қиймат солиғидан озод этилади:

1) жисмоний шахслар томонидан товарларни божсиз олиб киришнинг божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида тасдиқланган нормалари доирасида олиб кириладиган товарлар;

2) чет эл дипломатик ваколатхоналари ва уларга тенглаштирилган ваколатхоналар расмий фойдаланиши учун, шунингдек ушбу ваколатхоналарнинг дипломатик ва маъмурий-техник ходимлари, шу жумладан уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари шахсий фойдаланиши учун мўлжалланган товарлар;

3) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган тартибда инсонпарварлик ёрдами тариқасида олиб кириладиган товарлар;

4) давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан хайрия ёрдами мақсадида, шу жумладан техник қўмак кўрсатиш мақсадида олиб кириладиган товарлар;

5) давлатлар, ҳукуматлар ва халқаро ташкилотлар томонидан берилган грант маблағлари ҳисобидан олиб кириладиган товарлар;

6) дори воситалари ва тиббий (ветеринария) буюмлари, шунингдек дори воситалари ва тиббий (ветеринария) буюмлари ишлаб чиқариш учун олиб кирилаётган хом ашё;

7) Ўзбекистон Республикаси ҳудудига қонун ҳужжатларига мувофиқ тасдиқланадиган рўйхат бўйича олиб кирилаётган технологик асбоб-ускуналар, шунингдек бутловчи буюмлар ва эҳтиёт қисмлар, агар уларни етказиб бериш технологик асбоб-ускуналарни етказиб бериш контракт шартларида назарда тутилган бўлса. Импорт қилинган технологик асбоб-ускуналар олиб кирилган пайтдан эътиборан уч йил мобайнида экспортга реализация қилинган ёки текин берилган тақдирда, мазкур имтиёзнинг амал қилиши имтиёз қўлланилган бутун давр учун қўшилган қиймат солиғи тўлаш бўйича мажбуриятлар тикланган ҳолда бекор қилинади;

8) инвестор билан давлат мулкни бошқариш бўйича ваколатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага мувофиқ инвестиция мажбуриятлари сифатида олиб кириладиган мол-мулк;

9) ваколатли давлат органининг ёзма шаклдаги тасдиғи мавжуд бўлган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техник воситаларини сертификатлаштириш бўйича махсус орган томонидан олинган тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техник воситалари;

10) болалар пойабзали ишлаб чиқаришга ихтисослашган чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар ўз ишлаб чиқаришида фойдаланиш учун олиб кираётган хом ашё, материаллар ва ярим маҳсулот.

Қўшилган қиймат солиғини бюджетга тўлаш ва ҳисоб-китобларни тақдим этиш муддатлари. Қўшилган қиймат солиғи бўйича ҳисоб-китобларни корхона ортиб борувчи яқун билан рўйхатдан ўтган жойидаги давлат солиқ идораларига ҳар ойда, ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмасдан ва йил яқунлари бўйича йиллик молиявий ҳисоботни топшириш муддатида қўшилган қиймат солиғини тўловчилари ҳисобланган микрофирма ва кичик корхоналар йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топширилган муддатда белгиланган шаклда тақдим этади.

Солиқ тўловчилар қўшилган қиймат солиғининг ҳисоб-китоблари билан бир вақтда ҳисобот даври мобайнида олинган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича ҳисобварақ-

фактуралар реестрини ҳам тақдим этадилар. Ҳисобварақ-фактуралар реестрининг шакли Давлат солиқ қўмитаси томонидан белгиланади.

Корхоналар қўшилган қиймат солиғини солиқ ҳисоботини топширган кундан кечиктирмай тегишли даврдаги ҳақиқий соғиш оборотидан келиб чиқиб тўлайди. Агар корхона ҳисобланган солиқ суммасини бюджетга ўз вақтида ўтказиб бермаса, бундай ҳолатда давлат солиқ идоралари масъул ходимлари томонидан ҳисобланган солиқ суммасига нисбатан кечиктирилган ҳар бир кун учун 0,05 фоиз миқдорида пеня (молиявий жазо) қўлланилишига олиб келади. Бунда корхона раҳбариятига нисбатан маъмурий чора қўлланилмайди.

1998 йил 1 январдан Ўзбекистондаги барча корхоналар ва ташкилотлар учун, шу жумладан солиқ солишнинг алоҳида тартиби ўрнатилган кичик корхоналар, савдо ва умумий овқатланиш корхоналари ҳамда қўшилган қиймат солиғидан озод бўлган корхоналар ҳам товарларни сотганда, иш ва хизматлар кўрсатганда ҳисобварақ-фактурани тўлдирishi қонун асосида шарт қилиб белгиланди.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Қуйидаги маълумотларга асосан *қўшилган қиймат солиғини ҳисобланг* (минг сўм).

1. Ҳисобот даврида қўшилган қиймат солиғи билан харид қилинган хом ашё ва материаллар — 2 400.

2. Ҳисобот даврида жўнатилган товарлар, бажарилган хизматлар қиймати қўшилган қиймат солиғи билан — 4 500; — шундан газ таъминоти бўйича аҳолига кўрсатилган хизматлардан олинган даромад — 2 500.

2-масала. Қуйидаги маълумотларга асосан *қўшилган қиймат солиғини ҳисобланг* (минг сўм).

1. Ҳисобот даврида харид қилинган хом ашё ва материаллар — 2 500.

2. Ҳисобот даврида жўнатилган товарлар қиймати — 3 700; — шундан эркин алмаштириладиган валютага экспорт — 1 800.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Қўшилган қиймат солиғи илк бор қайси давлатда ким томонидан жорий этилган?
2. Қўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги аҳамияти қандай?

3. Қўшилган қиймат солигини қандай шахслар тўлайди?
4. Қўшилган қиймат солиғи объекти қандай аниқланади?
5. Солиққа тортиладиган оборот деганда нимани тушунасиэ?
6. Қўшилган қиймат солиғи ставкалари ва уларни қўллаш тартиби қандай?
7. Ноль даражали ставка қайси товарлар (иш ва хизматлар)га нисбатан қўлланилади?
8. Қандай товарлар ва маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) қўшилган қиймат солиғидан озод бўлади?
9. Ноль даражали ставка билан имтиёз ўртасида қандай тафовутлар мавжуд?
10. Қўшилган қиймат солигини тўлаш ва ҳисоботни тақдим этиш тартиби қандай?

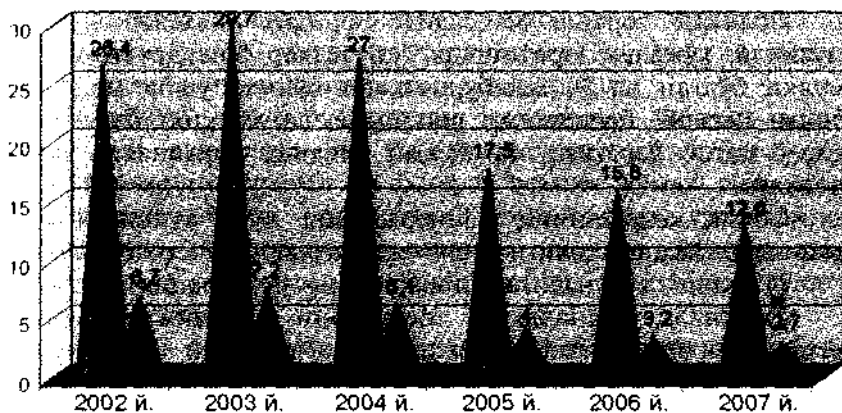
2.4. АКЦИЗ СОЛИҒИ

Акциз солиғининг иқтисодий моҳияти ва бюджет даромадларида тутган ўрни. Ўзбекистонда акциз солиғи 1992 йилда қўшилган қиймат солиғи билан биргаликда оборот солиғи ва сотувдан олинadиган солиқлар ўрнига жорий қилинган. Унинг қўшилган қиймат солиғидан фарқли томони шундаки, у айрим товарлар ва маҳсулотларни чегаралаб олган ва бажарилган иш, кўрсатилган хизматларга нисбатан қўлланилмайди. Акциз солиғи индивидуал характерга эга бўлиб, фақат акциз тўланадиган товарларга нисбатан қўлланилади.

Акциз солиғи қўшилган қиймат солиғига тортиладиган базада ва нарҳда ҳисобга олинadиган юклаб жўнатилган товарлар қийматининг бир қисмини эгри (билвосита) солиқ сифатида бюджетга ундириш шакли ҳисобланади.

Акциз солиғи давлат бюджети даромадларини шакллантиришда салмоқли ўрин эгаллайди, жумладан, давлат бюджетининг солиқли даромадлари таркибида 2002 йилда 22,8 фоизни, 2003 йилда 29,7 фоизни, 2004 йилда 27,0 фоизни, 2005 йилда 17,5 фоизни, 2006 йилда 15,6 фоизни ташкил этгани ҳолда 2007 йилги давлат бюджети даромадларида унинг улуши 12,6 фоизни ташкил этган.

Акциз солиғи улушининг давлат бюджети даромадлари таркибида ва ЯИМга нисбатан пасайиш тенденциясига эга эканлиги шу билан изоҳланадики, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 13 ноябрдаги «Бозорни истеъмол товарлари билан тўлдиришни рағбатлантириш ҳамда ишлаб чиқарувчилар ва савдо ташкилотларининг ўзаро муносабатларини такомиллаштириш чора-тадбирлари

■ Бюджет даромадларидаги улуши, %   ■ ЯИМдаги улуши, % да

2.4.1-диаграмма. Акциз солигининг ялпи ички маҳсулот ва бюджет даромадларидаги салмоғи

тўғрисида»ги 390-сон қарорига асосан республикамызда ишлаб чиқарилаётган енгил автомобиллар, биллурдан қилинган маҳсулотлар, мебель, видео- ва аудиоаппаратура ҳамда қумушдан ясалган пичоқ ва санчқиларга ҳисобланган акциз солиқлари ишлаб чиқаришни ривожлантириш, истеъмол товарларининг ассортиментини кўпайтириш ва рақобатбарлош товарлар ишлаб чиқариш учун корхоналарнинг 2003 йил 1 январдан 2007 йил 31 декабрга қадар ўз ихтиёрларида қолдириладиган бўлди. Шунинг ҳисобига ҳозирги вақтда акциз солигининг давлат бюджети даромадлари таркибидаги салмоғи ва ЯИМга нисбатан улуши 2003–2007 йилларда камайиб борган. Акциз солиғи республика бюджетининг даромадлар қисмига тўлиқ келиб тушади ва унинг солиқ юки истеъмолчилар зиммасида бўлади.

Акциз солиғи тўловчилар. Солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Акциз солиғини тўловчилар бўлиб, мулк шаклидан ва солиқ солишнинг қандай тартиби ўрнатилганлигидан қатъи назар, акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарувчи ва импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади. Бундан ташқари, оддий ширкат акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарганда оддий ширкат шартномасининг оддий ширкат ишларини юритиш зиммасига юклатилган шериғи акциз солиғини тўловчи бўлиб ҳисобланади.

Солиққа тортиш мақсадида юридик шахслар деганда мулкида, ҳўжалик юретишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулки бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, шунингдек мустақил баланс ва ҳисоб-китоб варағига эга бўлган алоҳида корхоналар тушунилади.

Солиқ кодексининг 230-моддасига кўра қуйидаги операциялар акциз солиғи солинадиган объект ҳисобланади:

1) акциз тўланадиган товарларни реализация қилиш;
2) акциз тўланадиган товарларни юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) ҳисса ёки пай бадали тариқасида ёхуд оддий ширкат шартномаси бўйича шерикнинг (иштирокчининг) ҳиссаси сифатида топшириш;

3) акциз тўланадиган товарларни юридик шахснинг иштирокчисига (муассисига) у юридик шахс таркибидан чиққан (чиқиб кетган) тақдирда ёки юридик шахс қайта ташкил этилганлиги, тугатилганлиги (банкротлиги) муносабати билан топшириш, шунингдек оддий ширкат шартномаси доирасида ишлаб чиқарилган акциз тўланадиган товарларни мазкур шартнома шеригига (иштирокчисига) унинг шартнома иштирокчилари умумий мулкидаги мол-мулкдан улуши ажратиб берилган ёки бундай мол-мулк тақсимланган тақдирда топшириш;

4) акциз тўланадиган товарларни улуш қўшиш асосида қайта ишлашга топшириш, шунингдек улуш қўшиш асосида хом ашё ва материалларни, шу жумладан акциз тўланадиган хом ашё ва материалларни қайта ишлаш маҳсули бўлган акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарувчи томонидан қайта ишлашга берилган хом ашё ва материалларнинг мулкдорига топшириш;

5) ишлаб чиқарилган ва (ёки) қазиб олинган акциз тўланадиган товарларни ўз эҳтиёжлари учун топшириш;

6) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига импорт қилиш.

Қуйидаги акциз тўланадиган товарларга акциз солиғи солинмайди:

1) акциз тўланадиган товарларни уларнинг ишлаб чиқарувчилари томонидан экспортга реализация қилишга, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган акциз тўланадиган товарларнинг айрим турлари мустасно;

2) кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилиши шарти билан «божхона

ҳудудда қайта ишлаш» божхона режимига жойлаштирилган товарлардан ишлаб чиқарилган қайта ишлаш маҳсули бўлган акциз тўланадиган товарларни топширишга;

3) табиий офатлар, қуролли можаролар, бахтсиз ҳодисалар ёки авариялар юз берганда ёрдам кўрсатиш учун, нисонпарварлик ёрдами ва беғараз техник кўмак сифатида, шунингдек хайрия мақсадлари учун акциз тўланадиган товарларни давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига импорт қилишга;

4) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни олиб кириш нормалари доирасида жисмоний шахслар томонидан импорт қилишга;

5) ваколатли давлат органининг ёзма тасдиғи мавжуд бўлган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техник воситаларини сертификатлаштириш бўйича махсус орган томонидан олинмайдиган тезкор-қидирув тадбирлари тизими техник воситаларини импорт қилишга.

Акциз тўланадиган товарлар учун солиқ солиш базаси бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

— акциз солиғининг қатъий ставкалари белгиланган тамаки маҳсулотлари, ўсимлик (пахта) ёғи, этил спирти, пиво, коньяк, ароқ ва бошқа алкоғолли маҳсулотлар, филтрли ва филтрсиз сигареталар, нефть маҳсулотлари (бензин, дизель ёқилғиси ва авиакеросин) бўйича — сотилган маҳсулотнинг натурал кўринишидаги ҳажми;

— акциз солиғи тўланадиган бошқа маҳсулотлар (заргарлик буюмлари, қумушдан қилинган ошхона буюмлари, табиий газ, суюлтирилган газ, «ЎЗДЭУавто» акционерлик жамияти автомобиллари) бўйича қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғини ҳисобга олмаган ҳолда, шартномавий нархлар бўйича юклаб жўнатилган товарнинг қийматига фоиз ҳисобида.

Акциз солиғи ставкалари. Акциз солиғи ставкалари ва акциз тўланадиган товарлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан белгиланади ва солиқ тўловчиларга Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг қуйи органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади.

2009 йилда акциз тўланадиган товарларга белгиланган солиқ ставкалари қуйидагилардан иборат:

**Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган акциз
тўланадиган товарларга нисбатан акциз солиғи
СТАВКАЛАРИ¹**

Товарлар номи	Солиқ ставкаси	
	акциз солиғини ҳисобга олган ҳолда сотиш нархларида товарлар қийматига нисбатан фоизларда	бир ўлчов бирлигига сўмларда
1	2	3
1. Этил спирти (1 дал учун)		1 410
2. Вино (1 л тайёр маҳсулот учун) (1)		3 300*
3. Коньяк, ароқ ва бошқа алкоғолли маҳсулотлар (1 дал тайёр маҳсулот учун) 1		12 430*
4. Пиво (1 дал тайёр маҳсулот учун): (1)		1 500
5. Ўсимлик (пахта) ёғи (1 т учун): (1)		
— озиқ-овқат ёғи (саломас ва «Ўзбекистон» ёғини ишлаб чиқариш учун ишлатиладиган ёғдан ташқари);		544 500**
— техник мой (кислота миқдори 0,3 мг КОН/г дан юқори, озиқ-овқат маҳсулотлари таркибига қўшишга яроқсиз бўлган)		361 900
6. Сигареталар (1000 донa учун): (1)		
— филтрли		5 727
— филтрсиз, папирослар		1 919
7. Заргарлик буюмлари	25	
8. «ЎзДЭУавто» АЖ ишлаб чиқарган автомобиллар (2)	29	
9. Кумушдан ишланган ошхона анжомлари	11	

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

Товарлар номи	Солиқ ставкаси	
	акциз солиғини ҳисобга олган ҳолда сотиш нархларида товарлар қийматига нисбатан фоизларда	бир ўлчов бирлигига сўмларда
1	2	3
10. Қимматбаҳо металллар (2)		
11. Нефть маҳсулотлари:		
бензин АИ-80	40 %, лекин тоннасига 221 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
бензин АИ-91, АИ-92, АИ-93	40 %, лекин тоннасига 243 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
- бензин АИ-95	40 %, лекин тоннасига 281 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
- дизель ёқилғиси	34 %, лекин тоннасига 188 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
- авиакеросин	9 %, лекин тоннасига 38 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
12. Табiiй газ (2) (аҳолига сотиладиган табiiй газ ҳажми бундан мустасно), экспорт билан бирга	25	
13. Ишлаб чиқариш корхоналари томонидан сотиладиган суюлтирилган газ («Ўзтрансгаз» АК минтақалараро унитар корхоналари томонидан аҳолига сотиладиган газ ҳажми бундан мустасно) (2), экспорт билан бирга	26	
14. Пахта толаси (3)		

* а) башарти акциз солиғи прогнозлари бажарилса ҳамда унга доир оқишондалар мавжуд бўлмаса, қонун ҳужжатларига мувофиқ акциз солиғи суммаси қуйидаги миқдорларда «Ўзвиносаноат-холдинг» холдинг компаниясини реконструкция қилиш ва ривожлантириш фонди ҳисобрақамига йўналтирилади:

— винога (1 дал тайёр маҳсулот учун) белгиланган ставкадан — 410 сўм;

— коньяк, ароқ ва бошқа алкоколи маҳсулотлар (1 дал тайёр маҳсулот учун) белгиланган ставкадан — 710 сўм;

б) коньяк, ароқ ва бошқа алкогольли маҳсулотлар ҳажмий улушида этил спирти 40 фоиздан юқори бўлса, акциз солиғи ставкаси (1 дал тайёр маҳсулот учун) 20 482 сўм миқдорда белгиланади.

** Акциз солиғи давлат бюджетига 1 т учун 517 275 сўм ставка бўйича, қолган қисми эса — ҳукумат кафолати асосида Ёғ-мой ва озиқ овқат саноати ассоциацияси томонидан олинган кредитларни қоплаш учун Молия вазирлигида очиладиган махсус ҳисобрақамга ўтказилади. Ушбу кредит тўлиқ ёпилгандан кейин маблағлар давлат бюджетига ўтказилади.

Изоҳлар:

(1) Қатъий миқдорда белгиланган акциз солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан нархларнинг динамикаси ҳамда маҳсулотнинг сотилиши ҳажмидан келиб чиққан ҳолда йил мобайнида қайта кўриб чиқилиши мумкин.

(2) «Женерал Моторс Ўзбекистон» ЁАЖ автомобиллари, табиий ва суюлтирилган газга ҳамда қимматбаҳо металлларга акциз солиғини тўловчилар ва уни тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси билан келишилган ҳолда белгиланади.

(3) Пахта толасининг ички нархи ва ҳақиқатда реализация қилиш нархи ўртасидаги фарқ пахта тозалаш қорхоналари махсус ҳисобрақамида йиғилиб, Молия вазирлиги билан келишилган ҳолда 2009 йил 1 январь ҳолатига солиқ ва бошқа мажбурий тўловлардан қарзларни қоплашга ва давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалик маҳсулотларини харид қилиш бўйича ҳисоб-китоблар учун Молия вазирлиги ҳузуридаги Фонд кредитларини узишга йўналтирилади.

Акциз солиғи бўйича имтиёзлар. *Солиқ кодексига кўра қуйидагиларга акциз солиғи солинмайди:*

♦ акциз тўланадиган товарларни экспортга етказиб бериш, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайдиган айрим товарлар рўйхати мустасно;

♦ саломас ва «Ўзбекистон» ёғини ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган пахта ёғини етказиб бериш.

Акциз солиғини тўлаш ва ҳисоб-китобларни тақдим этиш тартиби, муддатлари. Тўловчилар томонидан сотишнинг ҳақиқий ҳажмидан келиб чиқиб ҳисоблаб чиқарилган акциз солиғи суммаси бюджетга қуйидаги муддатларда тўланади:

жорий ойнинг 13-кунидан кечиктирмай — жорий ойнинг биринчи ўн кунлиги учун;

жорий ойнинг 23-кунидан кечиктирмай — жорий ойнинг иккинчи ўн кунлиги учун;

кейинги ойнинг 3-кунидан кечиктирмай — ҳисобот ойнинг қолган кунлари учун.

Акциз солиғи бўйича ҳисоб-китоб рўйхатдан ўтказилган жойдаги давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилади:

• қорхоналар томонидан (микрофирмалар ва кичик қорхоналардан ташқари) — ҳисобот ойдан кейинги ойнинг

25-кунидан кечиктирмасдан ҳар ойда, белгиланган шаклда, унга солиқ солинмайдиган айланмалар суммалари расшифровкаси илова қилинган ҳолда;

• микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — биринчи чорак, ярим йиллик ва 9 ой якунлари бўйича, ўн кунликларга тақсимлаган ҳолда, ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмасдан, йил якунлари бўйича эса белгиланган шаклда, йиллик молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатида.

Дам олиш (ишланмайдиган) ёки байрам кунига тўғри келадиган акциз солиғини тўлаш муддатлари, тегишинча, ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатлари ҳам дам олиш ёки байрам кунидан кейинги биринчи иш кунига кўчирилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Қуйидаги маълумотларга *асосан акциз солиғи ва қўшилган қиймат солиғини ҳисобланг* (минг сўм).

1. Ҳисобот даврида харид қилинган хом ашё ва материаллар — 3 800.

2. Корхонадаги реализация қилинаётган товарнинг ҳисоб баҳоси — 7 000.

3. Маҳсулот учун белгиланган акциз солиғи ставкаси — 25 %.

2-масала. Ҳисобот даврида 120 дал этил спирти сотилди.

Акциз солиғи суммасини ҳисобланг.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Акциз солиғи қачон жорий этилди?
2. Акциз солиғи тўловчилар қандай гуруҳланади?
3. Акциз тўланадиган товарларни аниқлаш мезонлари қандай?
4. Акциз солиғи солиш объекти нималардан иборат?
5. Акциз солиғи солинадиган база қандай аниқланади?
6. Акциз солиғини тўлашдан кимлар озод этилган?
7. Акциз солиғи ставкалари ва акциз тўланадиган товарлар рўйхати ким томонидан белгиланади?
8. Акциз солиғини ҳисобга олиш тартиби қандай?
9. Акциз солиғи ҳисобини тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари қандай?

2.5. ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН МОЛ-МУЛК СОЛИГИ

Мол-мулк солиғининг жорий этилиши ва унинг иқтисодий моҳияти.

Корхоналарга солиқ солиш йўлидаги муҳим қадамлардан бири — корхоналарнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг жорий қилиниши ҳисобланади. Мол-мулк солиғи Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралда қабул қилинган «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида»ги Қонунига асосан жорий этилди ва шу билан бирга корхоналарнинг ишлаб чиқариш фондларига тўлов ҳамда транспорт воситаларига солинадиган солиқ бекор қилинди.

Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи тўғри солиқлар таркибига киради ва моҳиятига кўра бу солиқ асосий фондлар шаклидаги ресурсларга нисбатан белгиланган солиқ ҳисобланади. Мазкур солиқ бўйича тушумлар суммаси тўлиқ маҳаллий бюджетларга тушади ва у маҳаллий бюджетларнинг барқарор даромад манбаларидан бири ҳисобланади.

Солиқ тизимида мол-мулк солиғини жорий қилишдан кўзланган мақсад, биринчидан, корхоналар ўзларининг хўжалик фаолиятини юритишда ортиқча ва фойдаланилмаётган мол-мулкни сотишга қизиқишини уйғотиш бўлса, иккинчидан, корхоналар балансидаги мол-мулкдан самарали фойдаланишни рағбатлантиришдан иборатдир.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг балансидаги барча мулклардан солиқ тўлашга мажбур қилиш уни ортиқча бино, иншоотлар, машина ва ускуналардан қутулишга ундайди. Бу эса, ўз навбатида, ишлаб чиқариш воситалари бозорини шакллантириш, маҳсулот таннархини пасайтириш ҳамда рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш имкониятини яратади.

Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғининг давлат бюджети даромадлари таркибидаги улуши юқори салмоққа эга эмас. Ҳозирги вақтда ушбу солиқнинг тушуми Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг солиқли даромадларида 2,3—4,5 фоиз оралиғини ташкил этмоқда (2.5.1-жадвалга қаранг).

Мол-мулк солиғи тўловчилар, солиқ солиш объекти, солиқ солиш базаси ва мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматини аниқлаш тартиби.

Солиқ қонунчилигига асосан мол-мулк солиғининг тўловчилари бўлиб солиқ солинадиган мол-мулкка эга бўлган юридик шахслар ҳисобланади.

Солиқ солиш мақсадида юридик шахслар деганда мулкда, хўжалик юретишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулкка эга бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича мол-мулк билан жавоб бера оладиган ҳамда мустақил баланс ва ҳисоб-китоб варағига эга бўлган хўжалик юритувчи субъектлар тушунилади.

Солиқ солишнинг алоҳида режими ўрнатилган айрим тоифадаги корхоналарга, жумладан ягона ер солиғини тўловчи қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар, ягона солиқ тўловини тўловчи микрофирма ва кичик корхоналар ҳамда савдо ва умумий овқатланиш корхоналари ҳамда потижорат ташкилотлар учун уларнинг асосий фаолияти бўйича мол-мулк солиғини тўлаш татбиқ этилмайди.

Агар солиқ солишнинг алоҳида режими ўрнатилган юридик шахслар фаолиятнинг асосий тури билан бир қаторда бошқа фаолият турлари билан шуғуллансалар, улар алоҳида ҳисоб юретишлари ва қонун ҳужжатларига мувофиқ мол-мулк солиғини тўлашлари зарур бўлади.

Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солиғининг объекти бўлиб асосий воситалар (шу жумладан молиявий ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситалар), номоддий активлар, тугалланмаган қурилиш объеклари ҳамда белгиланган муддатда ишга туширилмаган асбоб-ускуналар қиймати ҳисобланади.

Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солиғининг солиқ солиш базаси бўлиб эса:

а) асосий воситаларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (шу жумладан молиявий ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситалар);

б) номоддий активларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати;

в) белгиланган муддатларда тугалланмаган қурилиш объектининг ўртача йиллик қиймати;

г) меъерий муддатларда ўрнатилмаган ускуналарнинг ўртача йиллик қиймати ҳисобланади.

Юридик шахслар мол-мулкининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати ҳисобот давридаги ҳар бир ойнанинг охириги кундаги ҳолатга кўра солиқ солиш объектларининг қолдиқ қийматларини қўшишдан олинган сумманинг ўн иккидан бир қисми сифатида ортиб борувчи якун билан қуйидаги формула бўйича аниқланади.

$$\text{Мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати} = \frac{31 \text{ январь} + 28(29) \text{ февраль} + \dots + 30 \text{ ноябрь} + 31 \text{ декабрь}}{12}$$

Мол-мулк солиғи ҳисобланиш тартибини қуйидаги корхона мисолида кўриб чиқамиз:

2.5.1-жадвал

Юридик шахс мол-мулки ўртача йиллик қолдиқ қийматининг I чорак учун ҳисоб-китоби

Баланс моддалари номи	Баланс моддалари бўйича суммалар		
	31 январь ҳолатига	28 февраль ҳолатига	31 март ҳолатига
Асосий воситалар	935	950	950
Номоддий активлар	—	—	—
Асосий воситаларнинг эскириши	115	90	100
Солиқ солинадиган мол-мулкнинг қолдиқ қиймати	820	860	850

Ҳисобот йилининг I чораги учун солиқ солинадиган мол-мулкнинг ўртача қийматини қуйидагича аниқлаймиз:

$$\text{Солиқни ҳисоблаб чиқариш учун мол-мулкнинг ўртача қолдиқ қиймати} = \frac{820 + 860 + 850}{12} = 210,8$$

Ушбу солиқ солинадиган мол-мулкдан 3,5 фоиз ставкада I чорак учун 7,38 минг сўм ($210,8 \times 3,5\%$) мол-мулк солиғи ҳисобланади.

Мол-мулк солиғи ставкалари, солиқ имтиёзлари. Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғининг ставкалари ҳар йили кейинги молия йили учун тасдиқланадиган асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар ва давлат бюджети параметрлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори асосида белгиланади. Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи ставкаси 3,5 фоиз миқдориди белгиланган (2.5.2-жадвал).

Маҳсулотини экспорт қилувчи корхоналарга берилган имтиёз савдо-воситачи корхоналарга, шунингдек, эркин алмаштириладиган валютага ҳам ашё товарлари — пахта толаси, ип газлама, линт, нефть, нефть маҳсулотлари, газ конденсати, рангли ва қора металлларни экспорт қиладиган ишлаб чиқариш корхоналарига татбиқ этилмайди.

**Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи
СТАВКАЛАРИ¹**

№	Тўловчилар	Солиқ солинадиган базага нисбатан %ларда солиқ ставкаси
1	Юридик шахслар	3,5
2	Ўзи ишлаб чиқарган товарлар (ишлар, хизматлар) экспортининг эркин алмаштириладиган валютадаги ҳиссаси қуйидаги миқдорларни ташкил этадиган экспортчи корхоналар учун (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 12 октябрдаги ПФ-1871-сонли Фармони билан тасдиқланган хом ашё товарлари рўйхатидагилар бундан мустасно):	
	сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача	белгиланган ставка 30 %га пасайтирилади
	сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоиз ва ундан юқори	белгиланган ставка 50 %га пасайтирилади

Изоҳ. Меъёрий муддатларда ўрнатилмаган ускуналар учун мол-мулк солиғи икки барабар миқдорда тўланади.

Солиқ ставкаси мол-мулкнинг қайта баҳолаш натижа-сидаги қолдиқ нархига қўлланилади. Қайта баҳолаш мақсадида корхоналарнинг асосий воситалари деганда қуйидагилар тушунилади:

- ўзининг асосий воситалари;
- ўрнатиладиган ускуналар;
- тугалланмаган қурилиш объектлари;
- узоқ муддатга ижарага олинадиган, шу жумладан узоқ муддатли лизинг бўйича олинган асосий воситалар.

Амалдаги солиқ қонунчилигига кўра қуйидаги юридик шахсларнинг мол-мулкига солиқ солинмайди:

- а) нотижорат ташкилотларнинг мол-мулкига (тадбиркорлик фаолияти учун фойдаланиладиган мол-мулкдан ташқари);
- б) халқ таълими ва маданият муассасалари эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган мол-мулкка;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

в) уй-жой-коммунал хўжалиги ва бошқа умумфуқаровий аҳамиятга молик шаҳар хўжалигининг мол-мулкига;

г) ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» уюшмасининг мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида эллик фозини ногиронлар ташкил қилган юридик шахсларнинг мол-мулкига;

д) янги ташкил этилган юридик шахсларнинг мол-мулкига, рўйхатдан ўтган пайтидан эътиборан икки йил мобайнида. Мазкур имтиёз тугатилган (қайта ташкил этилган) корхоналар, уларнинг филиаллари ва таркибий бўлинмаларининг ишлаб чиқариш қувватлари ва асосий фондлари негизида ташкил этилган корхоналарга, шунингдек корхоналар ҳузурида ташкил этилган юридик шахсларга нисбатан, башарти улар ана шу корхоналардан ижарага олинган асбоб-ускуналарда ишлаётган бўлсалар, қўлланилмайди.

Мол-мулк солиғи ҳисоблаб чиқарилаётганида солиқ солинадиган база қуйидагиларнинг қийматига камайтирилади:

- ◆ солиқ тўловчининг балансида бўлган уй-жой-коммунал ва ижтимоий-маданий соҳа объектларининг;

- ◆ табиатни муҳофаза қилиш, санитария-тозалаш мақсадида ва ёнғинга қарши хавфсизлик учун фойдаланиладиган объектларининг;

- ◆ маҳсулот ўтказгичлар, алоқа йўллари (шу жумладан автомобиль йўллари), алоқа ва энергия узатиш линияларининг, шунингдек уларни фойдаланишга яроқли ҳолда сақлаб туриш мақсадида қуриланган иншоотларининг;

- ◆ алоқа йўлдошларининг;

- ◆ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига кўра тўхтатиб қўйилган асосий ишлаб чиқариш фондларининг;

- ◆ шаҳар йўловчилар транспортининг (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари), шаҳар атрофидаги йўналишларда йўловчилар ташийдиган умумий фойдаланишдаги автомобиль транспортининг (такси, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари);

- ◆ йўл хўжалиги корхоналари ва ташкилотларининг йўлларни таъмирлаш ва сақлаш ишларида банд бўлган транспорт воситаларининг;

- ◆ солиқ тўловчининг балансида бўлган ҳамда тадбиркорлик фаолиятида фойдаланилмаётган фуқаролик ҳимояси ва сафарбарлик аҳамиятига молик объектларининг;

- ◆ лизингга олинган мол-мулкнинг, лизинг шартномасининг амал қилиш муддатига;

♦ хорижий кредит ҳисобига харид қилинган асбоб-ускуналарга, ушбу кредитни сўндириш муддатига, лекин у беш йилдан ортиқ бўлмаслиги керак.

Солиқ ҳисобини тақдим этиш ва ҳисобланган солиқ суммасини бюджетга тўлаш муддатлари.

Йил давомида мол-мулк солиғи тўловчи корхоналар ҳар ойда жорий аванс тўловларни тўлайдилар. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибига ўтмаган, умумбелгиланган тартибда мол-мулк солиғи тўловчи микрофирмалар ва кичик корхоналар жорий аванс тўловлари тўламайди. Жорий аванс тўловлари миқдори мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматидан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган мол-мулк солиғи йиллик миқдорининг ўн иккидан бир қисми миқдорига белгиланади.

Жорий тўловлар миқдорини ҳисоблаб чиқариш учун корхоналар давлат солиқ хизмати идораларига маълумотномани жорий йилнинг 20 январигача тақдим этишлари лозим. Бюджетга жорий тўловларни тўлаш ҳар ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Биринчи чорак, ярим йил, 9 ой тугаганда тўловчилар мустақил равишда мол-мулк солиғини ўсиб борувчи якун билан, ҳисобот даврида мол-мулкнинг ўртача қолдиқ қийматидан келиб чиқиб ҳисоблаб чиқадилар ва ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-санасидан, йил якунлари бўйича йиллик молия ҳисоботларини тақдим этиш муддатидан кечиктирмай объект жойлашган жойдаги давлат солиқ органларига белгиланган шаклда тақдим этадилар. Тўланиши лозим бўлган мол-мулк солиғи ҳисоботларни топшириш учун белгиланган кундан кечиктирмай бюджетга ўтказилади.

Маҳсулот экспортини амалга оширадиган экспортчи корхоналар мол-мулк солиғи ҳисоб-китобини топшираётганларида экспорт қилинадиган маҳсулот (ишлар, хизматлар)га доир маълумотномани тақдим этадилар.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Корхона мол-мулкнинг ўртача қиймати 1975 минг сўм, қуйидаги маълумотларга асосан *мол-мулк солиғини ҳисобланг*.

1. 1-корхонада маҳсулот экспорти — 15 %ни;
2. 2-корхонада маҳсулот экспорти — 20 %ни;
3. 3-корхонада маҳсулот экспорти — 35 %ни;
4. 4-корхонада маҳсулот экспорти — 50 %ни ташкил этади.

2-масала. Корхона мол-мулкининг ўртача қолдиқ қиймати 9 003 минг сўмни ташкил этади, бундан:

— меъёрий муддатларда тугатилмаган қурилишнинг қиймати — 3 500 минг сўм;

— 2 275 минг сўм Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан консервация қилинган.

Мол-мулк солиғи неча сўмни ташкил этади?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Мол-мулк солиғи қачон жорий этилган ва уни жорий этишдан кўзланган мақсад нима?
2. Мол-мулк солиғининг давлат бюджети даромадлари таркибидаги аҳамияти қандай?
3. Мол-мулк солиғини тўловчилар кимлар?
4. Мол-мулк солиғининг объекти ва базаси қандай аниқланади?
5. Корхона мол-мулкининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати қандай тартибда топилади?
6. Мол-мулк солиғи ставкалари қандай белгиланган?
7. Маҳсулотини экспорт қилаётган корхоналарга мол-мулк солиғи ҳисобланиши қандай тартибда амалга оширилади, агарда экспорт ҳажми маҳсулотни сотишда 40 фоизни ташкил этган бўлса?
8. Мол-мулк солиғидан кимлар имтиёзга эга?
9. Солиқ идораларига қайси муддатларда мол-мулк солиғи бўйича ҳисоб-китоб топширилади?

2.6. ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН УНДИРИЛАДИГАН МОЛ-МУЛК СОЛИҒИ

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Солиқ кодексига кўра солиқ солинадиган мол-мулкка эга бўлган жисмоний шахслар, чет эл фуқаролари, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тўловчилар бўлиб ҳисобланишади.

Жисмоний шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган уй-жойлари, квартиралари, чорбоғ ва боғ уйлари, гаражлар ва бошқа иморатлари, бинолар ва иншоотлари қиймати солиқ солиш объекти ҳисобланади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкни инвентаризация қилиш қиймати солиқ солинадиган база бўлиб ҳисобланади. Агар жисмоний шахсларнинг мол-мулки баҳоси тегишли

ваколатли идоралар томонидан аниқланмаган бўлса, бундай ҳолатда Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан мол-мулкнинг шартли қиймати белгиланади ҳамда ўрнатилган ставкалар асосида солиққа тортилади.

Солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзлари. Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади.

2009 йил 1 январдан жисмоний шахслар мол-мулк солигининг ставкалари қуйидагича белгиланган:

2.6.1-жадвал

**Жисмоний шахслар мол-мулк солиғи
СТАВКАЛАРИ¹**

Солиққа тортиш объекти	Мол-мулкнинг инвентаризация қийматига нисбатан солиқ ставкаси
Турар жойлар, квартиралар, дала ҳовли ва боғ уйчалари, гаражлар ва бошқа иморатлар, хоналар ва иншоотлар, уларнинг қийматидан келиб чиқиб	0,5

Изоҳ. Жисмоний шахслар мол-мулкни баҳолаш бўйича тегишли органлар томонидан белгиланган инвентаризация қиймати бўлмаса, солиқ ундириш учун Тошкент шаҳри ва вилоят марказларида — 16 800 минг сўм, бошқа шаҳарлар ва қишлоқ жойларда — 7 300 минг сўм миқдоридagi мол-мулкнинг шартли қиймати қабул қилинади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулклари техник инвентаризациялаш бюроси (ТИБ) ходимлари томонидан баҳоланади. Агар жисмоний шахсларга нотурар жой объектлари тегишли бўлса, юридик шахсларнинг мол-мулк солиғи ставкалари бўйича мол-мулк солиғи жисмоний шахсдан ундирилади.

Мулкида солиқ солинадиган мол-мулк бўйича пенсионерлар учун мол-мулк солиғи бўйича солиқ солинмайдиган энг кам миқдор умумий майдоннинг 60 кв. метри ҳажмида белгиланади.

Солиқ қонунчилигига кўра қуйидаги жисмоний шахсларнинг мулкида бўлган иморатлари, бинолари ва иншоотларига солиқ солинмайди:

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

а) «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган, учала даражали Шуҳрат ордени билан тақдирланган фуқароларнинг;

б) 1941–1945 йиллардаги уруш қатнашчилари ва партизанлари, уларга тенглаштирилган шахслар, ички ишлар ва давлат хавфсизлиги органлари таркибида хизмат қилган шахсларнинг, ҳаракатдаги армия таркибига кирган ҳарбий қисмлар, штаблар ва муассасаларда штатдаги лавозимларни эгаллаган шахслар, Ленинград шаҳри қамалида бўлганларнинг ва концентрацион лагерларнинг собиқ ёш тутқунлари, хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган кўшинларнинг чекланган контингенти таркибида ўтаган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йиғинларига қақирилган ҳарбий хизматга мажбурларнинг;

в) ўн нафар ва ундан ортиқ фарзанди бор аёлларнинг;

г) Чернобиль АЭСдаги авария оқибатларини тугатишда иштирок этганлик учун имтиёзлар олаётган фуқароларнинг (шу жумладан, у ерга вақтинча ёки хизмат сафарига юборилган фуқароларнинг);

д) солиқ солинмайдиган майдон ўлчами доирасида пенсионерларнинг, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронларининг;

е) муддатли хизмат ҳарбий хизматчилари ва уларнинг оила аъзоларининг — хизматни ўташ даврида;

ж) ҳарбий хизмат мажбуриятларини бажаришда ярадор, контузия бўлганлик ёки шикастланганлик оқибатида ёки фронтда бўлиш туфайли орттирилган касаллик оқибатида ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларнинг ота-оналари ва бошқа турмуш қурмаган рафиқаларининг (эрларининг).

Юқорида назарда тутилган имтиёзлар мол-мулк эгасининг танлашига биноан, имтиёз олиш ҳуқуқини берувчи зарурий ҳужжатлар солиқ органларига тақдим этилганда, мол-мулкнинг фақат бир объектга тааллуқли бўлади.

Йил давомида тўловчиларда мол-мулк солиғи бўйича имтиёзга эга бўлиш ҳуқуқи пайдо бўлган тақдирда улар кўрсатилган тўловлардан ана шу ҳуқуқ пайдо бўлган ойдан бошлаб озод этиладилар.

Йил ўртасида мол-мулк солиғи бўйича имтиёз ҳуқуқини йўқотганда солиқ солиш ушбу ҳуқуқ йўқолган ойдан кейинги ойдан бошлаб амалга оширилади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш тартиби. Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳисоблаб чиқарилади.

Мол-мулк солиғи бўйича имтиёзлар ҳуқуқига эга бўлган шахслар зарур ҳужжатларни давлат солиқ хизмати органларига тақдим этадилар.

Иморатлар, бинолар ва иншоотлар учун мол-мулк солиғи уларнинг ҳар йил 1 январдаги ҳолати юзасидан техник инвентаризациялашнинг ҳудудий кадастр бюрolari тақдим этадиган инвентаризация қийматига доир маълумотлар асосида ҳисоблаб чиқарилади, бундай маълумотлар бўлмаган тақдирда esa Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланган мол-мулкнинг шартли қиймати қабул қилинади.

Бир неча мулкдорнинг улушбай асосидаги умумий мулки бўлган иморатлар, бинолар ва иншоотлар учун мол-мулк солиғи ҳар бир мулкдор томонидан ушбу иморатлар, бинолар ва иншоотлардаги улушига мутаносиб равишда тўланади. Янги иморатлар, бинолар ва иншоотлар бўйича солиқ улар барпо этилган ёки олинган йилдан кейинги йилнинг бошидан эътиборан тўланади.

Мерос бўйича ўтган мол-мулкдан солиқ меросхўрлардан мерос очилган пайтдан бошлаб ундирилади. Мол-мулк йўқ қилинган, бутунлай вайрон бўлган ҳолларда мол-мулк солиғи ундириш улар йўқ қилинган ёки бутунлай вайрон бўлган ойдан эътиборан тўхтатилади.

Мол-мулк солиғини тўлаш ҳақидаги тўлов хабарномалари тўловчиларга давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳар йили 1 майдан кечиктирмай топширилади. Ҳисобланган йиллик солиқ миқдори тенг улушларда икки муддатда — 15 июнь ва 15 декабрдан кечиктирмай маҳаллий бюджетга тўланади.

Агар солиқ тўловчи томонидан ортиқча суммалар тўланган бўлса, солиқ ва йиғимлар бўйича қарзлар мавжуд бўлмаса, ушбу суммалар унинг ёзма аризасига кўра ўттиз кун ичида солиқ тўловчига қайтарилади ёки бўлғуси тўловлар ҳисобига қайд этилади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ тўловчилари ҳисоби давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳар бир йилнинг 1 январидagi ҳолат бўйича шаҳар ва туманлар бўйича, техник инвентаризациялаш ҳудудий кадастр бюросида мавжуд бўлган иморатлар эгалари тўғрисидаги маълумотларга биноан ўтказилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Фуқаро Каримов Шерзод Тошкент шаҳар Юнусобод тумани М-1, 14-уйда харид қилган 3 хонали

квартирасининг техник инвентаризациялаш бюроси томонидан нархланган баҳоси 9 250 минг сўмни ташкил этади.

Мол-мулк солиғи суммасини ҳисобланг.

2-масала. Фуқаро Пардаев Шохрух 2008 йил апрель ойида Тошкент шаҳар Чилонзор туманида 3,5 сотих майдонга эга бўлган нотурар жой сотиб олди. Сотиб олинган нотурар жойнинг техник инвентаризациялаш бюроси ходимлари томонидан нархланган қиймати 12 600 минг сўмни ташкил этади.

Мол-мулк солиғи суммасини ҳисобланг, фуқаро Пардаев Шохрух қанча миқдорда солиқ тўлаши лозим бўлади?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан ундириладиган мол-мулк солиғининг тўловчилари кимлар?
2. Жисмоний шахсларнинг қандай мол-мулклари солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база ҳисобланади?
3. Жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи ставкалари кимнинг қарори билан белгиланади?
4. Жисмоний шахслар мол-мулк солиғи ставкаси 2009 йилда неча фоиз қилиб белгиланган?
5. Жисмоний шахслар мол-мулкни баҳолаш бўйича инвентаризация қиймати бўлмаса, солиқ ундириш қандай тартибда амалга оширилади?
6. Жисмоний шахсларнинг мол-мулк солиғи суммаси қайси давлат органи томонидан ҳисоблаб чиқарилади?
7. Тўлов хабарномаси қайси муддатгача участка солиқ инспекторлари томонидан солиқ тўловчиларга етказилади?
8. Мол-мулк солиғидан кимлар озод этилади?
9. Пенсияерларнинг неча квадрат метр мол-мулки қиймати солиққа тортилмайди?
10. Йиллик ҳисобланган мол-мулк солиғи қайси муддатда бюджетга тўланади?

2.7. ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН УНДИРИЛАДИГАН ЕР СОЛИҒИ

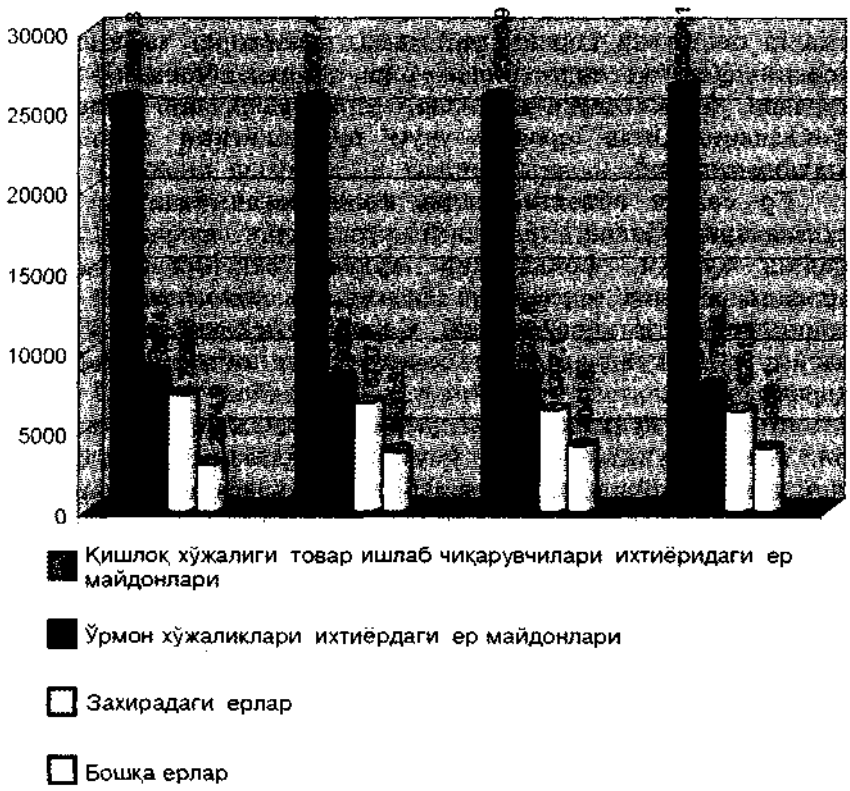
Ер солиғининг иқтисодий моҳияти. Солиқ тўловчилар.

Ер солиғи Ўзбекистон солиқ тизимида маҳаллий солиқлар ва йиғимлар таркибига киради ҳамда маҳаллий бюджетларнинг барқарор даромад манбаи ҳисобланади.

Ер солиғи бошқа солиқ турларидан фарқли ўлароқ, ўзига хос хусусиятларга эга. Жумладан, ўзининг иқтисодий моҳиятига кўра у рента тўловидир ёки бошқача қилиб

айтганда ушбу солиқ ер эгалари ва ердан фойдаланувчи хўжалик юритувчи субъектлар молиявий фаолиятининг нагжалари билан боғлиқ эмас. Демак, ушбу солиқ жорий этилишидан мақсад — ердан оқилона фойдаланишни рағбатлантириш, тупроқ унумдорлигини ошириш, сифати турлича бўлган ерларда хўжалик юритишнинг ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларини тенглаштириш, аҳоли яшайдиган жойларда инфратузилма ривожланишини таъминлаш ҳамда ер талон-тарож қилинишига йўл қўймаслик ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида жами ер фонди 2004 йилда 44 410,3 минг гектарни ташкил этиб, шундан 57,8 фоизи қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ихтиёридаги ер майдонларига тўғри келган. 2005 йилда эса 57,9 фоиз, 2006 йилда 58,2 фоиз, 2007 йилда 59,5 фоизни ташкил қилган (2.7.1-диаграмма).

2.7.1-диаграмма. Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг фойдаланувчилар ўртасидаги тақсимоти (минг га)

Ер фонди ҳажмида қишлоқ хўжалиги товар ишла-
чиқарувчилари ер майдонларининг ўсиши фермер хўжалик-
лари сонининг йилдан-йилга кўпайиб бораётганлиги ва
ўрмон хўжаликлари ихтиёридаги ер майдонлари бир қисми-
нинг улар тасарруфига ўтказилиши ҳамда захира ерларнинг
ўзлаштирилиши билан изоҳланади.

Солиқ қонунчилигига кўра ўз мулкида, эгаллигида ёки
фойдаланишида ер участкаларига эга бўлган юридик шах-
слар, шу жумладан Ўзбекистон Республикасининг норези-
дентлари ер солиғи тўловчилари ҳисобланади.

Агарда солиқ солишнинг алоҳида тартиби ўрнатилган
юридик шахслар (микрофирма ва кичик корхоналар, савдо
ва умумий овқатланиш корхоналари, ягона ер солиғини
тўловчи қишлоқ хўжалик корхоналари, тadbиркорлик фа-
олиятининг қатъий солиқ тўланиши белгиланган юридик
шахслар, аудио- ва видеокассеталар, лазер дискларини
ишлаб чиқиш, ёзиш, кўпайтириш ва сотиш фаолиятини
амалга оширувчи корхоналар) ҳамда нотижорат ташкилотлар
асосий фаолият тури билан бир қаторда бошқа фаолият
турлари билан шуғуллансалар, унда улар шу фаолиятда
фойдаланиладиган ерлари учун ер солиғини тўловчилар
ҳисобланишади.

**Ер солиғи объекти, солиқ солинадиган база ва солиқ
ставкалари.** Солиқ кодексига кўра мулк ҳуқуқи, эгаллик
қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи
асосида юридик шахсларда бўлган ер участкалари солиқ
солиш объекти ҳисобланади. Солиқ кодексининг 280-мод-
дасига кўра қуйидагиларга солиқ солиш объекти сифатида
қаралмайди:

а) аҳоли пунктларининг умумий фойдаланишдаги ерла-
ри. Аҳоли пунктларининг умумий фойдаланишдаги ерлари
жумласига майдонлар, кўчалар, тор кўчалар, йўллар, су-
ғориш тармоғи, соҳилбўйи ерлари ва бошқа шу каби ерлар;

б) аҳолининг маданий-маиший эҳтиёжларини қондириш
ва дам олиши учун фойдаланиладиган ерлар (дарахтзорлар,
боғлар, сайилгоҳлар, хиёбонлар, шунингдек ариқ тармоқ-
лари эгаллаган ерлар);

в) коммунал-маиший ерлар (қабристонлар, чиқиндилар-
ни зарарсизлантириш ва уларни утилизация қилиш жойлари
ва бошқа шу каби жойлар);

г) захира ерлар.

Мавжуд ер участкаларидан қонун ҳужжатларига мувофиқ
солиқ солинмайдиган ер участкалари майдонларини чегириб
ташлаш орқали солиқ солинадиган база аниқланади.

Юридик шахслардан олинадиган ер солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгилади ва солиқ тўловчиларга Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси ва уларнинг қўйи органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади.

Жаҳон солиқ амалиётида ер солиғи ставкалари турли мамлакатларда турлича белгиланади, лекин ўртача олганда ер қийматининг 5 фоизидан ошмайди. Солиқ ставкаларини белгилашда тупроқ бонитети (сифати) ҳисобга олинади.

Ерлардан ноқишлоқ хўжалик мақсадларида фойдаланилган юридик шахслардан олинадиган ер солиғи ставкалари қўйидагича гуруҳланади:

1. Суғориладиган жамоат қишлоқ хўжалиги ерлари учун ундириладиган ер солиғи ставкалари.

2. Лалми экинзорлар, бўз ерлар ва кўп йиллик кўчатлар учун ундириладиган ер солиғи ставкалари.

3. Суғорилмайдиган пичанзорлар ва яйловлар учун ундириладиган ер солиғи ставкалари.

4. Қишлоқ хўжалиги ва ўрмон хўжалигида фойдаланилмайдиган бошқа ерлар учун ундириладиган ер солиғи ставкалари.

5. Тошкент шаҳрида ер участкаларидан фойдаланганлик учун ер солиғи ставкалари.

6. Шаҳар ва посёлкалардаги ер участкаларидан олинган ер солиғи ставкалари.

7. Қишлоқ жойларда жойлашган ер участкаларидан фойдаланганлик учун корхоналар, муассасалар ва ташкилотлардан ундириладиган ер солиғи ставкалари.

8. Қишлоқ жойларда жойлашган ер участкаларидан фойдаланганлик учун фуқаролардан ундириладиган ер солиғи ставкалари.

Ер солиғи бўйича имтиёзлар. Солиқ кодексининг 282-моддасига кўра солиқ солинмайдиган ер участкаларига қўйидаги ерлар киради:

а) жамоа боғдорчилиги, узумчилиги ва поллизчилигининг, жамоа гаражларининг умумий фойдаланишдаги ерлари. Уларга бориш йўллари, ариқлар, коллекторлар ва умумий фойдаланишдаги бошқа ерлар киради;

б) табиатни муҳофаза қилиш аҳамиятига молик ерлар (давлат қўриқхоналари, миллий ва дендрология боғлари, ботаника боғлари, заказниклар, ов қилишга мўъжалланганлари бундан мустасно, табиат ёдгорликлари), корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга белгиланган тартибда махсус мақсадлар учун берилган, ихота дарахтзорлари эгаллаган ерлар;

в) тарихий-маданий аҳамиятга молик ерлар (тегишли муассасалар ва ташкилотларга донмий фойдаланишга берилган тарихий-маданий кўриқхоналар, хотира боғлари, археология ёдгорликлари, тарих ва маданият ёдгорликлари эгаллаган ерлар);

г) сув фонди ерлари (дарёлар, кўллар, сув омборлари, каналлар, денгизлар, музликлар, ботқоқликлар, гидротехника ва бошқа сув хўжалиги иншоотлари эгаллаган ерлар, шунингдек сув ҳавзалари соҳилидаги сув хўжалиги эҳтиёжлари учун корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга белгиланган тартибда берилган ерлар);

д) электр узатиш линиялари, подстанциялар, умумдавлат алоқа линиялари ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар;

е) умумий фойдаланишдаги автомобиль йўллари ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар. Умумий фойдаланишдаги автомобиль йўлларига Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланган тартибда уларнинг индекслари ва тартиб рақамларини кўрсатган ҳолда тегишли рўйхатларга киритилган автомобиль йўллари тааллуқлидир;

ж) темир йўлларнинг умумий тармоғи ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар;

з) умумий фойдаланишдаги шаҳар электр транспорти йўллари ва метрополитен линиялари (шу жумладан, метрополитен бекатлари эгаллаган ерлар) ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар. Мазкур имтиёз трамвай йўллари ва троллейбус линиялари, метрополитен линиялари, трамвай ва троллейбус бекатлари, шу жумладан диспетчерлик пунктлари, метрополитен бекатлари ва шаҳар электр транспорти йўлларидаги бошқа иншоотлар эгаллаган ерларга татбиқ этилади. Маъмурий ва бошқа ёрдамчи бинолар, деполар (депо ҳудудида жойлашган электр транспорти йўллари ва метрополитен линиялари эгаллаган ерлардан ташқари), қурилиш ва таъмирлаш объектлари эгаллаган ерлар учун солиқ белгиланган тартибда тўланади;

и) спорт иншоотлари, стадионлар, спорт майдончалари, сузиш ҳавзалари, спортнинг техник турлари объектлари ва бошқа жисмоний тарбия-соғломлаштириш комплекслари, оналар ва болаларнинг дам олиш ва соғломлаштириш жойлари, санаторий-курорт муассасалари ва дам олиш уйлари, ўқув-машқ базалари эгаллаган ерлар;

к) магистрал сув қувурлари, магистрал канализация коллекторлари ва уларнинг иншоотлари, сув олиш ва тозалаш иншоотлари, шунингдек сув таъминоти ва канализацияга тегишли бошқа объектлар эгаллаган ерлар. Сув

таъминоти ва канализацияга тегишли бошқа объектлар таркибига аҳоли пунктларида сув қувири ва канализация тармоғидаги насос станциялари, кузатиш қудуқлари ва люкерлар, сув миноралари ва шу сингари иншоотлар киради;

д) магистрал газ ва нефть қувурлари ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар;

м) магистрал иссиқлик трассалари ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар. Иссиқлик трассаларининг иншоотларига насос станциялари, иссиқликни ҳисобга олиш ва назорат қилиш асбоблари, иситкичлар, иссиқ сув таъминотининг циркуляция насослари киради;

н) самолётларнинг учиш-қўниш майдонлари, шу жумладан уларни ерда бошқариш йўлаклари ва тўхташ жойлари, фуқаро авиацияси аэропортларининг радионавигация ва электр-ёритиш ускуналари жойлашган ерлар;

о) Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастурига киритилган объектлар қурилиши учун ажратилган ерлар — қурилишнинг меъёрий муддати даврига, шунингдек Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан қурилиш ишлари тўхтаиб қўйилган объектлар эгаллаган ерлар;

п) гидрометеорология ва гидрогеология станциялари ҳамда постлари эгаллаган ерлар;

р) илмий ташкилотларнинг қишлоқ хўжалиги аҳамиятига молик ва ўрмон фондидаги ерлари, қишлоқ хўжалиги ва ўрмон хўжалиги соҳасидаги илмий-тадқиқот ташкилотлари ҳамда ўқув юртларига қарашли тажриба, экспериментал ва ўқув-тажриба хўжаликларининг бевосита илмий ва ўқув мақсадлари учун фойдаланиладиган ерлари. Илмий тажрибалар, экспериментал ишлар, янги навлар селекциясини амалга ошириш ҳамда мавзу доираси тасдиқланган бошқа илмий ва ўқув мақсадлари учун фойдаланиладиган экинлар ва кўчатлар эгаллаган ер участкалари солиқ тўлашдан озод этилади;

с) янги ўзлаштирилаётган ерлар ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишлари олиб борилаётган суғориладиган ерлар — лойиҳада назарда тутилган муддатга, лекин ишлар бошланганидан эътиборан кўпи билан беш йилга;

т) рекреацион аҳамиятга молик ерлар (аҳолининг оммавий дам олиши ва туризмни ташкил этиш учун тегишли муассасаларга берилган ерлар: ўрмон боғлари, боғлар, хиёбонлар, пляжлар ва ҳоказолар);

у) соғломлаштириш аҳамиятига молик ерлар (касалликларнинг олдини олиш ва одамларни даволаш ишини ташкил этиш учун қулай табиий омилларга эга бўлган ерлар);

ф) қишлоқ хўжалик ва ўрмон хўжалиги корхоналари ҳамда ташкилотларининг ўрмонлар ва ихотазорлар, таълим, маданият ва соғлиқни сақлаш объектлари, шунингдек спорт иншоотлари эгаллаган ерлари;

х) қишлоқ хўжалик корхоналарининг янги ўтқазилган боғ ва узумзорлари — улар мева қилиш даврига киришигача, қишлоқ хўжалик экинлари экиш учун қатор ораларидан фойдаланилишидан қатъи назар;

ч) солиқ тўловчининг балансида бўлган ҳамда тадбиркорлик фаолиятида фойдаланилмаётган фуқаролик ҳимояси ва сафарбарлик аҳамиятига молик объектлар эгаллаган ерлар.

Қуйидаги юридик шахслар ер солиғидан озод қилинадилар:

а) маданият, таълим, соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасалари, қайси идорага бўйсунушидан қатъи назар, улар зиммасига юкланган вазифаларни амалга ошириш учун ажратилган ер участкалари учун;

б) деҳқон хўжаликлари — давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан эътиборан икки йил муддатга;

в) ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» уюшмаси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида эллик фоизини ногиронлар ташкил қилган юридик шахслар, савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар бундан мустасно.

Ер солиғини ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш муддатлари. Ер солиғи юридик шахслар томонидан ҳар йили 1 январгача бўлган ҳолатга қараб мустақил ҳисоблаб чиқарилади ва солиқ бўйича ҳисоб-китоблар ер участкаси жойлашган ҳудуддаги давлат солиқ органига жорий йилнинг 15 февралигача қишлоқ хўжалиги аҳамиятига эга бўлмаган ҳамда қишлоқ хўжалиги аҳамиятига молик ерлар учун белгиланган шакллар бўйича тақдим этилади.

Бўшатиб олинаётган маблағлардан муайян мақсадлар учун фойдаланиш шарти билан имтиёзлар олган юридик шахслар солиқ тўловчилар учун белгиланган шакл бўйича ва муддатларда ер солиғи ҳисоб-китобини тақдим этадилар.

Ҳисобот йили давомида ер мулклари таркибида ўзгаришлар юз берган юридик шахслар давлат солиқ органларига ер солиғи тўланадиган ҳисобот йилининг 1 ноябрига қадар ер солиғининг аниқлаштирилган ҳисоб-китобини тақдим этадилар.

Агар алоҳида бино бир неча юридик шахснинг балансида бўлса, ер солиғини ҳар бир юридик шахс алоҳида, эгаллаган ишлаб чиқариш хоналарига мутаносиб равишда тўлайди.

Кўп қаватли турар жойларнинг бир қисмини эгаллаган юридик шахслар ер солиғини турар жой эгаллаган умумий майдондан ва мазкур юридик шахс томонидан фойдаланиладиган ишлаб чиқариш хоналарининг ҳиссасидан келиб чиқиб ҳисоблаб чиқарадилар.

Юридик шахслар (қишлоқ хўжалиги корхоналаридан ташқари) солиқни ҳар чоракда, чорак иккинчи ойининг 15-кунига қадар тенг улушлар билан тўлайдилар (15 февраль, 15 май, 15 август, 15 ноябрь).

Ягона ер солиғини тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалиги корхоналари ер солиғини ҳисобот йилининг 1 июлига қадар — йиллик солиқ суммасининг 20 фоизини, ҳисобот йилининг 1 сентябрига қадар — йиллик солиқ суммасининг 30 фоизини ва ҳисобот йилининг 1 декабрига қадар — ҳисобланган солиқнинг қолган (50 фоизи) суммасини тўлашни амалга оширади.

Ер солиғи, солиқ тўловчининг жойлашган еридан қатъи назар, ҳудудида ер участкаси жойлашган туман ёки шаҳарнинг маҳаллий бюджетига тўланади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Тошкент шаҳрининг 8 зонасида жойлашган ишлаб чиқариш корхонасига шаҳар ҳокими қарори бўйича ажратилган ер майдони 5,5 га ни ташкил этади. Корхонанинг ҳисобот йилида тўлаши лозим бўлган ер солиғи суммасини ҳисобланг ва тўлаш муддатларини белгиланг.

2-масала. Зарафшон шаҳрининг 3 зонасида жойлашган корхонага шаҳар ҳокими қарори бўйича ажратилган ер майдони 3,75 га, ҳақиқий фойдаланишдаги ер майдони эса 4,5 га эканлиги аниқланди. Корхонанинг ҳисобот йилида тўлаши лозим бўлган ер солиғи суммасини ҳисоблаймиз.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Ер солиғини юридик шахслардан ундиришнинг сабаби нимада?
2. Ер солиғининг ҳуқуқий асослари Ўзбекистонда қачон шаклланган?
3. Ўзбекистонда ер фонди қандай таркиб топган?
4. Кимлар ер солиғини тўловчилар бўлиб ҳисобланишади?
5. Алоҳида солиқ режимига ўтган юридик шахслар ер солиғини тўловчилар ҳисобланишадими?
6. Ер солиғини ундириш объекти нима?

7. Қандай ерлар солиқ солинмайдиган ер участкалари ҳисобланади?
8. Қандай юридик шахслар ер солиғидан озод қилинади?
9. Ер солиғини ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш муддатлари қандай белгиланган?

2.8. ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ЕР СОЛИҒИ

Ер солиғини тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Солиқ кодексига кўра ўз мулкида, эгаллигида, фойдаланишида ёки ижара ҳуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлган жисмоний шахслар, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари ер солиғининг тўловчилари бўлиб ҳисобланишади.

Жисмоний шахсларнинг қуйидаги ер участкалари солиқ солинадиган объект ҳисобланади:

— деҳқон хўжалигини юритиш учун мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилишга берилган ер участкалари;

— якка тартибда уй-жой қурилиши учун мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилишга берилган ер участкалари;

— жамоа боғдорчилиги, узумчилиги ва полизчилигини юритиш учун берилган ер участкалари;

— хизмат юзасидан қонун ҳужжатларига мувофиқ берилган чек ерлар;

— мерос бўйича, ҳадя қилиниши ёки сотиб олиниши натижасида уй-жой, дала ҳовли билан биргаликда эгалик қилиш ҳуқуқи ҳам ўтган ер участкалари;

— қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мулк қилиб олинган ер участкалари;

— тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун доимий фойдаланишга ёки ижарага берилган ер участкалари.

Солиқ кодексига кўра кўчмас мулкка эга бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органнинг ер участкалари майдонига доир маълумотномалари солиқ солинадиган база бўлиб ҳисобланади.

Ер солиғи ставкалари ва солиқ имтиёзлари. Жисмоний шахслардан ундириладиган ер солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади.

Берилган ерлардан якки йил давомида фойдаланмаган жисмоний шахслардан ер солиғи уч барабар миқдорда ундирилади.

Жисмоний шахслар фойдаланадиган (шу жумладан, ер солигини тўлашдан озод этилган), давлат ҳокимияти органлари томонидан ажратилган майдонлардан ортиқча ер участкалари учун ер солиғи жисмоний шахслар учун 1,5 коэффициентини қўллаган ҳолда тўланади. Давлат ҳокимияти органлари томонидан ажратилган майдонлардан ортиқча фойдаланиладиган ерлар учун юқорида кўрсатилган коэффициентни қўллаган ҳолда ер солиғи тўланмаган тақдирда солиқ тўловчиларга нисбатан қонун ҳужжатларига мувофиқ молиявий жазо чоралари қўлланади.

Жисмоний шахсларга тадбиркорлик фаолияти учун берилган ер участкаларидан солиқ корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар учун тасдиқланган ставкалар бўйича ундирилади. Жисмоний шахслар учун ер солигини ҳисоблаб чиқариш дўконлар, ошхоналар, устахоналар ва тадбиркорлик фаолиятида фойдаланиладиган бошқа объектлар учун фойдаланиладиган ер участкалари учун амалга оширилади.

Солиқ кодексига кўра қуйидаги жисмоний шахслар ер солиғидан озод қилинадилар:

— яйлов чорвачилигининг чўпонлари, йилқибоқарлари, механизаторлари, ветеринар врачлари ва техниклари, бошқа мутахассислари ва ишчилари;

— «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган шахслар, учала даражали Шўҳрат ордени билан тақдирланганлар, 1941—1945 йиллардаги уруш ногиронлари ва қатнашчилари;

— хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшинларнинг чекланган контингенти таркибида ўтаган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар;

— ҳақиқий муддатли ҳарбий хизматга чақирилган ҳарбий хизматчиларнинг оилалари — хизмат муддатига;

— I ва II гуруҳ ногиронлари;

— ёлғиз пенсионерлар. Солиқ солиш мақсадлари учун ёлғиз пенсионерлар деганда бир ўзлари ёки вояга етмаган болалари ёки ногирон боласи билан биргаликда алоҳида уйда, квартира ёки ётоқхонада яшайдиган пенсионерлар тушунилади;

— боқувчисини йўқотган кўп болали оилалар. Солиқ солиш мақсадларида боқувчисини йўқотган кўп болали оилалар деганда ота-онани бири ёки иккаласи вафот этган ҳамда оилада 16 ёшга етмаган 5 ва ундан ортиқ бола бўлган оилалар тушунилади;

— Чернобиль АЭСдаги фалокат оқибатларини тугатишда иштирок этган шахслар;

— кўчириб келтирилган фуқаролар келиб жойлашган ер участкалари бўйича — ер участкалари берилган вақтдан эътиборан беш йилга;

— шахсий пенсия тайинланган шахслар.

Юқорида кўрсатилган имтиёзлар ер участкалари якка тартибда уй-жой қурилиши ва шахсий ёрдамчи хўжалик (деҳқон хўжалиги) юритиш учун қонун ҳужжатларида назарда тутилган меъёрлар доирасида тақдим этилган жисмоний шахсларгагина татбиқ этилади.

Ер солигини ҳисоблаб чиқариш тартиби. Жисмоний шахслар учун ер солигини давлат солиқ органларининг ходимлари ҳисоблаб чиқаради. Давлат солиқ хизмати органлари ер участкалари мулкдорлари, ер эгалари ёки ердан фойдаланувчилар ёки ижарачилар бўлган жисмоний шахсларнинг мунтазам ҳисобини юритадилар.

Солиқ тўланиши тўғрисидаги тўлов хабарномалари жисмоний шахсларга давлат солиқ органлари томонидан ҳар йили, жорий йилнинг 1 майдан кечиктирмай топширилади.

Ер участкаларининг майдони ўзгарганда ва йил давомида имтиёз ҳуқуқи пайдо бўлганда ёки бекор қилинганда давлат солиқ органлари бир ой давомида солиқни қайта ҳисоб-китоб қилишлари ва солиқ тўловчига тўлаш муддатлари ўзгарганини ҳисобга олган ҳолда янги ёки қўшимча тўлов хабарномасини тақдим этишлари шарт.

Кўп хонадонли турар жойларда яшайдиган жисмоний шахслардан ер солиғи ундирилмайди. Хонадондан ёки кўп хонадонли турар жойларнинг бир қисмидан одамларнинг яшаши билан боғлиқ бўлмаган мақсадларда фойдаланилганда, белгиланган тартибда хонадоннинг умумий майдонидан келиб чиқиб, ер солиғининг тегишли ҳиссаси ундирилади.

Ер солигини бюджетга тўлаш муддатлари. Жисмоний шахслар ҳисобланган йиллик ер солиғини тенг улушларда йилига икки муддатда — 15 июндан ва 15 декабрдан кечиктирмай тўлайдилар. Тўланган солиқ суммаси белгиланган тартибда маҳаллий бюджетга тушади.

Йил давомида ажратилган ер участкалари учун солиқ ер участкаси ажратилган ойдан кейинги ойдан бошлаб тўланади. Масалан, ваколатли ҳокимият органининг 15 сентябрдаги қарори билан корхонага ер ажратилса, у ер солиғини 1 октябрдан бошлаб тўлайди.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Фуқаро Ҳамидова Шаҳло 2008 йил 20 январда Тошкент вилояти Қибрай туманида 4 сотих ер участкасини уй-жой қуриш учун сотиб олди.

Фуқаро Ҳамидова Шаҳло сотиб олган ер участкаси учун қанча миқдорда ер солиғини тўлаши лозим? *Ер солиғи суммасини ҳисобланг.*

2-масала. Фуқаро Фармонов Анвар Тошкент вилоятининг Зангиота туманида яшайди. Унинг ер участкаси 12 сотихни ташкил этади.

Фуқаро Фармонов Анвар ер участкаси учун қанча миқдорда ер солиғини тўлаши лозим? *Ер солиғи суммасини ҳисобланг.*

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан ундириладиган ер солиғининг тўловчилари кимлар?
2. Жисмоний шахсларнинг қандай ерлари солиқ солиш объекти бўла олади?
3. Жисмоний шахслардан олинадиган ер солиғи ставкалари қандай белгиланади?
4. Жисмоний шахслар берилган ерлардан фойдаланмаган ҳолатда қандай тартибда улардан солиқ ундирилади?
5. Жисмоний шахсларга тадбиркорлик фаолияти учун берилган ер участкаларидан қандай тартибда солиқ ундирилади?
6. Қандай тоифадаги фуқаролар ер солиғидан озод этилади?
7. Жисмоний шахсларнинг ер солиғи қайси давлат органи томонидан ҳисоблаб чиқарилади?
8. Ер солиғи бўйича тўлов хабарномалари солиқ тўловчиларга қайси муддатгача етказилади?
9. Ер солиғи қайси муддатда маҳаллий бюджетга тўланади?

2.9. СУВ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНГАНЛИК УЧУН СОЛИҚ

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқнинг жорий этилиши. Солиқ тўловчилар. Ўзбекистон Республикасининг «Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида»ги Қонунига кўра 1998 йил 1 январдан бошлаб Ўзбекистонда сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилди.

Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар, леҳқон хўжаликлари (юридик шахс ташкил этадиган ва юридик шахс ташкил этмайдиган) ҳамда тадбиркорлик

фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўловчилардир. Ўзбекистонда асосий, давлат бюджети даромадларини ушбу манба бўйича таъминлаб берадиган солиқ тўловчилар бўлиб ГРЭСлар ҳисобланади.

Солиққа тортишнинг алоҳида тартиби ўрнатилган тўловчилар ҳамда ногижорат ташкилотлар асосий фаолият тури билан бир қаторда бошқа фаолият турлари билан шуғуллансалар, улар алоҳида ҳисоб олиб боришлари ва шу фаолиятда фойдаланиладиган сув ҳажмидан келиб чиқиб сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлашлари керак.

Юридик шахслар сувдан фойдаланиш жойида давлат солиқ хизмати органларида рўйхатга олинмиш жойидан қатъи назар, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлайдилар.

Корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар томонидан бинолар бир қисми, айрим хоналар бошқа юридик ва жисмоний шахсларга ижарага топширилганида сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни «Сувоқова» тизими корхоналари ёки сув хўжалиги органлари ёхуд бошқа корхоналар билан сув етказиб бериш тўғрисида шартнома тузган ижарага берувчилар тўлайдилар.

Бино (хона)ни ижарага олган ва ўзлари сув етказиб бериш тўғрисида шартнома тузган юридик шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни мустақил равишда тўлайдилар.

Амалдаги корхоналар ва ташкилотлар ҳудудида таъмирлаш-қурилиш ва бошқа ишларни бажарадиган юридик шахслар ушбу ишларни бажариш жараёнида фойдаланиладиган сув учун солиқ тўламайдилар. Таъмирлаш-қурилиш ва бошқа ишларни бажариш чоғида фойдаланиладиган сув ҳажми учун солиқни улар учун ушбу ишлар бажариладиган корхона ва ташкилотлар тўлайдилар. Янги қурилиш майдончасида қурилиш ишларини бажариш чоғида қурилиш пайтида фойдаланиладиган сув ҳажми учун солиқни қурилиш ташкилоти тўлайди.

Солиқ солиш объекти, солиқ солинадиган база ва солиқ ставкалари. Ер усти ва ер ости манбаларидан фойдаланиладиган сув ресурслари солиқ солиш объекти ҳисобланади.

Ер усти манбаларига дарёлар, кўллар, сув омборлари, ер юзасидаги бошқа ҳавзалар ва сув манбалари, турли хил канал ва ҳовузлар киради.

Ер ости манбаларига артезиан қудуқлар ва скважиналар, вертикал ва горизонтал зовур тармоғи киради.

Фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми солиқ солинадиган база ҳисобланади.

Сув ресурсларининг ер усти ва ер ости манбаларидан олинган сув ҳажми сув ўлчагич асбобларининг кўрсаткичлари асосида аниқланади.

Сувдан ўлчагич асбобларсиз фойдаланилган тақдирда, унинг ҳажми сувдан фойдаланиш лимитларидан, сув истеъмолининг технологик ва санитария нормаларидан, экинлар ҳамда дов-дарахтларни суғориш нормаларидан, ёки маълумотларнинг тўғрилигини таъминловчи бошқа усуллардан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Солиқ тўловчилар ер усти ва ер ости манбаларидан олиб фойдаланилган сув ресурслари ҳажмларининг алоҳида-алоҳида ҳисобини юритадилар.

Юридик шахсларнинг ҳудудида таъмирлаш-қурилиш ва бошқа ишларни бажарувчи солиқ тўловчилар бу ишларни бажариш жараёнида фойдаланиладиган сув учун сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўламайди. Таъмирлаш-қурилиш ва бошқа ишларни бажараётганда фойдаланиладиган сув ҳажми учун бу ишлар қайси юридик шахслар учун бажарилаётган бўлса, ўша юридик шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлайди. Қурилиш ишлари янги қурилиш майдонида бажарилган тақдирда, қурилишда фойдаланиладиган сув ҳажми учун қурилиш ташкилоти сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлайди.

Ягона ер солиғи тўловчилари бўлмаган қишлоқ хўжалиги корхоналари солиқ солинадиган базани солиқ даврида бир гектар суғориладиган ерларни суғориш учун сарфланадиган сувнинг бутун хўжалик бўйича ўртача ҳажмидан келиб чиққан ҳолда аниқлайди.

2009 йилда сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари қуйидаги жадвал маълумотларида келтирилган.

Сувдан қишлоқ хўжалик экинлари ва кўчатларини суғориш учун фойдаланиладиган ёрдамчи хўжаликларга эга юридик шахслар, шунингдек илмий-тадқиқот ташкилотлари ва ўқув юртларининг ўқув-тажриба хўжаликлари солиқни қишлоқ хўжалик корхоналари учун белгиланган ставкалар бўйича тўлайдилар.

Солиқ бўйича имтиёзлар. Солиқ кодексига кўра сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлашдан ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини

**Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ
СТАВКАЛАРИ¹**

Кўрсаткичлар	1 куб м учун ставка (сўм)	
	ер усти сув ресурслари манбалари	ер ости сув ресурслари манбалари
1. Иқтисодиётнинг барча тармоқларидаги корхоналар (2–4-бандларда кўрсатилганларидан ташқари)	21,6	27,5
2. Электростанциялар	6,3	9,3
3. Коммунал хизмат кўрсатиш корхоналари	11,9	15,4
4. Ягона ер солиғи тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалик корхоналари, деҳқон хўжаликлари (юридик ва жисмоний шахслар) ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш жараёнида сувдан фойдаланидиган жисмоний шахслар	1,1	1,3

ногиронлар, 1941–1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган корхоналар озод этилади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаб чиқаришда солиқ солинадиган база соғлиқни сақлаш муассасаларида даволаш мақсадида фойдаланиладиган ер ости минерал сувлари ҳажмига; дори воситаларини тайёрлаш учун фойдаланиладиган сув ҳажмига; атроф муҳитга зарарли таъсир кўрсатишининг олдини олиш мақсадида чиқариб олиннадиган ер ости сувлари ҳажмига; шахтадан сувларни қочириш учун, фойдали қазилмаларни қазиб олиш вақтида чиқариб олинган ва қатламдаги босимни сақлаб туриш учун ер қаърига қайтариб қўйиладиган ер ости сувлари ҳажмига; гидроэлектр станциялари гидравлик турбиналарининг ҳаракати учун фойдаланиладиган сув ҳажмига; қишлоқ хўжалигига мўлжалланган шўрланган ерларни ювиш учун фойдаланиладиган сув ҳажмларига камайтирилади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби ва тўлаш муддатлари. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўловчилар томонидан, деҳқон хўжаликларидан ташқари, тасдиқ-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

ланган ставкалар бўйича амалда олинган солиққа тортиладиган сув ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади.

Деҳқон хўжалиқларига сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ давлат солиқ хизмати органлари томонидан умуман хўжалик бўйича ўтган йилда 1 га суғориладиган ерга сарфланган сув ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқнинг ҳисоб-китоби сувдан фойдаланиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи яқун билан қуйидаги муддатларда белгиланган шакл бўйича тақдим этилади:

1) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқнинг умумий суммаси йилнинг бир чорагида энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан кўпни ташкил этадиган юридик шахслар томонидан (қишлоқ хўжалиги корхоналари, микрофирмалар ва кичик корхоналар бундан мустасно) — ҳар ойда, ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-кунигача;

2) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқнинг умумий суммаси йилнинг бир чорагида энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан камни ташкил этадиган юридик шахслар, шунингдек микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорагида, йилнинг ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунигача, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда;

3) ягона ер солиғини тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан — йилда бир марта ҳисобот даврининг 15 декабригача;

4) яқка тартибдаги тадбиркорлар томонидан — йилнинг ҳар чорагида йилнинг ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунигача.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш тўғрисидаги тўлов хабарномаси юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжалиқларига давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳисобот давридан кейинги йилнинг 1 февралидан кечиктирмай топширилади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ бюджетга қуйидаги муддатларда тўланади:

— сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилар томонидан — ҳисоб-китоб тақдим этиладиган муддатдан кечиктирмай амалга оширилади;

— юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжалиқлари томонидан сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш йилига бир марта, солиқ давридан кейинги йилнинг 1 майгача амалга оширилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Коммунал хўжалиги ҳисобот даврида 170 000 куб метр ҳажмида аҳоли пунктларини сув билан таъминлаган. Шунингдек ўз истеъмоли учун 27 000 куб метр ер усти сув ресурсларидан фойдаланган. *Корхона тўлаши лозим бўлган сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ суммасини ҳисобланг.*

2-масала. Саноат корхонаси М. Улугбек тумани ДСИда рўйхатга олинган. Корхона ҳисобот даврида Қибрай тумани ҳудудидаги сув ресурсларидан (ер усти манбаларидан) 35 000 куб метр, ўзи жойлашган туман ер ости сув манбаларидан 16 000 куб метр фойдаланган. *Корхона ҳисобот даврида тўлаши лозим бўлган сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ суммасини аниқланг, корхона солиқ ҳисобкитобини қайси туман ДСИга тақдим этади ва солиқни тўлайди?*

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни жорий этишдан кўзда тутилган мақсад нима?
2. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилар кимлар?
3. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни давлат бюджетига таъминлаб берадиган асосий солиқ тўловчиларни биласизми?
4. Жисмоний шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилар бўла олишадими?
5. Солиққа тортиш объекти қандай тартибда аниқланади?
6. Солиқ ставкалари қайси мезонлар асосида ўрнатилган?
7. Қандай юридик шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқдан озод этилади?
8. Солиқ қайси муддатда давлат бюджетига ўтказилади?

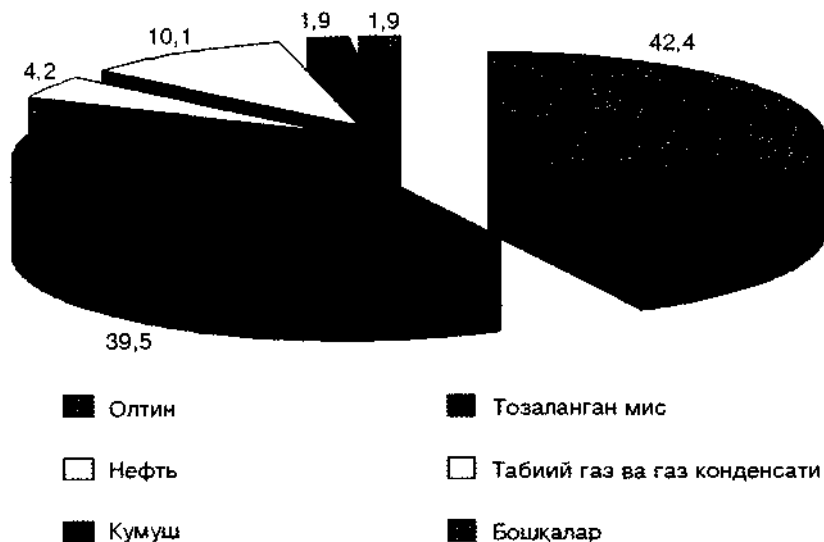
2.10. ЕР ҚАЪРИДАН ФОЙДАЛАНГАНЛИК УЧУН СОЛИҚ ВА МАХСУС ТЎЛОВЛАР

Ер қаъридан фойдаланганда солиқ солиш зарурлиги. Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин республика-миз ҳудудидаги барча табиий, ер ости бойликлари давлатимиз тасарруфига ўтди. Ўзбекистон заминида жуда улкан ва ноёб, ҳали ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этилмаган минерал хом ашё ресурслари тўпланган.

Ўзбекистонда 100 га яқин, аниқроғи 95 турдаги минерал хом ашёни ўзида мужассам этган 2 700 та кон аниқланган. Амалда Менделеев даврий жадвалидаги барча элементлар республикада мавжуд. Мамлакатнинг умумий хом ашё салоҳияти 3,3 триллион АҚШ доллари миқдорига баҳоланмоқда. Мавжуд конлардан ҳар йили 5,5 млрд АҚШ долларига тенг фойдали қазилмалар қазиб олинмоқда.

Республикада қонунчилигига кўра мавжуд ер ости бойликлари умумдават мулки ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 23 сентябрдаги «Ер ости бойликлари тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ 1995 йилдан бошлаб ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилди ва ер ости бойликларидан фойдаланувчилар уларнинг ҳажмидан келиб чиққан ҳолда махсус солиқ тўлай бошладилар.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилишидан асосий мақсад — умумдават мулки ҳисобланган ер ости бойликларидан оқилона тарзда бутун жамият аъзоларини ва келажак авлод манфаатларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш самарадорлигини ошириш ҳисобланади.

2.10.1-диаграмма. 2006 йилда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ суммасининг асосий ер ости бойликлари бўйича шаклланиши (фоизда)¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг ҳисобот материаллари асосида тайёрланган.

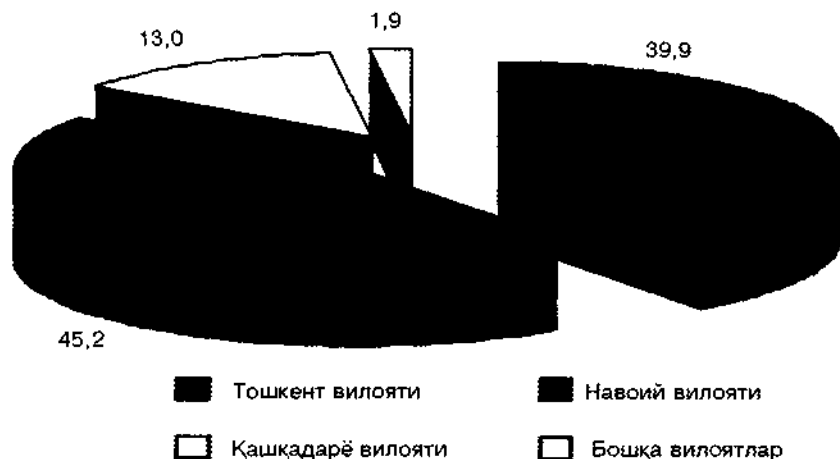
Солиқ кодексига кўра ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ умумдават солиқлари таркибига киради. Ушбу солиқ табиий бойликлардан фойдаланишнинг самарадорлигини таъминлаш билан бирга соф фискал вазифани ҳам бажаради.

Республикамизда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ер ости бойликларининг 53 турига нисбатан белгиланган бўлса-да, бюджетга солиқ тушуми фақатгина 4–5 турдаги ер ости бойликларига мутлақ равишда боғлиқ бўлиб қолмоқда.

2.10.1-диаграмма маълумотларидан маълумки, 2006 йилда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг тушумлари таркибидан олтин 42,4 фоизни, тозаланган мис 39,5 фоизни, нефть 4,2 фоизини, табиий газ ва газ конденсати 10,1 фоизни, кумуш 1,9 фоизни ташкил этади.

Агарда ҳудудлар бўйича таҳлил қилинганда жами ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумининг 39,9 фоизи Тошкент вилоятига, 45,2 фоизи Навоий вилоятига, 13,0 фоизи Қашқадарё вилоятига тўғри келгани ҳолда қолган 1,9 фоизи республикамининг бошқа ҳудудлари зиммасига тўғри келади (2.10.2-диаграмма).

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Ер қаъридан фойдаланувчилар бўлиб

2.10.2-диаграмма. 2007 йилда ер қаъридан фойдаланилганлик учун солиқ суммасининг ҳудудлар бўйича тақсими¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг ҳисобот материаллари асосида тайёрланган.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фойдали қазилмаларни қазиб олаётган, техноген минерал ҳосилалардан фойдали қазилмаларни ажратиб олаётган, шунингдек фойдали қазилмалардан фойдали компонентларни ажратиб олган ҳолда уларни қайта ишлашни амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади.

Ер қаъридан фойдаланувчилар ер қаъридан фойдаланганликлари учун қуйидаги солиқлар ва махсус тўловларни тўлайдилар:

1) ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ;

2) кўшимча фойда солиғи. Ушбу солиқ айрим фойдали қазилмалар ёки айрим маҳсулот турлари учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори асосида ўрнатилган ставкадан келиб чиқиб, реализациядан олинган соф тушум билан белгиланган ҳисоб-китоб баҳоси ўртасидаги фарқ — кўшимча фойдадан ундирилади;

3) бонус. Бонус деганда ер қаъридан фойдаланувчи томонидан амалга ошириладиган бир марталик тўлов тушунилади. Ушбу бонусларнинг икки тури мавжуд: имзоли бонус ва тижоратбоп топилма бонус.

Имзоли бонус ер қаъридан фойдаланувчининг тегишли лицензия асосида фойдали қазилмаларни аниқлаш, қидириш ва кавлаб олиш бўйича фаолиятни амалга ошириш ҳуқуқи учун бир марталик қатъий тарзда белгиланадиган мажбурий тўлов ҳисобланади.

Тижоратбоп топилма бонуси тегишли лицензияда кўрсатилган ер қаъри участкасида фойдали қазилма конларининг ҳар бир тижоратбоп топилмаси учун, шу жумладан дасглабки белгиланган ажратиб олинаётган захираларни кўпайгиришга олиб келувчи конларни кўшимча қидириш ўтказиш чоғидаги фойдали қазилмалар топилмаси учун тўланадиган тўлов ҳисобланади.

Солиққа тортиш мақсадида ер ости бойликлари деганда ер қобилигининг юқори қисмини қамраб оладиган ҳамда фойдали қазилмаларни тадқиқ қилиш ва қазиб олиш мумкин бўлган макон, фойдали қазилмалар деганда — иқтисодий ва соғломлаштириш аҳамиятига эга геологик ҳосилалар ҳисобланади.

Таркибида рангли, нодир, асл, қора металллар ва бошқа минерал хом ашё бўлган рудаларни бир корхона қазиб олиб, уни бундан кейин қайта ишлаш учун бошқа корхоналарга берса (экспорт бундан мустасно), қазиб олинadиган рудани қайта ишлайдиган ва солиқ ставкаси белгиланган тайёр маҳсулот чиқарадиган корхона солиқ тўловчи ҳисобланади.

Республикамизда ушбу солиқни давлат бюджетига таъминлаб берувчи энг йирик солиқ тўловчилар бўлиб Олмалиқ тоғ-кон металлургия комбинати, Фарғона ва Олтиариқ нефтни қайта ишлаш заводлари, Шўртан ва Муборак газни қайта ишлайдиган заводлари, Навоий олтинни қайта ишлайдиган корхонаси, шунингдек Ангрен кўмир қазиб олувчи корхонаси ва бошқа шу каби ер ости бойликларини қазиб чиқарувчи ва қайта ишловчи йирик корхоналар ҳисобланади.

Руда қайта ишлаш учун Ўзбекистон Республикасидан ташқарига юклаб жўнатилган ёки экспорт қилинган тақдирда рудани қазиб олган корхона солиқ тўловчи бўлиб ҳисобланади.

Куйидагилар ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ солиш объектлари ҳисобланади:

а) фойдали қазилмаларни қазиб олиш ҳажми (шу жумладан йўл-йўлакай олинадиган фойдали қазилмалар ва қимматли компонентлар) уларни қайта ишлашдан олинган маҳсулотнинг ҳақиқатда сотилиш қиймати бўйича, қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғини чегирган ҳолда.

Газ қазиб чиқарувчи корхоналар учун солиқ солиш объекти бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланган сотиш баҳоси бўйича, қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегирилган ҳолда, бирламчи тайёргарликдан ўтган қатламдан қазиб олинган табиий (тозаланмаган) газ ҳажми ҳисобланади;

б) техноген ҳосилалар ҳажми (минерал хом ашёни қазиб олиш ва қайта ишлаш чиқиндилари) ажратиб олинган асосий фойдали қазилманинг қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳақиқий сотилиш қиймати бўйича, бунда қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегирилади;

в) тўпланган чақноқ тош хом ашёси намуналари, палеонтологик қолдиқлар ва бошқа геологик коллекция материалларининг ҳисоб қиймати.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ бўйича солиқ солинадиган база кавлаб олинган ёки ажратиб олинган тайёр маҳсулот ҳажмининг ўртача олинган реализация қилиш баҳосида ҳисоблаб чиқилган қиймати ҳисобланади. Агар тайёр маҳсулот бошқа тайёр маҳсулотни ишлаб чиқариш учун хом ашё бўлган ёки тайёр маҳсулот ўзининг ишлаб чиқариш ёки хўжалик эҳтиёжлари учун фойдаланилган бўлса, бундай маҳсулот учун солиқ солинадиган база кавлаб олинган, ажратиб олинган тайёр маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзлари. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади.

Ўзбекистонда қазиб олинadиган хом ашё турлари бўйича ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг табақалаштирилган ставкалари белгиланган. Ҳозирги вақтда жами 53 турдаги фойдали қазилмаларга нисбатан табақалаштирилган тарзда солиқ ставкалари ўрнатилган.

2009 йил 1 январдан бошлаб ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари қуйидагича белгиланган. ▶

2.10.1-жадвал

**Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ
СТАВКАЛАРИ¹**

Солиққа тортиш объектнинг номи	Солиқ солинадиган базага нисбатан солиқ ставкалари, фоизда
I. Асосий ва қўшимча фойдали қазилмалар олиншига нисбатан солиқ ставкалари	
<i>Энергия ташувчилар:</i>	
Табийий газ	30,0
Ер остидан қазиб олинган газ	2,6
Нобарқарор газ конденсати	20,0
Нефть	20,0
Кўмир	3,8
<i>Рангли ва ноёб металллар:</i>	
Тозаланган мис	8,1
Молибденли саноат маҳсулот	1,3
Концентрантланган кўрғошин	1,3
Металл рух	1,3
Вольфрам концентрати	10,4
<i>Асл металллар:</i>	
Олтин	5,0

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

Солиқда тортиш объектининг номи	Солиқ солинадиган базага нисбатан солиқ ставкалари, фонзда
Кумуш	8,0
Қимматбаҳо, ярим қимматбаҳо ва зеб-зийнат учун тошлар хом ашёси	24,0
<i>Қора металллар:</i>	
Темир	3,9
<i>Кон-кимё хом ашёси:</i>	
Тош (овқатга ишлатиладиган) туз	1,7
Калий тузи	0,4
Натрий сульфат	0,4
Фосфоритлар (графитларда)	4,8
Карбонат хом ашёси (оҳақтошлар, доломитлар)	3,3
Глауконит	3,3
Минерал пигментлар	4,8
<i>Кон-руда хом ашёси:</i>	
Плавик шпатли концентрат	21,2
Табиий графит	7,8
Иккиламчи бойитилмаган қудранг каолин	7,9
Кварц — дала шпатли хом ашёси	6,5
Шиша хом ашёси	1,8
Бетонитли лой	4,8
Тальк ва тальк тоши	3,9
Талькомагнит	3,9
Минерал буюқлар	5,7
Воллостанит	3,9
Асбест	3,9
Минерал тола ишлаб чиқариш учун базальт	2,3
Барий концентрати	2,0
<i>Металлургия учун норуда хом ашёси:</i>	
Ўтга чидамли, қийин эрувчан, қолиплаш гилмоясн	3,3

Солиққа тортиш объектининг номи	Солиқ солинадиган базага нисбатан солиқ ставкалари, фоизда
Оҳактошлар, доломитлар	3,9
Кварц ва кварцитлар	6,5
Қолиплаш қумлари	1,8
<i>Норуда қурилиш материаллари:</i>	
Цемент хом ашёси	2,0
Табий безактошдан блоklar	1,8
Мармар ушоғи	3,8
Гипс тоши, ганч	5,3
Керамзит хом ашёси	3,0
Фишт — черепица (кумоқсимон, лёссимон жинслар, зичловчи сифатида лёсслар, қумлар ва бошқ.)	3,1
Гипс ва ангидрит	3,8
Арраланадиган, харсангтош ва шағал учун тошлар	3,8
Қурилиш қумлари	3,0
Тош-шағал аралашмаси, шағал аралашмаси, майда тошлар, шағал	3,8
Қумтошлар	1,6
Чиганоқ	3,8
Сланецлар	3,8
Аглопорит	2,5
Бошқа кенг тарқалган фойдали қазилмалар (маргеллар, аргелитлар, амвритлар ва бошқ.)	1,6
2. Техноген ҳосилалардан олинган фойдали қазилмалар	асосий фойдали қазилма бойлигини қазиб олганлик ставкасидан 30 %

Солиқни ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш тартиби.
Юридик ва жисмоний шахслар ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ бўйича ҳисоб-китобларни солиқ органларига йил бошидан ўсиб борувчи яқун бўйича белгиланган шаклда солиқни тўлаш учун белгиланган муддатда тақдим этадилар.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни юридик шахслар қуйидаги тартибда тўлайдилар:

а) микрофирма ва кичик корхоналар — йилнинг ҳар чорағида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай;

б) микрофирма ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган бошқа солиқ тўловчи юридик шахслар — ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай.

Кенг тарқалган фойдали қазилмаларни қазиб олиш билан шуғулланувчи жисмоний шахслар йилига бир мартаба, кейинги йилнинг 1 февралидан кечиктирмай давлат солиқ хизмати органларининг хабарномаси бўйича ҳисобкитобни уларга тақдим этадилар ва ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни тўлайдилар.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Кўмир қазиб олувчи корхона ҳисобот даврида 1 600 тонна кўмир қазиб олган ва унинг 32 фоизини 6 450 минг сўмга реализация қилган. Корхона тўлаши лозим бўлган ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ суммасини ҳисобланг.

2-масала. Корхона ҳисобот даврида 7 600 тонна темир рудасини қазиб олиб, унинг бир қисмини 1 850 минг сўмга ҚҚС билан реализация қилган. Корхона тўлаши лозим бўлган ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ суммасини ҳисобланг.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Ер қаъридан фойдаланганда солиқ солишнинг зарурлиги нимада?
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушуми асосан қайси ер ости қазилма бойликлари ҳиссасига тўғри келади?
3. Республикамизда энг йирик солиқ тўловчилар жумласига қайси корхоналар киради?
4. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумининг асосий қисми республикамизнинг қайси ҳудудлари ҳиссасига тўғри келади?
5. Ер қаъридан фойдаланганда солиқ солиш объекти ва базаси қандай аниқланади?
6. Ҳозирги вақтда ер ости қазилма бойликларнинг нечта турига нисбатан солиқ ставкалари белгиланган?
7. Солиқ кодексига ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ имтиёзлари кўзда тутилганми?

2.11. МАҲАЛЛИЙ СОЛИҚЛАР ВА ЙИГИМЛАР

2.11.1. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ

Солиқ тўловчилар. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи тўловчилари бўлиб кўчма ҳужжат билан тасдиқланган фаолиятини амалга оширувчи юридик шахслар — Ўзбекистон Республикаси резидентлари ҳисобланадилар.

Солиққа тортишнинг алоҳида тартиби белгиланган юридик шахслар ҳамда нотижорат ташкилотлар асосий фаолият тури бўйича бу солиқни тўламайдилар, улар фаолиятнинг бошқа турлари билан шуғуллансалар, ушбу фаолият бўйича алоҳида ҳисоб юритишлари ва бюджетга ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқни тўлашлари лозим.

Солиқ солиш объекти, солиқ солинадиган база, солиқ ставкалари ва имтиёзлар.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи тўланганидан кейин улар тасарруфида қолган фойда ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқни ҳисоблаб чиқариш чоғида солиқ солиш объекти ва базаси ҳисобланади.

Балансида ижтимоий инфратузилма объектлари бўлган солиқ тўловчилар солиқ солинадиган базани фойда солиғи тўланганидан кейин юридик шахс ихтиёрида қоладиган фойдани ва ижтимоий инфратузилма объектларини таъминлаш учун ҳақиқатда сарфланган харажатларнинг мазкур харажатлар суммасидан ҳисоблаб чиқилган фойда солиғи суммасига камайтирилган суммасини қўшиш орқали аниқлайди.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг энг юқори ставкаси солиқ солиш объектининг 8 фоизи миқдорида белгиланган.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўлашдан ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941—1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган юридик шахслар озод қилинади. Қонунчиликка кўра ушбу имтиёз савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланadиган юридик шахсларга қўлланилмайди.

Солиқни ҳисоблаш, ҳисоботларни тақдим этиш ва бюджетга тўлаш тартиби. Солиқ кодексининг 300-моддасига кўра балансида ижтимоий инфратузилма объектлари бўлган солиқ тўловчилар бюджетга тўланадиган солиқ суммасини қуйидаги тартибда аниқлайди:

— агар ижтимоий инфратузилма объектларини таъминлаш учун харажатлар суммаси ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммасига тенг ёки ундан ортиқ бўлса, солиқ тўланмайди;

— агар ижтимоий инфратузилма объектларини таъминлаш учун харажатлар суммаси ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммасидан кам бўлса, бюджетга тўланадиган солиқ ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммаси билан ҳақиқатда сарфланган харажатлар суммаси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

Солиқ тўловчилар ҳисобот даври мобайнида ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи бўйича жорий тўловлар тўлайди.

Жорий тўловлар тахмин қилинаётган соф фойда суммасидан ҳисобот даврининг биринчи ойи 10-кунига қадар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига тақдим этиладиган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг жорий тўловлари тўғрисидаги маълумотномада кўрсатилган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг белгиланган ставкасидан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Жорий тўловлар ҳисоблаб чиқарилган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг йил чорагидаги суммасининг учдан бир қисми миқдоридан ҳар ойнинг 15-кунидан кечиктирмай тўланади.

Қуйидагилар жорий тўловларни тўламайди:

— ҳисобот даврида солиқ солинадиган базаси энг кам иш ҳақининг икки юз бараваригача миқдорда бўлган солиқ тўловчилар;

— илгариги ҳисобот даврида ижтимоий инфратузилма объектларини сақлаш харажатлари суммаси солиқ солинадиган база суммасига тенг ёки ундан ортиқ бўлган солиқ тўловчилар;

— ягона солиқ тўловини тўлашга ўтмаган микрофирмалар ва кичик корхоналар.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига солиқ тўловчилар томонидан ортиб борувчи якун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан

кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўлаш солиқ бўйича ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатидан кечиктирмай амалга оширилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Корхонанинг ҳисобот давридаги солиқ тўлагунга қадар бўлган фойдаси 350 минг сўмга тенг. Фойда солиғи суммаси 75 минг сўм. *Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини ҳисобланг.*

2-масала. Ҳисобот даврида корхоналарнинг умумий таълим мактабини тутиб туриш харажатлари 200 минг сўмни ташкил этади. Солиқ солинадиган фойда 900 минг сўмдан иборат. Фойда солиғи суммаси 800 минг сўм. *Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини ҳисобланг.*

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Қандай юридик шахслар ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг тўловчилари ҳисобланишади?
2. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг объекти ва базаси қандай аниқланади?
3. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ставкаси неча фоизни ташкил этади?
4. Вазирлар Маҳкамасининг 453-сонли қарорига кўра ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи қандай тартибда тўланади?
5. Қандай ҳолатда корхона ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини бюджетга тўламайди?
6. Солиқ ҳисоботлари қачон солиқ органларига топширилади?
7. Солиқни бюджетга тўлаш қачон амалга оширилади?

2.11.2. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Солиқ кодексига кўра жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқ тўловчилари бўлиб жис-

моний шахсларга транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газни чакана сотадиган, мулкчилик шаклидан қатъи назар ҳўжалик юритувчи субъектлар ҳисобланади.

Жисмоний шахсларга транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газни чакана сотиш солиқ солиш объекти ҳисобланади.

Жисмоний шахсларга сотилган ўзи ишлаб чиқарган ҳамда четдан харид қилинган бензин, дизель ёнилғиси ва газнинг натурал ҳажми солиқ солиш базаси ҳисобланади.

Бензин, дизель ёнилғиси ва газни сотиш деганда уларни жисмоний шахсларга амалда бериш тушунилади.

Солиқ ставкаси ва ҳисоблаш тартиби. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқ ставкалари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади, унинг миқдорлари Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ягона ҳисобланади. Солиқ ставкаси йил давомида тегишли меъерий ҳужжатлар асосида ўзгартирилиши ҳам мумкин.

Солиқ суммаси чакана нархга қўшимча равишда белгиланади ва жисмоний шахс — харидорга бериладиган чекда алоҳида сатр билан кўрсатилади.

Солиқ суммаси жисмоний шахсларга сотиладиган бензин, дизель ёнилғиси ва газ учун маблағ тўланиши билан бир вақтда ундирилади.

Солиқ суммаси қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$N = V \times St,$$

бу ерда: N — ҳисоблаб ёзилган солиқ; V — жисмоний шахсларга сотилаётган бензин, дизель ёнилғиси ёки газнинг натурал ифодадаги ҳажми; St — солиқ ставкаси.

Ҳисоблаб чиқарилган ва ушланган солиқ суммаси ҳўжалик юритувчи субъектлар учун тушум деб ҳисобланмайди ҳамда бошқа тўланадиган солиқлар, йиғимлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ солиш объекти ёки базаси бўлмайди.

Солиқ ҳисобини юритиш ва уни бюджетга тўлаш муддатлари.

Солиқ тўловчилар сотилган бензин, дизель ёнилғиси, газ ҳисоби ҳамда ҳисобланган солиқ суммалари ҳисобини алоҳида юритадилар.

Бюджет билан ҳисоб-китоблар ҳисоби «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» ҳисобварағи бўйича «Жисмоний шахслар-

дан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ» илова ҳисобварағида юритилади, солиқни ўтказиш «Ҳисоб-китоб варағи» ҳисобварағи бўйича акс эттирилади.

Ундирилган солиқ маҳаллий бюджетга Ўзбекистон Республикаси бюджетлари даромад ва харажатларининг тегишли таснифига кўра бўлим ва параграфга тўланади.

Жорий ўн кунлик тўловлар ҳисобга олинган солиқ бўйича ҳисоб-китоб автомобилга ёнилғи қуйиш шохобчалари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига:

— корхоналар томонидан (микрофирмалар ва кичик корхоналардан ташқари) — ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади;

— микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорағида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса — йиллик молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатида, белгиланган шаклда тақдим этилади.

Солиқ банк муассасалари орқали ҳар ўн кунда, бензин, дизель ёнилғиси ва газ жисмоний шахсларга сотилган ой ўн кунлиги тугаганидан сўнг учинчи кундан кечиктирмай тўланади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқни бюджетга бевосита тўловчилар кимлар?
2. Солиқ солиш объекти ва базаси қандай аниқланади?
3. Бензин, дизель ёнилғиси ва газни сотиш деганда нима тушунилади?
4. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ ставкалари қайси мезонлар асосида белгиланади?
5. Солиқ суммаси қайси формула ёрдамида топилади?
6. Солиқ тўловчилар солиқ идораларига жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ бўйича қайси муддатда ҳисобот топширади?
7. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ тушуми қайси бюджетга тушади?

2.11.3. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим

Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар таркибига киради ва у маҳаллий бюджет даромадларидан бири ҳисобланади.

Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимнинг тўловчилари бўлиб Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ушбу товарлар билан қонунчиликда белгиланган тартибда чакана савдони амалга оширадиган ва айрим турдаги хизматларни кўрсатадиган юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади.

Ушбу йиғим айрим турдаги товарлар билан чакана савдони амалга ошириш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқини олиш учун тўланади. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи рухсат гувоҳномаси билан тасдиқланади. Рухсат гувоҳномаси жойлардаги маҳаллий ҳокимият органлари томонидан қонунчиликда белгиланган тартибда берилади. Айрим товар турларининг ва хизматларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади.

Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун рухсат гувоҳномаси юридик шахс ёки якка тартибда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларга ўз аризаларида кўрсатилган муддатларга, лекин ушбу муддат қонунчиликда назарда тутилган муддатдан ортиқ бўлмаган муддатга берилади. Жумладан, юридик шахсларга кўпи билан — 3 йил, жисмоний шахсларга — 2 йил.

Йиғимлар ўрнатилган минимал иш ҳақи миқдорига нисбатан белгиланади. 2009 йил 1 январдан бошлаб айрим товар турлари билан чакана савдо қилиш ҳуқуқи учун йиғим алкоғолли маҳсулотлар учун — 1 ойлик савдо учун энг кам ойлик иш ҳақи миқдорининг 5 баравари миқдорида, қимматбаҳо металллар ва қимматбаҳо тошлардан ясалган буюмлар учун — 1 ойлик савдо учун энг кам ойлик иш ҳақи миқдорининг 3,5 баравари миқдорида белгиланган. Автотранспорт воситаларини парковка қилиш (сақлаш) бўйича пуллик хизматларни кўрсатганлик учун йиғим ҳар ойда 8 минимал иш ҳақи миқдорида ундирилади. Ушбу йиғимлар ҳар ойда ҳисобот ойининг 25-кунига қадар бюджетга тўланади.

Маҳаллий йиғим ўз вақтида тўланиши, қонун ҳужжатларига риоя қилиниши учун жавобгарлик йиғимни тўловчилар зиммасига юкланади.

Давлат солиқ хизмати органлари эса ўзларига берилган ваколат доирасида қонун ҳужжатларига мувофиқ йиғимни тўловчиларнинг бюджет олдидаги мажбуриятлари бажарилиши устидан назоратни амалга оширади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Маҳаллий йиғим деганда нимани тушунасиз?
2. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим Солиқ кодексининг қайси моддасига тегишли?
3. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимни тўловчилар кимлар?
4. Айрим товар турларининг ва хизматларнинг рўйхати қайси давлат органи томонидан белгиланади?
5. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун рухсат гувоҳномаси қанча муддатга берилади?
6. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим қанча миқдорда ундирилади?
7. Маҳаллий йиғим ўз вақтида тўланиши устидан жавобгарлик кимларнинг зиммасига юкланган?

III боб. СОЛИҚ СОЛИШНИНГ СОДДАЛАШТИРИЛГАН ТАРТИБИ

3.1. ЯГОНА СОЛИҚ ТЎЛОВИ

Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби солиқ амалиётига татбиқ этилиши, унинг иқтисодий моҳияти. Солиққа тортиш тизимида олиб борилаётган ислохотларнинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб кичик бизнес субъектларига солиқ солиш механизмини такомиллаштириш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 15 апрелдаги «Кичик корхоналар учун ихчамлашган солиққа тортиш тизимига ўтишни қўллаш тўғрисида»ги 159-сон қарорига асосан микрофирма ва кичик корхоналар солиқ солишнинг умумбелгиланган тартибидан соддалаштирилган, яъни ихчамлаштирилган солиқ режимига ўтказилди. Бунда кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлаш ёки умумбелгиланган тартибда солиқ мажбуриятларини бажариш ихтиёрий эканлиги қатъий белгиланди.

Кичик корхоналар учун ягона солиқнинг ўрнатилиши солиқ ҳисоб-китобини тузишни осонлаштирди, улар бир нечта солиқ тури ўрнига фақатгина битта ягона солиқ бўйича солиқ идораларига солиқ ҳисоб-китобини топшириш имкониятига эга бўлдилар. Натижада корхона ҳисобчиларининг иши бирмунча осонлашди.

Ягона солиқ тўлови, унинг тўловчилари ва тўловчилар таркибига киритиш мезони. Микрофирмалар ва кичик корхоналарни жадал ривожлантиришни янада рағбатлантириш ҳамда унинг мамлакат иқтисодиётида аҳамияти ва улушини тубдан ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 20 июндаги «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-3620-сонли Фармонига мувофиқ 2005 йилнинг 1 июлдан бошлаб Ўзбекистон солиқ тизимида кичик бизнес субъектларининг баъзи тоифалари учун ягона солиқ тўлови жорий қилинди.

У бирхиллаштирилган бўлиб, қуйидаги мажбурий тўловларни тўлаш ўрнига жорий қилинган:

- ягона солиқ;
- бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси;
- Республика йўл жамғармаси;
- Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига мажбурий ажратмалар.

Ягона солиқ тўлови *фақат кичик бизнес субъектлари — микрофирмалар ва кичик корхоналарга* татбиқ этилади.

Ягона солиқ тўловини тўловчилар рўйхати 2007 йил 1 январдан бошлаб кенгайди. Жумладан, улар таркибига солиқ солишнинг бошқа тизимини танлаш ҳуқуқисиз савдо ва умумий овқатланиш корхоналари (Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирувчи республика ихтисослаштирилган улгуржи база-конторалари ва уларнинг ҳудудий базалари бундан мустасно. Улар учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 8 июндаги «Ихтисослаштирилган улгуржи база-контораларга солиқ солиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида»ги ПҚ-374-сонли қарори билан назарда тутилган солиқ солиш тартиби сақлаб қолинади); микрофирмалар ва кичик корхоналар тоифасига тегишли бўлган тайёрлов ва таъминот-сотиш ташкилотлари, брокерлик фирмалари, комиссия шартномаси (топшириғи) бўйича хизматлар кўрсатувчи корхоналар ва ташкилотлар; солиқ солишнинг бошқа тизимини танлаш ҳуқуқисиз лотереялар ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинларни ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш учун юридик шахслар киритилди.

Солиқлар ва мажбурий тўловларни умумбелгиланган тартибда тўловчилар ҳисобланган хусусий амалиёт билан шуғулланадиган нотариуслар эса солиқ солишнинг бошқа тартибини танлаш ҳуқуқисиз ягона солиқ тўловини тўлашга ўтказилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 30 августдаги «1998 йил 9 апрелдаги «Хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонига ўзгартириш ва қўшимчалар тўғрисида»ги ПФ-3305-сонли Фармонига кўра 2004 йилнинг 1 январидан бошлаб кичик бизнес субъектлари таркибига қуйидагилар киритилган:

— якка тартибда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчилар;

— ходимларининг ўртача йиллик сони:

ишлаб чиқариш тармоқларида 20 кишидан;

хизмат кўрсатиш соҳаси ва бошқа ишлаб чиқаришга бевосита алоқаси бўлмаган тармоқларда 10 кишидан;

улгуржи, чакана савдо ва умумий овқатланиш соҳасида 5 кишидан ошмаган микрофирмалар;

— қуйидаги тармоқларнинг ўртача йиллик ходимлари сони:

енгил ва озиқ-овқат саноати, металлга ишлов бериш ва асбобсозлик, ёғочни қайта ишлаш, мебель саноати ва қурилиш материаллари саноати 100 кишидан;

машинасозлик, металлургия, ёқилги-энергетика ва кимё саноати, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ва қайта ишлаш, қурилиш ҳамда бошқа саноат-ишлаб чиқариш соҳалари 50 кишидан;

фан, илмий хизмат кўрсатиш, транспорт, алоқа, хизмат кўрсатиш соҳаси (суғурта компанияларидан ташқари), савдо ва умумий овқатланиш ҳамда бошқа ишлаб чиқаришга алоқадор бўлмаган соҳалар 25 кишидан ошмаган кичик корхоналар.

Кичик бизнес субъектларига амалдаги солиқ қонунчилигига кўра татбиқ этиладиган солиқ имтиёзлари ва преференциялар фақат юқоридаги санаб ўтилган субъектларга тааллуқли бўлади.

Солиқ солиш объекти, ялпи тушум таркиби ва солиқ солинадиган база. Ягона солиқ тўлови объекти (солиқ солинадиган айланма) бўлиб ялпи тушум ҳисобланади.

Қуйидагилар ялпи тушум таркибига киритилади:

1) *товарлар (ишлар, хизматлар) қўшилган қиймат солиғини чегирган ҳолда (қўшилган қиймат солиғини тўлашга ўтган микрофирма ва кичик корхоналар учун) сотилишидан тушган тушум суммаси.*

Товарлар (ишлар, хизматлар) сотилишидан тушган тушум деганда:

— қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойиҳалаш-қидирув ва илмий-тадқиқот корхоналари учун маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишидан тушум суммаси деганда ўз кучлари билан бажарилган ишлар ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланган ялпи тушум;

— лизинг компаниялари учун маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишидан тушум суммаси деганда лизинг бўйича фоизли даромадлар;

— воситачилик ва топшириқ шартномалари ҳамда воситачилик хизматлари кўрсатишга оид бошқа шартномалар бўйича воситачилик хизматлари кўрсатадиган юридик шахслар учун — кўрсатилган хизматлар учун пул мукофоти суммаси;

— тайёрлов, таъминот-сотиш ташкилотлари учун — реализация қилинган товарларнинг харид қиймати билан сотиш қиймати ўртасидаги фарқ сифатида ҳисоблаб чиқарилган ялпи даромад;

— лотерея ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасида юридик шахслар учун — ўйин

чипталарини уларда кўрсатилган нарх бўйича тарқатишдан тушган тушум тушунилади;

2) асосий фаолиятдан бошқа даромадлар.

Ушбу даромад турларига:

а) ундирилган ёки қарздор эътироф этган жарималар, пенялар ҳамда хўжалик шартномаларининг шартларини бузганлик учун бошқа жазо турлари, шунингдек етказилган зарарларни қоплаш бўйича даромадлар;

б) ҳисобот йилида аниқланган, ўтган йиллардаги даромадлар;

в) микрофирма ва кичик корхоналар ҳузуридаги ошхоналардан тушумлар, ёрдамчи хизматлардан даромадлар сингари бевосита маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғланмаган операциялардан бошқа даромадлар;

г) микрофирма ва кичик корхонанинг асосий фондлари ва бошқа мол-мулкни сотишдан даромадлар;

д) кредиторлик ва дебиторлик қарзини қонун билан белгиланган тартибда ҳисобдан чиқаришдан олинган даромадлар;

е) товар-моддий бойликларни қўшимча баҳолашлар;

ж) текин молиявий ёрдам, шу жумладан текинга олинган мол-мулк;

з) бошқа операцион даромадлар киради;

3) молиявий фаолиятдан даромадлар.

Молиявий фаолиятдан олинган даромадлар таркибига қуйидаги даромадлар киритилади:

а) олинган роялти;

б) Ўзбекистон Республикаси ҳудуди ва ундан ташқарида бошқа хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида улушли иштирок этишдан олинган даромадлар, акциялар бўйича дивидендлар ҳамда микрофирма ва кичик корхонага тегишли бўлган облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар бўйича даромадлар;

в) мол-мулкни узоқ муддатли ижара (лизинг)га беришдан даромад (маржа);

г) чет эл валютасидаги операциялар бўйича курсдаги фарқдан даромадлар;

д) қимматли қоғозлар, шуъба корхоналар ва ҳоказоларга қўйилган маблағларни қайта баҳолашларни ўтказишдан даромадлар;

е) молиявий фаолиятдан бошқа даромадлар;

4) фавқулодда даромадлар.

Товарлар (хизматлар кўрсатиш, ишлар бажариш) бепул берилганда солиқ солиш объектига уларнинг қиймати ҳам

киритилади, бу қиймат уларни ишлаб чиқаришга кетган амалдаги харажатлардан, мол-мулк бепул берилганда эса балансда қайд этилган қолдиқ қийматдан келиб чиқиб белгиланади.

Солиқ кодексининг 356-моддасига кўра солиқ солинадиган базани аниқлаш учун ялпи тушум суммасидан қуйидагилар чегириб ташланади:

1) давлат қимматли қоғозлари бўйича даромадлар;

2) тўлов манбаида солиқ солинадиган дивидендлар ва фоизалар тариқасида олинган даромадлар;

3) дивидендлар тариқасида олинган ва қайси юридик шахсдан олинган бўлса, ўша юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) йўналтирилган даромадлар. Муассислар (иштирокчилар) таркибидан чиқиладиганда (чиқиб кетганда) ёхуд тугатиладиганда юридик шахснинг мол-мулки имтиёз қўлланилганидан сўнг бир йил ичида унинг иштирокчилари ўртасида тақсимланганда илгари солиқ солинадиган базадан чегирилган даромадларга тўлов манбаида умумий асосларда солиқ солинади;

4) ҳисобот йилида аниқланган ўтган йиллардаги даромадлар. Мазкур даромадларга улар қайси даврда пайдо бўлган бўлса, ўша даврдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ўтказилган ҳисобкитоблар инобатга олинган ҳолда солиқ солиниши керак;

5) кўп оборотли қайтариладиган таранинг қиймати, агар унинг қиймати товарларни (ишлар ва хизматларни) реализация қилишдан олинган тушумнинг таркибига илгари киритилган бўлса;

6) маҳсулот етказиб берувчиларнинг сийлови (скидка) тариқасида ва асосий воситаларни тугатишда уларнинг илгари қайта баҳолашлардаги қийматининг камайиши суммасидан ортган қисми ҳисобига олинган бошқа даромадлар.

Шунингдек ялпи тушум:

— автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари учун:

жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ суммасига;

бензин, дизель ёқилғиси ва газнинг автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчаларининг белгиланган энг юқори устамадан ошадиган чакана нархи билан олиш нархи ўртасидаги маҳаллий бюджетга ўтказилиши лозим бўлган фарқ суммасига;

— лотерея ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасида юридик шахслар учун — ютуқ

(мукофот) фондининг суммасига, бироқ тарқатилган чип-таларга чиққан ютуқларнинг (мукофотларнинг) умумий суммасидан ортиқ бўлмаган миқдорига;

– брокерлик ташкилотлари учун – битим суммасидан биржага ўтказиладиган воситачилик йиғими суммасига;

– воситачилик, топшириқ шартномаси бўйича воситачилик хизматлари кўрсатувчи юридик шахслар учун – реализация қилинган товар улушида товарларни импорт қилишда тўланган боғхона тўловлари суммасига камайтирилади.

Солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзлари. Ягона солиқ тўловини юридик шахслар мустақил равишда белгиланган солиқ ставкаларидан келиб чиқиб ҳисоблайдилар. Ягона солиқ тўлови ставкалари 2009 йил учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ–1024-сонли қарори билан тасдиқланган бўлиб, у қуйидагича табақалаштирилган:

3.1.1-жадвал

Микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови СТАВКАЛАРИ¹

№	Солиқ тўловчилар	Солиқ ставкаси ялпи тушумга нисбатан %ларда
1	Иқтисодиётнинг барча тармоқлари корхоналари, 2–7-бандларда кўрсатиб ўтилганлари бундан мустасно	8*
2	Саноат ишлаб чиқариши билан шугулланувчи корхоналар	7
3	Компьютер дастурий маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш товарлар (иш, хизматлар) реализацияси умумий ҳажмининг камида 80 фоизини ташкил этадиган корхоналар	5
4	Қишлоқ хўжалиги корхоналари асосий фаолияти бўйича, ягона ер солиғи тўловчилари ҳисобланадиган қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари бундан мустасно	6
5	Гастроль-концерт фаолияти билан шугулланиш учун лицензияга эга бўлган юридик ва жисмоний шахсларни (шу жумладан норезидентларни) жалб этиш йўли билан оммавий томоша тадбирларини ташкил этишдан даромад оладиган корхоналар	30

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ–1024-сонли қарори.

№	Солиқ тўловчилар	Солиқ ставкаси ялпи тушумга нисбатан %ларда
6	Таёйрлов ва таъминот-сотиш ташкилотлари, брокерлик идоралари (7-бандда кўрсатилганларидан ташқари), шунингдек воситачилик (топшириқ) шартномалари бўйича воситачилик хизматлари кўрсатилган корхоналар	33**
7	Қимматли қоғозлар бозорида брокерлик фаолиятини амалга оширадиган корхоналар	13**
8	Ўзи ишлаб чиқарган товарлар (ишлар, хизматлар) экспортининг улуши (ишлар бажарилган ва хизматлар кўрсатилган жойдан қатъи назар) эркин алмаштириладиган валютада қуйидагиларни ташкил этадиган корхоналар учун (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 10 октябрдаги ПФ-1871-сонли Фармонида рўйхати келтирилганлар бундан мустасно):	
	сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача	белгиланган ставка 30 %га пасайтирилади
	сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоиз ва ундан ортиқ фоизни	белгиланган ставка 50 %га пасайтирилади
9	Маиший хизматлар соҳаси корхоналари учун пластик карталарни қўллаган ҳолда тўланган кўрсатилган хизматлар ҳажми бўйича	белгиланган ставка 10 %га пасайтирилади

* Лизинг компаниялари учун лизинг берувчининг даромадига нисбатан фоизларда (маржа).

** Ҳақ (ялпи даромад) суммасига нисбатан фоизларда.

Бундан ташқари, алоҳида тоифадаги корхоналар жумласига кирувчи лотерея ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга оширувчи корхоналар солиқ солинадиган базага нисбатан 33 фоиз, хусусий амалиёт билан шуғулланадиган нотариуслар 50 фоиз ставка миқдорида солиққа тортиладилар.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарорига мувофиқ 2009 йилдан бошлаб савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ишчилари сонидан қатъи назар ялпи тушумдан (товар айланмаси ҳажмидан) қуйидаги ставкаларда ягона солиқ тўлови тўлаш жорий қилинди:

— умумий овқатланиш корхоналари учун 10 %
шундан: умумтаълим мактаблари, мактаб-интернатлар, ўрта махсус касб-ҳунар ва олий ўқув юртларига хизмат кўрсатувчи корхоналар учун 8 %

Савдо корхоналари учун:

— шаҳарларда аҳоли сони 100 минг ва ундан ортиқ киши 4 %
— бошқа аҳоли пунктларида 2 %
— узоқ ва тоғли ҳудудларда 1 %

— улгуржи савдо корхоналари (Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирувчи республика ихтисослаштирилган улгуржи база-конторалари ва уларнинг ҳудудий базалари бундан мустасно. Улар учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 8 июндаги «Ихтисослаштирилган улгуржи база-контораларни солиққа тортиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида»ги ПҚ—374-сонли қарори билан назарда тутилган солиқ солиш тартиби сақлаб қолинади) 5 %

Улгуржи ва чакана савдо билан шуғулланувчи дорихоналар учун:

— шаҳарларда аҳоли сони 100 минг ва ундан ортиқ киши 3 %
— бошқа аҳоли пунктларида 2 %
— узоқ ва тоғли ҳудудларда 1 %

Юқорида қайд қилинган чакана савдо ва умумий овқатланиш ҳамда дорихоналар пластик карточкалардан фойдаланган ҳолда хизмат кўрсатсалар, ягона солиқ тўлови бўйича амалдаги ставкадан 10 фоиз пасайтирилган ставка бўйича солиқ тўлайдилар.

Агар савдо корхоналари, жумладан улгуржи ва чакана дорихоналар, ягона солиқ тўловининг турли ставкалари ўрнатилган аҳоли пунктларида мустақил юридик шахслар ҳисобланмаган бир неча савдо шохобчаларига эга бўлсалар, улар ҳар бир савдо шохобчаси бўйича товарлар айланмасининг алоҳида-алоҳида ҳисобини юритишлари ва шу аҳоли пунктлари учун ўрнатилган солиқ ставкалари бўйича ягона солиқ тўловини тўлашлари шарт.

Бунда савдо корхоналарининг асосий фаолиятдан ташқари бошқа даромадлари, молиявий фаолиятдан даромадлари ва Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига муво-

фиқ белгиланадиган бошқа даромадлари савдо корхонаси давлат солиқ хизмати органларида рўйхатдан ўтган жой учун ўрнатилган ставкаси бўйича ягона солиқ тўловини тўлайдилар.

Агар савдо корхоналари балансида қайд этилган асосий воситаларни ижарага топширсалар, улар ижарага берилган ушбу активлар қийматидан умумбелгиланган тартибда мол-мулк солиғини тўлайдилар ҳамда уларга мол-мулк солиғи бўйича имтиёзлар татбиқ этилмайди.

Куйидаги микрофирма ва кичик корхоналар ягона солиқ тўловини тўлашдан тўлиқ озод этилади:

— ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» уюшмасининг мулки бўлган, ишловчилар умумий сонининг камида элик фоизини ногиронлар, 1941–1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган корхоналар (савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи корхоналардан ташқари).

Ягона солиқ тўловини тўловчилар ҳисобланган микрофирмалар ва кичик корхоналарга куйидаги преференциялар назарда тутилади:

1) илгари кичик бизнес субъектларига ягона солиқ бўйича берилган имтиёзлардан фойдаланиш ҳуқуқи. Бу уни тўлашдан тўлиқ озод қилишга нисбатан ҳам, солиқ ставкасини пасайтиришга нисбатан ҳам белгиланади;

2) ягона солиқ тўловини тўлаш муддатини бир йилга кечиктириш, кечиктирилган суммани имтиёзли давр тугагандан кейин тенг улушларда 12 ой давомида тўлаш ҳуқуқи (ходимларнинг сонидан қатъи назар савдо ва умумий овқатланиш корхоналари, хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариуслар, лотереялар ташкил қилиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасидаги юридик шахслар бундан мустасно).

Ушбу қоида фақат янги ташкил этилаётган (2005 йилнинг 1 июлида ва ундан кейин рўйхатдан ўтказилган) микрофирмалар ва кичик корхоналарга татбиқ этилади;

3) қонун ҳужжатларига мувофиқ ижарага олинган ер майдонлари учун бюджетга ижара ҳақини тўламаслик ҳуқуқи;

4) янги технологик асбоб-ускуналар олишга, лекин солиқ солинадиган базанинг кўпи билан 25 фоизига камайтириш ҳуқуқи. Солиқ солинадиган базани камайтириш технологик асбоб-ускуналарни фойдаланишга жорий этилган солиқ давридан бошлаб беш йил мобайнида амалга оширилади;

5) ёш оилалар жумласидан бўлган ходимларга ипотека кредитлари бўйича бадаллар тўлашга ва (ёки) мулк қилиб уй-жой олишга текин йўналтирилган маблағлар суммасига, лекин солиқ солинадиган базанинг кўпи билан 10 фоизига камайтириш ҳуқуқи берилган.

Солиқ ҳисобини тақдим этиш ва солиқни бюджетга тўлаш муддатлари. Микрофирма ва кичик корхоналар биринчи чорак, ярим йил ва 9 ой якунлари бўйича солиқ тўловчилар рўйхатдан ўтиш жойидаги туман (шаҳар) давлат солиқ инспекциясига ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса — йиллик молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатида белгиланган шаклда ягона солиқ тўлови бўйича ҳисоб-китобларни тақдим этадилар.

Ягона солиқ тўловини тўлаш ҳар чоракда ўсиб боровчи якун билан ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунига қадар амалга оширилади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини солиқ амалиётига татбиқ этишнинг зарурлиги нимада?
2. Солиқ амалиётида илк бор қачон соддалаштирилган солиқ режими қайси меъёрий ҳужжат асосида жорий қилинган?
3. Кичик бизнес субъектлари таркиби қайси мезонлар асосида белгиланади?
4. Ягона солиқ тўлови қачон жорий этилди?
5. Ягона солиқ билан ягона солиқ тўловининг фарқи нимада?
6. Ягона солиқ тўловини тўловчилар кимлар?
7. Ягона солиқ тўловига солиқ ставкалари қайси мезон асосида белгиланади?
8. Қандай юридик шахслар ягона солиқ тўловидан имтиёзга эга?
9. Ягона солиқ тўлови бюджетга қайси муддатларда тўланади?

3.2. ЯГОНА ЕР СОЛИҒИ

Ягона ер солиғининг жорий этилиши ва аҳамияти. Ўзбекистонда 1999 йилда қишлоқ хўжалик корхоналарига солиқ солишда туб ўзгаришлар юз берди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 10 октябрдаги «Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар учун ягона ер солиғини жорий этиш тўғрисида»ги ПФ—2086-сонли Фармонига мувофиқ 1999 йилнинг 1 январидан бошлаб қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғи жорий этилди.

Қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғининг жорий этилиши ўз навбатида уларни фойда солиғи; қўшилган қиймат солиғи; экология солиғи (амалда бўлган); сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ; ер солиғи; ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ; мол-мулк солиғи; ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳамда бошқа маҳаллий солиқлар ва йиғимларни тўлашдан озод қилди. Шу билан бирга ягона ер солиғи тўловчилари учун божхона тўловлари, давлат божи, лицензия йиғимлари, бюджетдан ташқари фондларга ажратмалар, шунингдек акциз тўланадиган маҳсулотларга акциз солиғини тўлашнинг амалдаги тартиби сақлаб қолинди.

Ўзбекистонда ягона ер солиғини жорий қилишдан кўзланган мақсад қишлоқ хўжалик ерларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилари меҳнатининг пировард натижаларидан иқтисодий манфаатдорлигини кучайтириш ҳамда қишлоқ хўжалик корхоналарига солиқ солиш тизимини соддалаштиришдан иборатдир.

Ушбу солиқнинг амалиётга жорий этилиши қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларни ўз тасарруфидаги ерлардан янада оқилона фойдаланишга даъват этади, чунки ҳар бир гектар ер майдони учун ундан даромад олиш ёки даромад олмаслик ҳолатидан қатъи назар белгиланган миқдордаги солиқ суммасини тўлаш лозим бўлади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, солиқ солишнинг ушбу тизими хўжаликлар ҳисобчиларининг солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш борасидаги ишларини кескин камайтирди ҳамда уларга қулайликлар яратди.

Ягона ер солиғи тўловчилари, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Амалдаги солиқ қонунчилигига кўра қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчи корхоналар ҳамда қишлоқ хўжалиги йўналишидаги илмий-тадқиқот ташкилотларининг тажриба-экспериментал хўжаликлари ва таълим муассасаларининг ўқув-тажриба хўжаликлари ягона ер солиғининг тўловчилари бўлиб ҳисобланишади.

Ўрмон ва овчилик хўжаликлари ҳамда юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари ягона ер солиғини тўловчилар ҳисобланмайди.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ўзлари ишлаб чиқарган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш бўйича мазкур фаолият туридан ягона ер солиғини тўлайдилар ва улар бошқа солиқ солиш тизимини танлаш ҳуқуқига эга эмаслар.

Ягона ер солигини тўловчи ҳисобланган қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун божхона божлари, давлат божлари, лицензия йиғимлари, давлат мақсадли жамғармаларига ажратмаларни тўлашнинг амалдаги тартиби сақланади.

Агар ягона ер солигини тўловчи қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ўзлари ишлаб чиқарган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш билан бир қаторда бошқа фаолият турлари билан шугуллансалар, улар алоҳида ҳисоб юритишлари ва бошқа фаолият турлари бўйича шу тоифадаги тўловчилар учун амалдаги қонун ҳужжатлари билан назарда тутилган солиқларни тўлашга мажбурдирлар. Бунда, агар қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари микрофирмалар ва кичик корхоналар тоифасига кирса, фаолиятнинг бошқа турлари бўйича (савдо ва умумий овқатланиш корхоналари бундан мустасно) улар фаолиятнинг мазкур тури учун назарда тутилган ягона солиқ тўлови ёки умумбелгиланган тартибда солиқлар тўлайдилар.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари томонидан ерлар ижарага берилганда ижарага берувчида ижарага берилган ерлар бўйича ягона ер солигини тўлаш мажбурияти сақланиб қолади.

Қишлоқ хўжалигини юритиш учун эгалик қилиш, фойдаланишга ёки ижарага берилган ер участкаси майдони ягона ер солиғи солиш объекти ҳисобланади.

Солиқ солинадиган ер участкаларининг норматив қиймати солиқ солинадиган база ҳисобланади. Агар норматив қиймат белгиланмаган бўлса, унда солиқ солинадиган база бўлиб қишлоқ хўжалиги товари ишлаб чиқарувчиларнинг солиқ солинадиган ер участкалари майдони ҳисобланади.

Солиқ солинадиган қишлоқ хўжалиги ер майдонлари, ер участкаларининг жойлашиши, тупроқ бонитети ва ер мулкнинг бошқа тавсифлари ер кадастри маълумотлари бўйича қабул қилинади.

Солиқ имтиёзлари. Солиқ қонунчилигига кўра солиқ солинмайдиган ер участкаларига қуйидаги ерлар киради:

а) қишлоқ аҳоли пунктларининг умумий фойдаланишдаги ерлари;

б) ихота дарахтзорлари эгаллаган ерлар;

в) спорт иншоотлари, стадионлар, спорт майдончалари, сув ҳавзалари, спортнинг техник турлари объектлари ва бошқа жисмоний тарбия-соғломлаштириш комплекслари, оналар ва болаларнинг дам олиш ва соғломлаштириш

жойлари, санаторий-курорт муассасалари ва дам олиш уйлари, ўқув-машқ базалари эгаллаган ерлар;

г) янги ўзлаштирилаётган ерлар ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишлари олиб борилаётган сугориладиган ерлар — лойиҳада назарда тутилган муддатга, лекин ишлар бошланганидан эътиборан кўпи билан беш йилга. Агар лойиҳада ерларни ўзлаштириш ва мелиоратив ишларни амалга ошириш муддатлари кўрсатилмаган ёки ер участкаси бошқа муддатларда топширилган бўлса, ер участкаси учун солиқ мелиоратив ишлар ва янги ерларни ўзлаштириш ишлари бажарилган йиллар учун тўланмайди, лекин у 5 йилдан ошмаслиги керак;

д) таълим, маданият ва соғлиқни сақлаш объектлари банд этган ерлар;

е) янги тут кўчатлари экилган ерлар, қатор ораларидан қишлоқ хўжалиги экинларини экиш учун фойдаланилишидан қатъи назар, уч йил муддатга. Шу муносабат билан баҳорда экилган тут кўчатлари экилган йилни ҳисоблаганда уч йилга солиқ тўлашдан озод этилади, кузда экилган кўчатлар эса уларни экишдан кейинги йилдан бошлаб уч йилга солиқ тўлашдан озод этилади;

ж) илмий ташкилотларнинг қишлоқ хўжалиги аҳамиятига молик ва ўрмон фондидаги ерлари, қишлоқ хўжалиги ва ўрмон хўжалиги соҳасидаги илмий-тадқиқот ташкилотлари ҳамда ўқув юртларига қарашли тажриба, экспериментал ва ўқув-тажриба хўжалиklarининг бевосита илмий ва ўқув мақсадлари учун фойдаланиладиган ерлари;

з) янги барпо этилган қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари, шу жумладан фермер хўжаликлари, давлат рўйхатига олинган пайтдан бошлаб икки йил муддатга;

к) Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқ солинмайдиган бошқа ерлар.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларига солиқдан имтиёз белгиланганда улар солиқни ушбу ҳуқуқ пайдо бўлган ойдан бошлаб тўлашни тўхтатадилар. Солиқ имтиёзлари бекор қилинган тақдирда улар ер солиғини ушбу ҳуқуқ бекор қилинган ойдан кейинги ойдан бошлаб тўлашни бошлайдилар.

Солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобларни тақдим этиш ва тўлаш тартиби. Солиқ тўловчилар ягона ер солиғи суммасини белгиланган шакл бўйича солиқ солинадиган базага қараб ер участкаларининг норматив қиймати ҳамда ер участкаларининг майдонидан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқадиладар.

Ягона ер солигининг ҳисоб-китоби ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органига жорий солиқ даврининг I майигача тақдим этилади.

Йил давомида берилган ер участкалари учун ягона ер солиги ер участкаси берилганидан кейинги ойдан бошлаб тўланади. Ер участкаси олиб қўйилган тақдирда, ягона ер солигини тўлаш ер участкаси олиб қўйилган ойдан бошлаб тўхтатилади.

Ер участкасининг таркиби ва майдони йил давомида ўзгарган, шунингдек ягона ер солиги бўйича имтиёзларга бўлган ҳуқуқ вужудга келган (тугатилган) тақдирда, солиқ тўловчилар давлат солиқ хизмати органларига ҳисобот йилининг I декабригача ягона ер солигининг аниқлик киритилган ҳисоб-китобини тақдим этишлари лозим бўлади.

Ягона ер солигини бюджетга тўлаш қуйидаги муддатларда амалга оширилади:

ҳисобот йилининг I июлигача — йиллик солиқ суммасининг 20 фоизи;

ҳисобот йилининг I сентябригача — йиллик солиқ суммасининг 30 фоизи;

ҳисобот йилининг I декабригача — солиқнинг қолган суммаси.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари бухгалтерия ҳисобида ягона ер солиги бўйича бюджет билан ҳисоб-китобни бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисобга олиш ҳисобварағида юритадилар.

Қишлоқ корхоналарига солиқ солишда хорижий давлатлар тажрибаси. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, аграр тармоқнинг жадал ўсиши мамлакатда иқтисодиётнинг юксалиши учун асосий омиллардан бири бўлиб ҳисобланади. Хорижий мамлакатлар амалиётида солиқлар табақалаштирилган бўлиб, ўрнатилган солиқлар солиқ солиш объектидан ёки даромад олиш даражасидан келиб чиқиб бюджетга тўланади. Аграр секторга маълум бир имтиёзлар ҳамда махсус солиқ режими қўлланилади ва улар албатта ишлаб чиқариш хусусиятлари билан боғлиқ бўлади. Бу хусусиятларга фасллар алмашинуви, табиий об-ҳаво шароитларини мисол қилиш мумкин. Ривожланган давлатларда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари тўлайдиган солиқлар таркибига назар ташланганда, уларнинг турли мамлакатлар миқёсида солиқлар турларига қараб табақалашганини кўриш мумкин (3.2.1-жадвал).

Айрим ривожланган мамлакатлар қишлоқ хўжалик субъектлари тўлайдиган асосий солиқ турлари

Солиқ турлари	АҚШ	Франция	Италия	Буюк Британия	Германия
Даромад солиғи	+	+	+	+	+
Корпоратив солиқ	+	+	+	+	+
Мол-мулк солиғи	—**	+	—	+	—**
Ер солиғи	+	+	—*	—	+
Маҳаллий солиқлар (ер солиғидан ташқари)	+	+	+	+	+
ҚҚС	—	+	+	+	+
Сотувга солиқ	+	—	—	—	—
Ижтимоий тўловлар	+	+	+	+	+

* Даромад солиғига киритилган.

** Ер солиғига киритилган.

Германия, Франция, Италияда қишлоқ хўжалик субъектлари ҳисобланган фермерлик кооперативларига корпоратив солиқни тўлаш бўйича имтиёзлар бериш кенг тарқалган. Ривожланган давлатларда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари тўлайдиган ер солиғи бошқа юридик шахсларга нисбатан анча паст миқдорда белгиланган.

Голландияда бевосита қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида меҳнатга қобилиятли аҳолининг 4 фоизигина ишлайди. Бу давлатнинг ҳудуди ва аҳолиси Ўзбекистон билан солиштирганда бир неча баробарга кам. Табиий шароити эса қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариши учун анчагина ноқулай. Шунга қарамасдан, ушбу мамлакат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспорт қилиш бўйича дунёда учинчи ўринда туради. Экспортнинг йиллик ҳажми тахминан 35 млрд АҚШ долларини ташкил этади.

Жаҳонда самарали фаолият кўрсатаётган фермер хўжаликлари АҚШ давлатида мукамал шаклланган деб аташ мумкин. Бунинг асосий сабаблари фермер хўжаликларига ёрдам дастурларини маблағ билан таъминлашда федерал ҳукумат етакчилигини ўзида сақлаб турганлиги билан изоҳланади.

Буюк Британия солиқ тизимида фермер хўжаликларига солиқ солиш алоҳида аҳамият касб этади. Ушбу мамлакатда фермерлар тўлайдиган асосий солиқ тури даромад солиғи ҳисобланиб, у молия йилида хўжаликда ҳосил қилинган даромад ёки фойдадан белгиланган шкала бўйича ундирилади. Даромад солиғини ундириш мақсадида фермер хўжаликларига бешта солиқ шкаласи ишлаб чиқилган бўлиб, унда ер, мол-мулкларни ижарага беришдан олинган даромадларга солиқ солиш, ўрмон хўжаликларидан олинган фойдага солиқ солиш, асосий фаолиятдан ташқари олинган даромад манбаларига солиқ солиш, ишчи ходимлар ва ёлланма меҳнат қилувчиларнинг даромадларига солиқ солиш жараёнлари акс эттирилади. Фермер хўжаликлари учун молия йили 1 апрелдан бошланиб, кейинги календарь йилининг 31 мартда тугайди. Фойда солиғи молия йил якуни бўйича ҳисоб-китоб қилинади ва ҳисобланган солиқ суммасининг 50 фоизини 1 январда ва қолган қисмини 1 июнда бюджетга тўлаб беради. Яъни бу ерда солиқни бюджетга ундиришда қишлоқ хўжалигининг мавсумийлиги ҳисобга олинган.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. 2007 йилда фермер хўжалиги фойдаланиш учун 100 гектар ер участкаси Сурхондарё вилояти Бойсун туманининг суғориладиган ерларида жойлашган бўлиб, сифати жиҳатидан балл-бонитети 61–70 га тўғри келади.

Солиқнинг базавий ставкаси бир гектар учун 1476,2 сўм, 61–70 балл-бонитет учун коэффициент 9,00 га тенг.

Фермер хўжаликнинг фаолияти натижасига боғлиқ бўлмаган ҳолда фермер хўжалиги қанча ягона ер солиғи тўлаши лозим?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғи қачон жорий этилган? Унинг аҳамияти қандай?
2. Қандай юридик шахслар ягона ер солиғининг тўловчилари ҳисобланади?
3. Ягона ер солиғининг объекти ва солиқ солинадиган база қандай аниқланади?
4. Ягона ер солиғининг ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилади?
5. Солиқ солинмайдиган ер участкаларига қандай ерлар киради?
6. Ягона ер солиғини тўлашдан кимлар озод этилади?
7. Солиқ бўйича ҳисоб-китоблар қайси муддатда солиқ идораларига топширилади?

8. Ҳисобланган солиқ суммалари қайси муддатда бюджетга ўтказилади?
9. Қишлоқ хўжалиги корхоналарига солиқ солишда ривожланган давлатлар тажрибаси қандай?

3.3. ҚАТЪИЙ БЕЛГИЛАНГАН СОЛИҚ

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларга солиқ солиш тартиби. Солиқ қонунчилигига кўра юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар қатъий белгиланган солиқни тўловчилар бўлиб ҳисобланадилар.

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи қатъий белгиланган солиқни тўловчи жисмоний шахслар солиқ қонунчилигига кўра ижтимоий суғурта бадалларини, экспорт-импорт операцияларини бажарганда ягона божхона тўлови, савдо қилиш ҳуқуқи учун йиғимни, агарда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда сув ресурсларидан фойдаланилса, унда сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни, бозорларда фаолиятни амалга оширишда савдо жойи учун тўлов (патта)ни, давлат божларини тўлайдилар.

Юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар учун қатъий белгиланган солиқ ставкаларининг аниқ миқдорларини Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари тадбиркорлик фаолиятининг тури ва фаолият жойига (вилоятлардаги шаҳарлар, туманлар, шу жумладан қишлоқ жойларга) боғлиқ равишда белгилайди.

Қатъий белгиланган солиқнинг базавий ставкалари ва юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар даромадидан олинган қатъий белгиланган солиқ суммасининг ҳисобкитоби учун тузатувчи коэффициентлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан тасдиқланади.

Қатъий белгиланган миқдорлардаги даромад солигини тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар ҳар ойда, мустақил равишда фаолият амалга ошириладиган ойнинг 25-кунигача тўлайдилар.

Масалан, жисмоний шахслар даромадидан қатъий белгиланган солиқ:

2009 йил январи учун 2009 йилнинг 25 январига қадар;

2009 йил феврали учун 2009 йилнинг 25 февралига қадар белгилаб қўйилган.

Тадбиркорлик фаолияти билан энди шуғуллана бошлаган жисмоний шахслар қатъий белгиланган ставкалар бўйича даромад солиғини белгиланган тартибда, рўйхатга олиш пайтида мустақил тўлайдилар. Қатъий белгиланган солиқ фаолият бошланган кундан қатъи назар бир ой учун тўланади. Мисол учун, ойнинг бошида эмас, балки иккинчи ярмида бошласа ҳам, тўлиқ ой учун тўланади. 2009 йил 1 январдан юридик шахс мақомини олмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар тўлайдиган қатъий белгиланган солиқ ставкаси қуйидагича:

3.3.1-жадвал

Юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган жисмоний шахслардан олинадиган қатъий белгиланган солиқ СТАВКАЛАРИ¹

№	Фаолият тури	Қатъий белгиланган солиқнинг бир ойдаги ставкаси (энг кам иш ҳақиға қаррали миқдорларда)		
		Тошкент шаҳри	вилоятлардаги шаҳарлар	туманлар, шу жумладан қишлоқ жойлар
1	2	3	4	5
1	Чакана савдо:			
	— озиқ-овқат товарлари билан	9,0	5,5	3,0
	— деҳқон бозорларида қишлоқ хўжалиғи маҳсулотлари билан*	5,0	4,0	2,0
	— ноозиқ-овқат товарлари билан	10,5	7,0	3,5
	— озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари билан (турғун шохобчалардаги аралаш савдо)	10,5	7,0	3,5
2	Маиший хизматлар, 3-бандда кўрсатилганларидан ташқари	5,5	2,0	1,0
3	Сартарошлик хизматлари кўрсатиш, маникюр, педикюр, косметолог хизматлари ва бошқа шунга ўхшаш хизматлар	6,5	3,5	2,0

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

№	Фаолият тури	Қатъий белгиланган солиқнинг бир ойдаги ставкаси (энг кам иш ҳақиға қаррали миқдорларда)		
		Тошкент шаҳри	вилоятлардаги шаҳарлар	туманлар, шу жумладан қишлоқ жойлар
1	2	3	4	5
4	Ўз маҳсулотини ишлаб чиқариш ва сотиш, шу жумладан миллий ширинликлар ва нон-булка маҳсулотлари тайёрлаш ва сотиш, шунингдек уй шароитларида ёки давлат ҳокимияти органларининг қарори билан махсус ажратилган жойларда ўтириш жойлари ташкил қилмасдан доналаб сотиладиган овқатларнинг айрим турларини тайёрлаш ва сотиш	3,5	2,5	1,5
5	Бошқа фаолият турлари, мол-мулкни ижараға беришдан ташқари	4,0	2,5	1,0
6	Автомобиль транспортда юк ташишға доир хизматлар:			
	3 тоннагача юк кўтариш қувватига эға юк автомобиллари учун	5,5	4,0	3,0
	8 тоннагача юк кўтариш қувватига эға юк автомобиллари учун	9,0	7,5	6,0
	8 тоннадан ортиқ юк кўтариш қувватига эға юк автомобиллари учун	13,5	10,0	9,0

* Деҳқон хўжалигида парваришланган, ҳам тирик кўринишдаги, ҳам уларни сўйиб, хом ва қайта ишланган кўринишдаги маҳсулотлар сифатида чорва моллари, қуёнлар, нутриялар, балиқ, паррандани, шунингдек натура ва қайта ишланган кўринишда асаларичилик ва деҳқончилик (гулчиликдан ташқари) маҳсулотларини сотиш бундан мустасно. Давлат ҳокимияти маҳаллий органларидан ёки фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларидан олинган белгиланган намунадаги маълумотнома фуқарода деҳқон хўжалигининг мавжудлигини тасдиқлайди.

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслардан ташқари айрим фаолият турлари мавжудки, агар ушбу фаолият турлари билан шуғулланувчилар юридик шахс бўлса ҳам, қатъий белгиланган ставкаларда солиқ тўлашлари талаб этилади. Юридик ва жисмоний шахслардан тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича олинган қатъий белгиланган солиқ ставкалари қуйидагича ўрнатилган.

Юридик ва жисмоний шахслардан тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича олинadиган қатъий белгиланган солиқ СТАВКАЛАРИ¹

№	Фаолият тури	Солиқ тўловчилар	Мазкур фаолият турини характерловчи физик кўрсаткичлар	Физик кўрсаткич бирлигига ҳар ойда қатъий белгиланган солиқ ставкаси (энг кам иш ҳақиға бирлик учун каррали миқдорларда)		
				Тошкент шаҳри	вилоятлардаги шаҳарлар	туманлар, шужумладан қишлоқ жойлар
1	Автотранспортни қисқа муддат сақлаш жойлари	Юридик шахслар	Эгаллаган майдон (1 кв. м)	0,1	0,09	0,06
2	Болалар ўйин автоматлари	Юридик ва жисмоний шахслар	Жиҳозланган ўринлар сони (бир бирликда)	3,0	2,0	1,0
3	Бильярд-хоналар	Юридик ва жисмоний шахслар	Жиҳозланган ўринлар, столлар сони (бир бирликда)	14,0	12,0	10,0

Тадбиркор ўз фаолиятини муайян ойға (ойларға) турли сабаблар (оилавий аҳволи, касаллик, вақтинча бошқа ерга кетиш ва ҳоказо) билан тўхтатган ҳолларда, у фаолиятини тўхтатишгача давлат солиқ хизмати органларига фаолиятни вақтинча тўхтатиши ҳақида ариза тақдим этиши ва давлат рўйхатидан ўтганлик тўғрисида гувоҳномасини топшириши керак.

Давлат солиқ хизмати органларига келиб тушган ариза ва давлат рўйхатидан ўтганлик тўғрисида гувоҳнома мажбурий тартибда, келиб тушган кунда келган хат-хабарлар дафтарига рўйхатга олиниши керак.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

Жисмоний шахслар томонидан тадбиркорлик фаолияти уюшмалар, иттифоқлар ва шу кабиларга бирлашиш, ишларни ўз транспортида бажаришга доир фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартномалар тузиш йўли билан амалга оширилган тақдирда ушбу жисмоний шахслар қатъий солиқни белгиланган ставкалар бўйича тўлайдилар.

Жисмоний шахс:

фаолиятнинг бир неча тури билан шуғулланса, солиқни фаолиятнинг ҳар бир тури учун алоҳида тўлайди;

тадбиркорлик фаолиятини ижарага олинган ускуна ва хонада, шу жумладан ишончнома бўйича транспортда амалга оширса, ижарага берувчилар тўғрисида яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати органига ахборот тақдим этиши керак, унда ижарага берувчининг фамилияси, исми, отасининг исми, паспорт маълумотлари, шунингдек ижара тўловининг суммаси ва ижара муддати кўрсатилади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкни ижарага беришдан олган даромадлари Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига биноан жисмоний шахслар даромадидан олинadиган солиқ солиш тартиби асосида солиққа тортилади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Қатъий белгиланган солиқ тўловчилар кимлар?
2. Қатъий белгиланган солиқнинг тўловчилари қандай ҳолатда бошқа тўловларни тўлаши мумкин?
3. Қатъий белгиланган солиқнинг ставкалари қайси мезон асосида табақалаштирилади?
4. Қатъий белгиланган солиқ миқдорини бюджетга тўлаш даври қандай?
5. Қандай ҳолатда деҳқон бозорларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан савдо қилинганда қатъий белгиланган солиқ тўланмайди?
6. Солиқ даврида тадбиркор касал бўлганда ёки оилавий шароит туфайли ишламаганда солиқни тўлаши қандай тартибда амалга ошади?
7. Тадбиркор фаолиятини вақтинча тўхтатганда қандай тартибда ҳужжатларни расмийлаштиради?
8. Жисмоний шахс бир нечта фаолият тури билан тадбиркорлик фаолиятини амалга оширганда қандай тартибда солиқ тўлайди?

IV боб. ИЖТИМОЙ ЖАМҒАРМАЛАРГА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАР

4.1. ЯГОНА ИЖТИМОЙ ТЎЛОВ ВА ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИГА ФУҚАРОЛАРНИНГ БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ СУҒУРТА БАДАЛЛАРИ

Ягона ижтимоий тўловни тўловчилар, тўлов объекти, базаси ҳамда тўловдан чегирмалар. Ўзбекистонда ягона ижтимоий тўлов 2004 йилдан амал қилиб келмоқда. Солиқ кодексининг 305-моддасига биноан ягона ижтимоий тўловни тўловчилар бўлиб юридик шахслар — Ўзбекистон Республикаси резидентлари, Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса, чет эллик юридик шахсларнинг ваколатхоналари ва филиаллари орқали амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси норезидентлари ҳамда жисмоний шахслар ҳисобланади.

Ягона ижтимоий тўлов ва суғурта бадалларини ҳисоблаш учун объект бўлиб иш ҳақи тарзидаги даромадлар ҳисобланади.

Ягона ижтимоий тўловни ва суғурта бадалларини ҳисоблаб чиқариш учун база имтиёз сифатида белгиланган тўловлар чегириб ташланган иш ҳақи тарзида тўланадиган даромадлар суммаси сифатида белгиланади.

Ягона ижтимоий тўлов ва суғурта бадаллари базаси ҳисобланаётганда қуйидаги тўловлар чегириб ташланади:

1) амалдаги Солиқ кодексининг 174-моддаси 5, 8, 9, 11 ва 12-бандларида кўрсатилган компенсация тўловлари;

2) ходимга ҳисобланадиган ва унинг розилиги билан тегишли бюджет ёки хайрия жамғармаларга (шанбаликлар, якшанбаликлар ва шу кабилар учун) ўтказиладиган иш ҳақи тарзидаги даромадлар;

3) ходимнинг муҳим санаси, узоқ йиллик хизмати, жамоат фаолиятида эришган ютуқлари муносабати билан унга бериладиган рағбатлантириш тарзидаги тўловлар;

4) ходимга табиий офат, бошқа фавқулодда ҳолатлар муносабати билан тўланадиган тўловлар;

5) ёш мутахассисларга олий ўқув юртини тамомлаганларидан сўнг таътил вақти учун юридик шахслар ҳисобидан тўланадиган нафақалар.

Ягона ижтимоий тўловни ва суғурта бадалларини ҳисоблаб чиқариш ҳамда тўлаш тартиби. Ягона ижтимоий тўлов ва суғурта бадаллари ҳар ойда солиқ солинадиган базадан ҳамда белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Ягона ижтимоий тўловлар тўлиқ тушишини таъминлаш учун 2009 йил 1 январдан бошлаб ягона ижтимоий тўлов ставкаси 24 фоизни ташкил этган ҳолда:

барча хўжалик юритувчи субъектлар учун (фермер хўжаликлари бундан мустасно) ҳар бир ходим ҳисобига энг кам ойлик иш ҳақининг бир барабаридан кам бўлмаган миқдорда;

фермер хўжаликлари учун ҳар бир ходим ҳисобига энг кам ойлик иш ҳақининг 50 фоизи миқдорида амалга оширилади.

Бунда давлат солиқ хизмати идоралари ходимларига белгиланган тартибга риоя қилинмаган тақдирда тўловчининг ихтиёрида қолаётган фойда ҳисобидан ягона ижтимоий тўловни унинг белгиланган миқдоридан келиб чиққан ҳолда тўлиқ ундириб олиш ҳуқуқи берилди.

Юридик шахсларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ягона ижтимоий тўлов давлат мақсадли жамғармалари ҳамда Касаба уюшмалари федерацияси кенгаши ўртасида белгиланган тартибга мувофиқ қуйидаги миқдорларда тақсимланади:

- бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига 23,6 %;
- давлат бандликка кўмаклашиш фондига 0,2 %;
- Касаба уюшмалари федерацияси кенгашига 0,2 %.

Сугурта бадаллари эса ходимларнинг иш ҳақига нисбатан 3,5 % миқдорида белгиланган.

Ягона ижтимоий тўлов юридик шахсларнинг маблағлари ҳисобидан тўланади, сугурта бадаллари эса ходимларнинг иш ҳақидан ушлаб қолинади ва солиқ агентлари томонидан жамғармага ўтказилади.

Ягона ижтимоий тўловнинг ҳисоб-китоби белгиланган шаклда солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига солиқ тўловчи томонидан ортиб борувчи яқун билан микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда; микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.

Сугурта бадалларининг ҳисоб-китоби рўйхатдан ўтказилган жойидаги давлат солиқ хизмати органларига солиқ тўловчи томонидан ортиб борувчи яқун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай тақдим этилади.

Ягона ижтимоий тўлов ва суғурта бадаллари юридик шахслар томонидан қуйидаги муддатларда амалга оширилади:
ягона ижтимоий тўлов — ҳар ойда, кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай;

суғурта бадаллари — иш ҳақиға пул маблағлари олиш учун банкка ҳужжатларни тақдим этиш вақтида.

Айрим тоифадаги жисмоний шахслар учун суғурта бадалларини ҳисоблаб чиқариш ва тўлашнинг ўзига хос хусусиятлари. Якка тартибдаги тadbиркорлар ҳамда юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжалиklarининг аъзолари суғурта бадаллари миқдорини ойига энг кам иш ҳақидан кам бўлмаган миқдорда, қорамолларни етиштириш билан шуғулланувчи деҳқон хўжалиklarининг аъзолари эса ойига энг кам иш ҳақининг 50 фоизидан кам бўлмаган миқдорда белгилайдилар. Деҳқон хўжалиklarининг аъзолари суғурта бадалларини ихтиёрий равишда амалга оширадилар.

Ёшга доир пенсия олиш ҳуқуқига эга бўлган, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари бўлган якка тартибдаги тadbиркорлар ҳамда юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжалиklarининг аъзолари учун суғурта бадалининг миқдори энг кам иш ҳақининг камида 50 фоизини ташкил этиши керак.

Суғурта бадалларини тўлаш ҳар ойда кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай амалга оширилади. Тўлов топшириқномасида солиқ тўловчининг идентификация рақами ва тўлов тўланаётган давр албатта кўрсатилиши керак. Агар давр кўрсатилмаган бўлса, тўлов у амалга оширилайётган ой учун тўланган деб ҳисобланади.

Мавзуга доир масалалар

I-масала. 2009 йил май ойи учун ишчи ва хизматчиларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан Пенсия жамғармасига ажратиладиган *ягона ижтимоий тўлов суммасини аниқланг:*

- иш ҳақи ҳисобланган — 11 600 минг сўм;
- ишчи ва хизматчиларнинг йўл патталарига ажратилган харажатлар — 600 минг сўм;
- ишчиларга моддий ёрдам ажратилган — 10 600 минг сўм;
- ишчиларнинг тушлик овқатларига — 930 минг сўм;
- кунлик харажатлар берилган:
меъёр чегарасида — 8 950 минг сўм;
меъёрдан юқори — 7 500 минг сўм;

— ярим йил якунига асосан мукофот пули ҳисобланган — 250 минг сўм.

Энг кам минимал иш ҳақи миқдори — 12 420 сўм.

2-масала. Фуқаро К. Рашидовга иш жойидан унинг юбилейи муносабати билан мукофот пули берилди. Бундай мукофот пулига суғурта ажратмалари тўланадими?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Ягона ижтимоий тўлов тўловчилари бўлиб кимлар ҳисобланишади?
2. Фуқароларнинг иш ҳақидан бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий суғурта бадаллари тўловчилар кимлар?
3. Юридик шахсни ташкил қилмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг суғурта бадаллари тўловчилари бўла оладими?
4. Ягона ижтимоий тўлов маблағлари қандай тартибда жамғармаларга тақсимланади?
5. Ягона ижтимоий тўлов ва Пенсия жамғармасига суғурта бадалининг объекти ва базаси қандай аниқланади?
6. Ягона ижтимоий тўлов ва суғурта бадаллари қандай тартибда ҳисоблаб чиқарилади?
7. Микрофирма ва кичик корхоналар ягона ижтимоий тўловни ва суғурта бадалларини қайси муддатда тўлашади?
8. Айрим тоифадаги жисмоний шахслар учун суғурта бадалларини ҳисоблаб чиқариш ва тўлашнинг ўзига хос хусусиятларини тушунтиринг.

4.2. БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИГА МАЖБУРИЙ АЖРАТМА

Мажбурий ажратма тўловчилари, объекти, базаси ва ставкалари. Пенсия таъминоти тизимидаги бошқарув тузилмасини такомиллаштириш, давлат ижтимоий суғуртаси бўйича мажбурий бадаллар тўлиқ йиғилишини самарали ташкил қилиш, амалдаги бошқарув тузилмаларини қисқартириш ҳамда пенсиялар ва нафақалар тўлашга йўналтириладиган маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 15 ноябрдаги «Ўзбекистон Республикаси пенсия таъминотини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 444-сонли қарори билан бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига маблағ

тўплаш ва маблағ тўлиқ тушиши устидан назорат қилиш функцияси Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси зиммасига юклатилди ва бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий тўловлар солиқларга тенглаштирилди. Пенсия жамғармасининг даромадлари ва харажатлари ҳар йили Ўзбекистон Республикасининг йиғма бюджети таркибига киритиладиган бўлди ҳамда Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларни ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби бузилганлиги учун хўжалик юритувчи субъектларга нисбатан молиявий жазолар қўлланилиши, шу жумладан тўловлар ўз вақтида тўланмаганлиги учун пеня ҳисобланиши қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилди.

Солиқ кодексининг 312-моддасига асосан Ўзбекистон Республикасининг резидентлари бўлган юридик шахслар бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма тўловчилари ҳисобланади.

Амалдаги солиқ қонунчилигига кўра нотижорат ташкилотлар (бундан уларнинг тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдан олган даромадлари мустасно), ягона солиқ тўловини тўловчи юридик шахслар бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратманинг тўловчилари ҳисобланмайди.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратманинг объекти ва базаси қуйидагича белгиланади:

— воситачилик, топшириқ шартномалари ва воситачилик хизматларини кўрсатишга доир бошқа шартномалар бўйича воситачилик хизматларини кўрсатувчи юридик шахслар — ҚҚС чегирилган ҳолда, воситачилик ҳақи суммасидан;

— тайёрлов, таъминот-сотиш ташкилотлари — ҚҚС чегирилган ҳолда товар айланмаси ҳажмидан;

— улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирадиган республика ихтисослаштирилган улгуржи база-конторалари ва уларнинг ҳудудий (вилоят, вилоятлараро ва туманлараро) базалари — ялпи даромаддан;

— «Ўздонмаҳсулот» АК корхоналари (ғалла қабул қилиш корхоналари ва дон қабул қилиш фаолиятини амалга оширувчи донни қайта ишлаш корхоналари) — ҚҚС чегирилган ҳолда таъминот-сотиш устамаси ва чегирмасидан;

— кредит ва сугурта ташкилотлари — даромаддан;

— молиявий ижара (лизинг) хизматларини кўрсатадиган корхоналар — фоизли даромаддан;

— коммунал хўжалик тизимининг иссиқлик, сув ва газ таъминоти корхоналари — маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши ҳажмидан, ҚҚСни ва тегишинча иссиқлик таъми-

ноти корхоналари учун — иссиқлик энергияси, сув таъминоти корхоналари учун — сув, газ таъминоти корхоналари учун — табиий газнинг харид қийматини чегирган ҳолда;

— қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойиҳа-қидирув ва илмий-тадқиқот ташкилотлари — ҚҚСни чегирган ҳолда ўз кучлари билан ба-жарилган ишлар ҳажмидан;

— иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари корхоналари — маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши ҳажмидан — ҚҚС ва акциз солиғини чегирган ҳолда.

Юридик шахслар бир неча хил объектларга эга бўлган ҳолларда, улар объектларнинг алоҳида-алоҳида ҳисобини юритиши ва тегишли объектлар учун белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлаши шарт.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма 2009 йил 1 январдан 1% миқдорида белгиланган.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларни ҳисоблаб чиқариш, уларнинг ҳисоб-китобини тақдим этиш тартиби. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар ҳар ойда солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг ҳисоб-китоби белгиланган шаклда солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи яқун билан:

— микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда;

— микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлаш ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирадиган республика ихтисослаштирилган улгуржи

база-контораларига қарашли туманлараро база 2008 йил биринчи чоракда 82,6 млн сўм ялпи даромадга эга бўлди. База қанча миқдорда Пенсия жамғармасига ажратма тўлаши лозимлигини аниқланг.

2-масала. Алском сугурта компанияси 2008 йил биринчи чоракда сугурта хизматларидан 85 млн сўм миқдориди даромадга эга бўлди. Ушбу даромаддан компания қанча миқдорда жамғармага ажратмага тўлаши лозим?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига ажратмаларнинг тўловчилари бўлиб кимлар ҳисобланади?
2. Нотижорат ташкилотлар қандай ҳолатда бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг тўловчилари бўлишади?
3. Ягона солиқ тўловини тўловчилар бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига ажратма тўлашадими?
4. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига ажратмаларнинг объекти ва базаси қандай топилади?
5. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар ставкалари қайси давлат органи томонидан белгиланади?
6. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий сугурта бадаллари неча фонзни ташкил этади?
7. Жамғармага тўловларни ҳисоблаш тартиби қандай амалга оширилади?
8. Жамғармага тўловлар қачон тўланади?

4.3. РЕСПУБЛИКА ЙЎЛ ЖАМҒАРМАСИГА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАР

Республика йўл жамғармасига мажбурий тўловлар қуйидагилардан иборат:

- Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар;
- Республика йўл жамғармасига йиғимлар.

Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўловчилари, объекти ва ставкалари. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 19 августдаги ПФ—3292-сонли, Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 21 августдаги «Ўзавтойўл» давлат акциядорлик компанияси ва Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Республика йўл жамғармаси фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисида»ги 361-сонли қарорига асосан 2003 йил 1 октябридан бошлаб йўл хўжалигини бошқариш тузилмасидаги Республика, вилоят ва маҳаллий йўл жамғармалари тугатилди ва

уларнинг ўрнида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузурида Республика йўл жамғармаси тузилди. Ушбу жамғармага маблағларни йиғиш ва уни назорат қилиш вазифаси Давлат солиқ қўмитаси ва Давлат божхона қўмитаси зиммаларига юклатилди.

Солиқ кодексининг 316-моддасига асосан Ўзбекистон Республикасининг резидентлари бўлган юридик шахслар Йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўловчилар бўлиб ҳисобланади.

Нотижорат ташкилотлар (бундан уларнинг тadbиркорлик фаолиятини амалга оширишдан олган даромадлари мустасно), ягона солиқ тўловини тўловчи юридик шахслар ҳамда ихтисослаштирилган йўл хўжалиги бошқаруви органи тузилмасига кирадиган корхоналар Йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг тўловчилари бўлиб ҳисобланмайди.

Соф тушум Йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган базаси қилиб белгиланган.

Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган базаси қуйидагилардир:

1) коммунал хўжалик тизимининг иссиқлик, сув ва газ таъминоти корхоналари учун — маҳсулотларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) қўшилган қиймат солиғи ва тегишинча иссиқлик таъминоти корхоналари учун иссиқлик қувватининг, сув таъминоти корхоналари учун сувнинг, газ таъминоти корхоналари учун табиий газнинг харид қиймати чегириб ташланган ҳолда реализация қилинган ҳажми;

2) қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойиҳа-қидирув ва илмий-тадқиқот ташкилотлари учун — ўз кучлари билан бажарилган, тегишинча қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойиҳа-қидирув ва илмий-тадқиқот ишларининг қўшилган қиймат солиғи чегириб ташланган ҳолдаги қиймати;

3) воситачилик хизматлари кўрсатувчи, шу жумладан товарларни сотиш бўйича, воситачилик ва топшириқ шартномаси бўйича ҳамда воситачилик хизматлари кўрсатишга оид бошқа шартномалар бўйича воситачилик хизматлари кўрсатувчи юридик шахслар учун — кўрсатилган хизматлар учун қўшилган қиймат солиғи чегириб ташланган ҳолдаги мукофот суммаси;

4) савдо фаолиятини амалга оширадиган юридик шахслар учун — товар обороти;

5) кредит ташкилотлари ва суғурта ташкилотлари учун — Солиқ кодексининг 148 ва 150-моддаларига мувофиқ аниқланадиган даромадлари;

6) асосий фаолияти мол-мулкни лизингга беришдан иборат бўлган юридик шахслар учун — молиявий ижара (лизинг) бўйича фоизли даромад суммаси.

Юридик шахслар турли хил объектларга эга бўлган ҳолларда улар объектларнинг алоҳида-алоҳида ҳисобини юритиши ва тегишли объектлар учун белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлаши лозим.

4.3.1-жадвал

2009 йилдаги Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар ставкалари

№	Тўловчилар	Тўлаш объекти	Тўлаш объектига нисбатан ставкалар %ларда
1	2	3	4
1	Воситачилик, топшириқ шартномалари ва воситачилик хизматларини кўрсатишга доир бошқа шартномалар бўйича воситачилик хизматлари кўрсатадиган корхона ва ташкилотлар	ҚҚСни чегирган ҳолда воситачилик ҳақи суммаси	1,0
2	Тайёрлов, таъминот-сотиш ташкилотлари	ҚҚСни чегирган ҳолда товар айланмаси ҳажми	1,0
3	Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирадиган республика ихтисослаштирилган улгуржи база-конторалари ва уларнинг ҳудудий (вилоят, вилоятлараро ва туманлараро) базалари	ялпи даромад	1,0
4	«Ўздонмаҳсулот» АК корхоналари (ғалла қабул қилиш ва дон қабул қилиш фаолиятини амалга оширувчи донни қайта ишлаш корхоналари)	ҚҚСни чегирган ҳолда таъминот-сотиш устамаси ва чегирмаси	1,0
5	Кредит ва суғурта ташкилотлари	даромад	1,5

№	Тўловчилар	Тўлаш объекти	Тўлаш объектига нисбатан ставкалар %ларда
1	2	3	4
6	Молиявий ижара (лизинг) хизматларини кўрсатадиган корхоналар	фоизли даромад	1,5
7	Коммунал хўжалик тизимининг иссиқлик, сув ва газ таъминоти корхоналари	маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши ҳажми, ҚҚСни ва тегишинча иссиқлик таъминоти корхоналари учун — иссиқлик энергияси, сув таъминоти корхоналари учун — сув, газ таъминоти корхоналари учун — табиий газнинг харид қийматини чегирган ҳолда	1,5
8	Қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойиҳа-қидирув ва илмий-тадқиқот ташкилотлари	ҚҚСни чегирган ҳолда ўз кучлари билан бажарилган ишлар ҳажми	1,5
9	Автотранспорт корхоналари	ҚҚСни чегирган ҳолда маҳсулот (ишлар, хизматлар) реализацияси ҳажми	2,5
10	Иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари корхоналари	маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши ҳажми, ҚҚС ва акциз солигини чегирган ҳолда	1,5
11	«Ўзавтойўл» ДАК корхона ва ташкилотлари	мол-мулкни сотиб олишдан тушган маблағларнинг бюджетга тушиши лозим бўлган умумий суммасидан ажратмалар	50,0

Мажбурий ажратмаларни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби. Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар солиқ солинадиган базадан ва тасдиқланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳар ойда ҳисоблаб чиқарилади.

Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг ҳисоб-китоби белгиланган шаклда солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи яқун билан микрофирмалар ва кичик корxonалар томонидан — йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда; микрофирмалар ва кичик корxonалар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.

Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлаш ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Солиқ кодексининг 54-бобига асосан Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалардан ташқари йиғимлар ҳам тўланади.

Йўл жамғармасига йиғимларни тўловчилар, объекти ва базаси. Республика йўл жамғармаси йиғимларига қуйидагилар киради:

— автотранспорт воситаларини олганлик ва (ёки) Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кирганлик учун йиғим;

— чет давлатлар автотранспорт воситаларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганлиги ва унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтганлиги учун йиғим.

Амалдаги Солиқ кодексининг 321-моддасига биноан автотранспорт воситаларини оловчи ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб киришни амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси резидентлари ва норезидентлари автотранспорт воситаларини олганлик ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кирганлик учун йиғим тўловчилари бўлиб ҳисобланади. Чет давлатлар автотранспорт воситаларининг эгалари ёки фойдаланувчилари ушбу воситаларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганлиги ва унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтганлиги учун йиғим тўловчилар бўлиб ҳисобланади.

Йиғимлар учун объект қуйидагилардир:

— автотранспорт воситаларини олиш ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кириш;

— чет давлатлар автотранспорт воситаларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кириши ва унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтиш.

Йиғимлар ундириладиган база сифатида қўйидагилар белгиланган:

— олинган ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кириладиган автотранспорт воситаларининг қиймати;

— Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганида ёки унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтганида чет давлатларнинг автотранспорт воситалари.

Йиғимлар ставкаси, имтиёзлар ва йиғимларни тўлаш тартиби. Автотранспорт воситаларини олиш ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кириш учун йиғим ставкалари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорига мувофиқ белгиланади ва уни тўлашдан қўйидагилар озод қилинадилар:

1) ишлаб чиқарувчи корхона томонидан қўл билан бошқаришга мослаштирилган енгил автомобилни ёки мотоаравачани олувчи барча гуруҳлардаги ногиронлар;

2) ихтисослаштирилган савдо тармоғидан Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган янги автомобиль олувчи фуқаролар, шунингдек яқин қариндошларидан ҳады шартномаси ёки мерос асосида автомобиллар ва мотоаравачаларни олувчи фуқаролар;

3) умумий фойдаланишдаги автомобиль йўлларини сақлаш, таъмирлаш, реконструкция қилиш ва қуришни амалга оширувчи ихтисослаштирилган йўл хўжалик бошқаруви органи тузилмасига кирадиган корхоналар — мазкур ишларни амалга оширишда бевосита фойдаланиладиган автотранспорт воситалари бўйича;

4) фаолиятининг асосий тури йўловчилар ташиш бўлган, қонун ҳужжатларига мувофиқ йўловчилар ташиш учун белгиланган намунадаги лицензияга эга бўлган автотранспорт корхоналари — йўловчилар ташишни амалга оширувчи транспорт воситалари бўйича (енгил автомобиллар ва йўналишли таксилардан ташқари);

5) юридик шахслар — қирқ тоннадан ортиқ юк кўтарадиган, олинган қон автосамосваллари бўйича;

6) ҳомийлик (беғараз) ёрдами сифатида автомобилларни олган (сотиб олган) болалар уйлари, ихтисослаштирилган мактаб-интернатлар, қариялар ва кичик ёшдаги ногиронлар учун интернат-уйлар, шунингдек бюджет ҳисобидан молиялаштириладиган тиббиёт муассасалари;

7) юридик шахслар — автотранспорт воситаларини битта тизим (давлат ва хўжалик бошқаруви органи) ичида балансдан балансга бепул ўтказишда;

8) қайта ташкил этиш натижасида автотранспорт воситасини олган ҳуқуқий ворис;

9) автотранспорт воситаларини 3–5-бандларда кўрсатилган юридик шахсларга лизингга бериш учун олувчи лизинг берувчилар.

Автотранспорт воситаларини олганлик ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кирганлик учун йиғим улар Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги органларида давлат рўйхатидан ўтказилаётганда, қайта рўйхатдан ўтказилаётганда қуйидаги ҳолларда ундирилади:

1) автотранспорт воситалари олди-сотди, алмаштириш, ҳадя, бепул бериш шартномаси асосида, шунингдек қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа битимлар асосида мулк қилиб олинганда;

2) автотранспорт воситалари юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) ёки қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда дивидендлар сифатида олинганда;

3) автотранспорт воситалари лизингга бериш учун олинганда. Йиғим тарафларнинг ёзма келишувига кўра лизинг берувчидан ёки лизинг олувчидан ундирилади. Лизинг берувчи Ўзбекистон Республикасининг норезиденти бўлган тақдирда, йиғим лизинг олувчидан ундирилади. Лизинг шартномаси муддати тугаганидан сўнг мазкур лизинг (иккиламчи лизинг) шартномаси предмети бўлган автотранспорт воситаси қайта рўйхатдан ўтказилаётганида такроран йиғим ундирилмайди;

4) автотранспорт воситалари Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кирилганда.

Автотранспорт воситаларини олиш ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кириш учун йиғим тўланганлиги тўғрисидаги ҳужжат тақдим этилмаган ҳолда автотранспорт воситаларини рўйхатдан ўтказиш, қайта рўйхатдан ўтказиш ёки техник кўрикдан ўтказиш амалга оширилмайди.

Чет давлатлар автотранспорт воситалари Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганлиги ва унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтганлиги учун йиғим чет давлатнинг автотранспорт воситаси Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кираётганида ундирилади.

Мавзуга оид масала

Чакана савдо билан шуғулланувчи корхона асосий фаолиятдан ташқари ишлаб чиқариш фаолияти билан ҳам шуғулланади. 2008 йил I чораги учун товарларни сотишдан

тушган тушум — 12 000 минг сўм, корхона ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотини сотиш натижасида тушган тушуми — 6 600 минг сўм. Юк автомобили сотиб олинган — 11 000 минг сўм.

Республика йўл жамғармасига тўланиши лозим бўлган суммани аниқланг.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Республика йўл жамғармаси қачон ва нима мақсадда ташкил топган?
2. Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг тўловчилари кимлар?
3. Хўжалик юритувчи субъект бир нечта фаолият тури билан шугулланса, жамғармага ажратма қандай тартибда амалга оширилади?
4. Ажратма юридик шахсларнинг қайси даромадларидан олинади?
5. Хорижий давлатларнинг автотранспорт воситалари Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганда ундириладиган тўлов қандай тартибда амалга оширилади?
6. Ставкилар қандай тартибда ва қайси мезонларга асосан белгиланади?
7. Тижорат банклари даромадларидан жамғармага неча фоиз тўловларни амалга оширади?
8. Республика йўл жамғармасига тушумлар тушушини назорат қилиш қайси давлат органи зиммасига юклатилган?
9. Мажбурий ажратмаларни тўловчилар ҳисоб-китобларни қайси ташкилотга тақдим этадилар?
10. Мажбурий ажратмаларни тўлашдан кимлар озод этилади?

4.4. МАКТАБ ТАЪЛИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАМҒАРМАСИ

Мажбурий ажратмани тўловчилар. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги ПФ-3431-сонли Фармонида мувофиқ мактаб таълимини 2004–2009 йиллар давомида ривожлантириш мақсадида бюджетдан ташқари Мактаб таълими жамғармаси ташкил этилди.

Мактаб таълимини ривожлантириш мажбурий тўлови мактаб таълимини ривожлантириш 2004–2009 йиллар Давлат умуммиллий дастурига киритилди ва улар давлат солиқлари ва йиғимларига тенглаштирилди.

Қонунчиликка асосан тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи мулкчилик шаклидан қатъи назар юридик шахслар мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар тўловчилари бўлиб ҳисобланади.

Юридик шахслар деб ўз мулкида, хўжалик юртишида ёки оператив бошқарувида алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, шунингдек мустақил баланс ва ҳисоб рақамига эга бўлган корхона, ташкилот ва муассасаларнинг барча турлари ҳисобланади.

Мактаб таълимини ривожлантириш учун келиб тушадиган маблағлар бюджетдан ташқари Мактаб таълими жамғармасининг Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Тошкент шаҳри Бош бошқармасининг ҳисоб-китоб-касса марказида очиладиган махсус ҳисобрақамда жамланади.

Мажбурий ажратмаларга тортиш объекти. Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмаларга тортиш объекти бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

а) ялпи даромад — улгуржи ва чакана савдо қилувчи дорихона муассасалари учун;

б) комисион тақдирлаш суммаси — воситачилик хизматини кўрсатувчи дилерлар ва даллоллик корхоналар учун;

в) қўшилган қиймат солиғини чегириган ҳолда, ўз кучлари билан амалга оширган ишлар ҳажми — қурилиш, қурилиш-монтаж, қурилиш-таъмирлаш, лойиҳа қилиш, изланиш ва ва илмий-текшириш ташкилотлари учун;

г) даромад — тижорат банклари, кредит уюшмалари, сугурта ташкилотлари, видеосалонлар (видеокўрсатув шохобчалари), кимошди савдолари, казинолар, нусха олиш ҳисобига даромад оладиган корхоналар, видео- ва аудиоманбаларни ижарага берувчилардан, пуллик ютуқлар ўтказадиган ўйин автоматларини эксплуатация қилувчилар, лотереялар ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинларни ҳамда оммавий концерт-томоша тадбирларини ўтказувчи ташкилотлар учун;

д) лизингга берувчининг даромади (маржа) — лизинг компаниялари учун;

е) товар айланмаси ҳажми — савдо ва умумий овқатланиш корхоналари, тайёрлов, таъминлов-савдо ташкилотлари учун;

ж) маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг реализацияси ҳажмидан, бунда иссиқлик таъминловчи корхоналари — иссиқлик энергияси, сув, газ билан таъминловчи табиий газларнинг сотиб олиш нархи чегириб ташланганда — коммунал хўжалигининг иссиқлик, сув ва газ таъминоти корхоналари учун;

з) қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегириб ташланганда, реализация қилинган маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) ҳажми — иқтисодиётнинг бошқа тармоқларидаги корхоналар учун.

Мажбурий ажратма ставкаси ва имтиёзлар, уни ҳисоблаш ҳамда тўлаш тартиби. Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар ставкаси Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан 1% этиб белгиланади.

Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар тўлашдан нотижорат ташкилотлар озод этилади, фақат уларнинг тadbиркорлик фаолиятдан олинган даромади ва тушумлари бундан мустасно.

Жамғармага тўланиши лозим бўлган мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар суммаси белгиланган мажбурий ажратмаларга тортиш объекти ва ставкасидан келиб чиққан ҳолда тўловчилар томонидан аниқланади.

Мажбурий ажратмаларнинг ҳисоб-китоблари белгиланган шаклда тўловчилар томонидан давлат солиқ хизматининг органларига белгиланган тартибда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 15-кунидан кечиктирмай, ўсиб борувчи яқун билан ҳар ойда тақдим этилади.

Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар ҳар ойда ҳисоб-китоблар тақдим қилиш муддатидан кечиктирмай тўланади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ҳар ойда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, Жамғарманинг Ижро этувчи дирекциясига ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 1-кундаги ҳолат бўйича ҳисобланган ва тушган мажбурий ажратмалар суммалари, шунингдек Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри бўйича мазкур ажратмалар бўйича қарздорлик тўғрисидаги тезкор ҳисоботни тақдим этади.

Жамғарманинг Ижро этувчи дирекцияси мажбурий ажратмалар тўловларидан тушган маблағларга тегишли бўлган қўшимча маълумотларни Давлат солиқ қўмитасидан сўраш ҳуқуқига эга.

Мактаб таълимига мажбурий ажратмалар тўловчилари амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ мазкур тўловнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши ва ўз вақтида тўланиши учун жавоб берадилар.

Жамғарманинг ижро этувчи дирекцияси мажбурий ажратмаларнинг келиб тушган суммалари мақсадли ишлатилиши учун амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ жавоб беради.

Мажбурий ажратмаларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ва ўз вақтида тўланиши устидан назорат давлат солиқ хизматининг органлари томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади. Бунда давлат солиқ хизматининг органлари қонун ҳужжатларига мувофиқ молиявий санкциялар қўллаш ҳуқуқига эга.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

- 1.** Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармаси қачон ва нима мақсадда ташкил топган?
- 2.** Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг тўловчилари кимлар?
- 3.** Корхона бир нечта фаолият тури билан шуғулланса, у ҳолда жамғармага ажратма қандай тартибда амалга оширилади?
- 4.** Ажратма корхоналарнинг қайси даромадлари ҳисобига шаклланади?
- 5.** Мажбурий ажратмалар ставкалари қандай тартибда ва қайси мезонлар асосида ўрнатилади?
- 6.** Лизинг хизмати кўрсатадиган корхоналар учун жамғармага тўловларни амалга ошириш объекти бўлиб нима ҳисобланади?
- 7.** Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига тушумлар тушушини назорат қилиш қайси давлат органи зиммасига юклатилган?
- 8.** Мажбурий ажратмаларни тўловчилар ҳисоб-китобларни қайси ташкилотга тақдим этадилар?
- 9.** Мажбурий ажратмаларни тўлашдан кимлар озод этилади?
- 10.** Жамғарманинг ижро этувчи дирекцияси қандай ҳуқуқларга эга?

ТАЯНЧ СЎЗ ВА ИБОРАЛАР

- Акциз солиғи
- Акциз тўланадиган товарлар
- Божхона юк декларацияси
- Бюджет даромадлари
- Давлат бюджети
- Далолатномалар
- Декларация
- Ер майдонлари
- Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ ва махсус тўловлар
- Ер ости қазилма бойликлари
- Ер ости сувлари
- Ер усти сувлари
- Жарима ва пенялар
- Жисмоний шахс
- Жисмоний шахсларнинг даромад солиғи
- Импорт маҳсулотлари
- Инфляция
- Инфратузилма объеклари
- Корхона мол-мулки
- Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар
- Микрофирма ва кичик корхона
- Мол-мулк солиғи
- Мол-мулклар қиймати
- Муддатида ўрнатилмаган ускуналар
- Ноль даражали ставка
- Норезидент
- Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривож-лантириш солиғи
- Пластик карточка
- Резидент
- Рўйхатга олиш йиғимлари
- Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари
- Солиқ ва бошқа тўловлар
- Солиқ имтиёзлари
- Солиқ солиш объекти
- Солиқ ставкаси
- Солиқ субъекти
- Солиқ тамойиллари
- Солиқ тизими
- Солиқ тўловчилар

Солиқ хизмати
Солиққа тортиш (солиқ солиш)
Солиқлар
Солиқлар ва солиққа тортиш
Солиқни тўлаш муддатлари
Сув ресурслари
Суғориладиган ерлар
Суғорилмайдиган ерлар
Техноген ҳосилалар
Товар айланмаси
Тўғри (бевосита) солиқлар
Тўловлар
Фойда солиғи
Хабарнома
Шартномавий нарх
Ўртача қолдиқ қиймат
Қўшилган қиймат
Ҳисобварақ-фактура
Эгри (билвосита) солиқлар
Экспорт-импорт
Юридик шахс
Ягона солиқ
Ялпи даромад
Ялпи тушум

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ КУРСИ БЎЙИЧА ТЕСТ САВОЛЛАРИ ВАРИАНТЛАРИ

1. Жисмоний шахсларнинг фоидалар тариқасида олган даромадларига қандай даромад турлари киради?

- A. Рағбатлантириш тусидаги даромадлар
- B. Мулкий даромадлар
- C. Натура шаклида олинган иш ҳақи тўловлари
- D. Бошқа даромадлар

2. Жисмоний шахслар мол-мулк солиғидан имтиёзлар берилганда:

- A. Шу ойдан қўлланилади
- B. Кейинги ойдан қўлланилади
- C. Кейинги йилдан қўлланилади
- D. Барча жавоблар тўғри

3. Мерос бўлиб ўтган мол-мулк бўйича мол-мулк солиғи:

- A. Мерос очилган ойдан бошлаб меросхўр томонидан тўланади
- B. Мерос қилиб олинган мол-мулк солиққа тортилмайди
- C. Мерос ҳақида ҳужжат расмийлаштирилишидан олдин тўланади
- D. Бу мероснинг миқдорига боғлиқ

4. Юридик шахсларнинг фойда солиғи солиш объектини аниқлашда жами даромаддан молиявий жарима ва пеня суммалари чегириб ташланадими?

- A. Чегириб ташланади
- B. Чегириб ташланмайди
- C. Фақат молиявий жарима суммаси чегириб ташланади
- D. Фақат пеня суммаси чегириб ташланади

5. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларга солиқ солишининг алоҳида тартиби қайси давлат идораси томонидан белгиланиши мумкин?

- A. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси
- B. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- C. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги
- D. Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳ-

камаси

6. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарига солиқ солиш объектини кўрсатинг.

- A. Фойда
- B. Даромад
- C. Ялпи тушум (товар обороти)
- D. Ялпи даромад

7. Ўзбекистон Республикасида ягона ижтимоий тўлов қачон жорий қилинган?

- A. 1998 йил 1 январь
- B. 1995 йил 1 январь
- C. 1992 йил 1 январь
- D. 2004 йил 1 январь

8. Қуйида қайд этилган солиқларнинг қайси бири маҳаллий солиқ ҳисобланади?

- A. Акциз солиғи
- B. Ер солиғи
- C. Қўшилган қиймат солиғи
- D. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи

9. Ўзбекистон Республикаси норезидентлари бўлган юридик шахслар қандай манбаларидан солиқ тўлайдилар?

- A. Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
- B. Ўзбекистон Республикасида олган манбаларидан
- C. Ўзбекистон Республикасидаги ва ундан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
- D. Солиқ тўловчининг хоҳишига кўра тўланади

10. Хайрия мақсадларига ўтказилган маблағлар солиққа тортиладими?

- A. Тортилмайди
- B. Солиқ солинадиган фойданинг 2 % миқдоридан ошган қисмидан тортилади
- C. Солиқ солинадиган фойданинг 1 % миқдоридан ошган қисмидан тортилади
- D. Солиқ солинадиган фойданинг 5 % миқдоридан ошган қисмидан тортилади

11. Қайси жавобда корхонанинг мақсадли жамғармаларга ўтказадиган тўловлари берилган?

- A. Қўшилган қиймат солиғи
- B. Ягона ижтимоий тўлов

- C. Давлат божлари
- D. Ер солиғи

12. Қуйидаги жисмоний шахслардан қайси бири ер солиғидан озод этилмаган?

- A. Учала даражали Шухрат ордени билан тақдирланганлар
- B. I ва II гуруҳ ногиронлари
- C. Яйлов чорвачилигининг чўпонлари
- D. Ёлғиз бўлмаган, боқувчиси бор пенсионерлар

13. I–II гуруҳ ногиронлари учун даромад солиғи бўйича қандай имтиёз кўзда тутилган?

- A. Солиққа тортиладиган даромад 30 фоизга камайтирилади
- B. Солиққа тортиладиган даромад 50 фоизга камайтирилади
- C. Агар 16 ёшгача иккита боласи бор бўлса, солиққа тортиладиган даромад 30 фоизга камайтирилади
- D. Ҳар бир тўлиқ ой учун энг кам иш ҳақининг 4 баравари миқдорида камайтирилади

14. Ўзбекистон Республикасида юридик шахсларнинг дивиденд ва фоизли даромадлари қандай ставкада солиққа тортилади?

- A. 12 %
- B. 13 %
- C. 15 %
- D. 10 %

15. Акциз солиғи Ўзбекистон Республикасида қачон жорий этилган?

- A. 1991 йил 1 январдан
- B. 1992 йил 1 январдан
- C. 1995 йил 1 январдан
- D. 1999 йил 1 мартдан

16. Корхона ишчиси ўтган йилнинг сентябрь ойидан бери ушбу корхонада ишлайди. Август ойида ходим томонидан Шифокорлик-меҳнат экспертиза комиссиясининг унга 25 мартдан II гуруҳ ногиронлиги белгиланганлиги тўғрисида маълумотнома тақдим этилди. Август ойи учун даромад солиғини ҳисоблашда қайси даврдан бошлаб унга имтиёз қўлланилади?

- A. Йил бошидан бўлган давр учун
- B. 25 мартдан бошлаб

- C. 1 мартдан бошлаб
- D. Фақат август ойидан бошлаб

17. Жисмоний шахслар солиқларни қандай шаклда тўлайдилар?

- A. Нақд пул шаклида
- B. Нақд пулсиз шаклда
- C. Натура шаклида
- D. Нақд пул ва нақд пулсиз шаклда

18. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни жорий этишдан мақсад нима?

- A. Давлат бюджетини молиявий ресурс билан таъминлаш
- B. Давлат бюджетини молиявий маблағлар билан таъминлаш ва сув ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
- C. Сув ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
- D. Маҳаллий бюджет даромадларини молиявий ресурс билан таъминлаш

19. Солиқ ставкалари қайси ваколатли давлат органи қарори билан тасдиқланади?

- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
- B. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси
- C. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Молия вазирлиги

20. Қуйидагиларнинг қайси бири солиқ солиш объекти бўла олади?

- A. Корхона ва ташкилотларнинг смета режаси
- B. Корхона ва ташкилотларнинг молиявий натижаси
- C. Кредиторлик қарзлари
- D. Бюджет субсидиялари

21. Жисмоний шахсларнинг мулкий даромадига қандай даромадлар киради?

- A. Фоииз, дивиденд, мол-мулкни ижарага беришдан келган даромадлар
- B. Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинган даромад
- C. Тадбиркорлик фаолиятдан олинган даромад
- D. Моддий наф тарзида олган даромадлар

22. Агар амалга оширилган харажат харажатларнинг бир неча тоифасига киритилган бўлса:

- A. У фақат бир марта даромаддан чегирилади
- B. Ҳар бир тоифаси бўйича алоҳида чегирилади
- C. Чегирма қилинмайди
- D. Харажатлар белгиланган меъёр даражасида чегирилади

23. Кўшилган қиймат солиғининг солиқ солиш объекти нима?

- A. Товар (иш, хизмат)лар сотилишига доир оборотлар ҳамда товар (иш, хизмат)лар импорти
- B. Муомала харажатлари
- C. Ишлаб чиқариш таннархи
- D. Солиқ тўлангунга қадар молиявий натижа

24. Юридик шахс ўз фаолиятида рўйхатдан ўтган тумандан бошқа тумандаги сув ресурсларидан фойдаланганида сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни қайси солиқ органига тўлайди?

- A. Рўйхатга олинган жойдаги давлат солиқ хизмати органига
- B. Давлат солиқ қўмитасига
- C. Давлат солиқ хизмати органларида рўйхатга олиниш жойидан қатъи назар сувдан фойдаланиш жойидаги солиқ хизмати органига
- D. Рўйхатдан ўтган давлат солиқ хизмати органи билан сувдан фойдаланиш жойидаги солиқ хизмати органи келишувига мувофиқ

25. Янги Солиқ кодекси Ўзбекистонда қачондан жорий этилди?

- A. 1996 йил 1 март
- B. 1997 йил 24 апрель
- C. 2008 йил 1 январь
- D. 1999 йил 1 январь

26. Почта маркалари, маркали оқриткалар ва конвертлар сотиш кўшилган қиймат солиғига тортиладими?

- A. Кўшилган қиймат солиғидан озод этилади
- B. 20 фоизли ставкада солиққа тортилади
- C. Ноль даражали ставка бўйича тортилади
- D. Камайтирилган ставкалар қўлланилади

27. Фойдаланилмаган таътил учун бериладиган товоон пулларида даромад солиғи ундириладими?

- A. Даромад солиғи ундирилмайди
- B. Умумий тартибда даромад солиғи ундирилади
- C. Даромад солиғи энг паст ставкада ундирилади
- D. Тўғри жавоб йўқ

28. Умумий овқатланиш корхоналари учун ялпи тушум (товар оборотидан) белгиланган ставкасининг юқори чега-расини кўрсатинг.

- A. 10 %
- B. 8 %
- C. 5 %
- D. 3 %

29. Ер қазбидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчи-ларни аниқланг.

- A. Фақат юридик шахслар
- B. Фақат жисмоний шахслар
- C. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар
- D. Фойдали қазилмалар қазиб олувчи юридик ва жисмоний шахслар

30. Ягона солиқ тўловини тўловчиларни аниқланг.

- A. Йирик корхоналар
- B. Жисмоний шахслар
- C. Банклар ва суғурта компаниялари
- D. Микрофирма ва кичик корхоналар (шу жумладан, савдо ва умумий овқатланиш корхоналари)

31. Қайси жавобда мол-мулк солиғининг солиқ солиш объекти берилган?

- A. Асосий воситалар, номоддий активлар, узоқ муддатли ижарага олинган асосий воситалар
- B. Капитал қўйилмалар, устав капитали
- C. Капитал қўйилмалар
- D. Пул маблағлари

32. Акциз маркаларининг номинал қиймати акциз солиғи тўлови ҳисобиға:

- A. Киритилади
- B. Фақат алкоғолли маҳсулотлар учун киритилади
- C. Киритилмайди
- D. Фақат тамаки маҳсулотлари учун киритилади

33. *Акциз маркаларининг жорий этилиш йилини кўрсатинг.*
- A. 1992 йил 1 январь
  - B. 1993 йил 6 май
  - C. 1995 йил 1 январь
  - D. 1996 йил 1 октябрь

34. *Соддалаштирилган солиқ тизимига ўтган кичик корхоналар ва микрофирмалар мол-мулк солиғини тўловчилар ҳисобланадими?*

- A. Мол-мулк солиғини белгиланган тартибда тўлайдилар
- B. Мол-мулк солиғини тўловчилар ҳисобланишмайди
- C. Ижарага берилган мол-мулклари қийматидан солиқ тўлайдилар
- D. Фақат асосий воситалари бўйича тўлайдилар

35. *Қуйидаги юридик шахслардан қайси бири ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўлайди?*

- A. Савдо корхоналари
- B. Умумбелгиланган солиқларни тўловчи корхоналар
- C. Ягона солиқ тўловига ўтган кичик корхоналар
- D. Ягона ер солиғи тўловчи қишлоқ хўжалиги корхоналари

36. *Агар инфратузилма объектларини сақлаш харажатлари суммаси ободонлаштириш ишлари ва инфратузилмани ривожлантириш солиғи суммасидан ошиб кетса, корхона:*

- A. Солиқни тўлайди
- B. Солиқни тўламайди
- C. Паст ставкаларда тўлайди
- D. Харажатларнинг ошган суммасига камайтирган ҳолда тўлайди

37. *Ўзбекистон резидентлари бўлган жисмоний шахслар декларация бўйича ҳисобланган даромад солиғини қайси санагача тўлашлари лозим?*

- A. 1 апрель
- B. 1 май
- C. 1 июнь
- D. 1 сентябрь

38. *Қуйида қайд этилган солиқларнинг қайси бири умум-давлат солиғи ҳисобланади?*

- A. Ер солиғи
- B. Қўшилган қиймат солиғи

- С. Ободонлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ
D. Мол-мулк солиғи

39. Ободонлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш солиғининг ставкасини аниқланг.

- A. 8 %
B. 10 %
C. 16 %
D. 12 %

40. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни кимлар тўлайди?

A. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар

B. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар

C. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар

D. Барча юридик ва жисмоний шахслар

41. Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг асосий ставкаси 2009 йил 1 январдан қанча қилиб белгиланган?

- A. 18 %
B. 12 %
C. 7 %
D. 10 %

42. 2009 йилда жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ ставкалари неча фоиз қилиб белгиланган?

- A. 13, 23, 33
B. 13, 20, 29
C. 12, 17, 22
D. 13, 21, 33

43. Даъво қилишнинг умумий муддати қанча?

- A. 1 йил
B. 2 йил
C. 3 йил
D. 4 йил

44. Йўл фондига қилинадиган ажратмалар қачондан бошлаб солиқ хизмати идоралари назоратига берилган?

- A. 2003 йил 1 октябрдан
- B. 2002 йилдан 1 июлдан
- C. 2004 йил 1 январь
- D. 2001 йил 1 январь

45. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкаларини ким белгилайди?

- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
- B. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- C. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги
- D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси

46. Ер солиғини жорий этишдан мақсад нима?

A. Давлат бюджетини молиявий маблағлар билан таъминлаш

B. Давлат бюджетини молиявий маблағлар билан таъминлаш ва ер ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш

C. Ер ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш

D. Маҳаллий бюджет даромадларини молиявий маблағлар билан таъминлаш

47. Қайси тоифадаги фуқаролар жами йиллик даромад тўғрисида декларация топширади?

A. Ҳамма тоифадаги фуқаролар

B. Икки ва ундан ортиқ даромад манбаига эга бўлган ҳамма тоифадаги фуқаролар

C. Якка тартибда меҳнат фаолияти билан шуғулланувчи шахслар

D. Фақат ўриндошлик бўйича ишловчи ва ўриндошлик жойидан максимал ставкада солиқ тўлаганлар

48. Ўзбекистон Республикасида жисмоний шахсларнинг дивиденд ва фойз кўринишидаги оладиган даромадлари қандай ставкада солиққа тортилади?

- A. 12 %
- B. 13 %
- C. 14 %
- D. 10 %

49. Юридик шахсларнинг маҳсулот (иш, хизмат)лар экспорти ҳажми умумий ишлаб чиқариш ҳажмида 30 % ва ундан юқорини ташкил этса, мол-мулк солиғини қандай ставкада тўлайдилар?

- A. Белгиланган ставкадан 20 %га камайтирилади
- B. Белгиланган ставкадан 25 %га камайтирилади
- C. Белгиланган ставкадан 35 %га камайтирилади
- D. Белгиланган ставка 2 бараварга камайтирилади

50. Кўчириб келтирилган фуқароларга ер солиғи бўйича қандай имтиёзлар берилган?

- A. Ер солиғидан уч йилга озод
- B. Ер солиғидан икки йилга озод
- C. Ер солиғидан беш йилга озод
- D. Ер солиғидан имтиёзга эга эмас

51. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни кимлар тўламайди?

- A. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
- B. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар
- C. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
- D. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланмайдиган фуқаролар

52. Кўшилган қиймат солиғи Ўзбекистон Республикасида қачон жорий этилган?

- A. 1991 йил 15 февралдан
- B. 1992 йил 1 январдан
- C. 1993 йил 6 майдан
- D. 1997 йил 24 апрелдан

53. Солиқ кодекси дастлаб Ўзбекистонда қачон қабул қилинган ва жорий этилган?

- A. 1996 йил 15 февраль — 1996 йил 1 март
- B. 1997 йил 24 апрель — 1998 йил 1 январь
- C. 1997 йил 15 декабрь — 1998 йил 1 январь
- D. 1998 йил 24 апрель — 1999 йил 1 январь

54. Ер солиғи жисмоний шахслар томонидан қачон тўланади?

- A. Жорий йилнинг 1 ноябрига қадар

В. Солиқ тенг улушларда жорий йилнинг 15 юни ва 15 декабрига қадар

С. Жорий йилнинг 15 декабрига қадар

Д. Жорий йилнинг 1 майига қадар

55. Юридик шахслар солиқларни қандай шаклда тўлайдилар?

А. Нақд пул шаклида

В. Нақд пулсиз шаклда

С. Айрим ҳолларда ҳар иккаласидан ҳам фойдаланиш мумкин

Д. Ҳам натура, ҳам нақд пул шаклида

56. Жазони ижро этувчи муассасалар фойда солиғига тортиладими?

А. 18 фоизли ставкада солиққа тортилади

В. Фойда солиғидан озод этилади

С. 35 фоизли ставкада солиққа тортилади

Д. 3 йил муддатга солиқдан озод этилади

57. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблашда ноль даражали ставка қачон қўлланилади?

А. Товарлар (ишлар, хизматлар) экспортига

В. Стенография хизматларига

С. Геология ва топография ишларига

Д. Маълумотларни ишлаш ва ахборот таълимотига доир хизматларга

58. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ базасини аниқланг.

А. Ер усти манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми

В. Ер ости манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми

С. Ер усти ва ер ости манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми

Д. Чучук сув манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми

59. Қўшилган қиймат солиғининг қандай ставкалари қўлланилади?

А. 20 ва 10

В. 20 ва 15

С. 20 ва ноль даражали

Д. 10 ва ноль даражали

60. Жисмоний шахсларнинг мол-мулклари қандай ставкада солиққа тортилади?

- A. 10 % ва 5 %
- B. 3,5 % ва 7 %
- C. 0,5 % ва 7 %
- D. 0,5 %

61. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари ким томонидан белгиланади?

- A. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан
- B. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан
- C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан
- D. Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори асосида

62. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари тўлайдиган солиқларни кўрсатинг.

- A. Кўшилган қиймат солиғи
- B. Ялпи даромаддан солиқ ва мол-мулк солиғи
- C. Ялпи тушум (товар обороти)дан ягона солиқ тўлови
- D. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи

63. Ер қағридан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари ким томонидан белгиланади?

- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори асосида
- B. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан
- C. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан
- D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан

64. Ягона солиқ тўлови тўловчилари қўшилган қиймат солиғини...

- A. Ихтиёрий равишда тўлашга ўтишлари мумкин
- B. Умумбелгиланган тартибда тўлашга мажбур
- C. Ноль даражали ставкада тўлайдилар
- D. Пасайтирилган ставкада тўлайдилар

65. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарига қўлланиладиган солиқ ставкалари табақаланишининг асосий мезонини кўрсатинг.

- A. Жойлашган жойнга ва аҳоли сонига қараб
- B. Ишчилар сонига қараб
- C. Даромадлилик даражасига қараб
- D. Мол-мулкнинг қийматига қараб

66. Акқиз солиғини тўлаш муддатларини кўрсатинг.

- A. Ҳар чорақда
- B. Ҳар 15 кунликда
- C. Ҳар 10 кунликда
- D. 1 йилда 1 марта

67. Йирик корхоналарнинг қўшилган қиймат солиғини бюджетга тўлаш муддатларини аниқланг.

- A. Ҳар ойда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 15-санасига қадар
- B. Ҳар чорақда молиявий ҳисоботларни тақдим этиш муддатидан кечиктирмасдан
- C. Йиллик ҳисоботларни топшириш муддатига қадар
- D. Ҳар ойда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-санасига қадар

68. Корхона солиқ солишининг соддалаштирилган тизими-га ўтиши ҳақидаги қарори ёки далилланган рад жавоби давлат солиқ хизмати органи томонидан неча кун давомида чиқарилади?

- A. Ариза берган кундан бошлаб 5 кун мобайнида
- B. Ариза берган кундан бошлаб 10 кун мобайнида
- C. Ариза берган кундан бошлаб 1 ой мобайнида
- D. Ариза берган кундан бошлаб 3 кун мобайнида

69. Ягона солиқ тўловининг объекти нима?

- A. Корхона ихтиёрида қоладиган соф фойда
- B. Сотиб олиш ва сотиш қиймати ўртасидаги фарқ
- C. Давр харажатлари
- D. Ялпи тушум

70. Ободонлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш солиғининг солиқ солиш объекти нима?

- A. Маҳсулот сотишдан тушган тушум
- B. Фойда солиғи тўлангандан кейин қолган фойда
- C. Муомала харажатлари
- D. Асосий фаолиятнинг фойдаси

71. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади таркиби нимадан иборат?

- A. Меҳнат ҳақи, мулкӣ даромадлар
- B. Тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлар, меҳнат ҳақи
- C. Меҳнат ҳақи, бошқа даромадлар

D. Меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар, мулкый даромадлар, моддий наф тарзидаги даромадлар, бошқа даромадлар

72. Мол-мулк солиғини тўлаш ҳақидаги тўлов хабарномалари солиқ тўловчиларга қайси муддатдан кечиктирилмай топширилиши шарт?

- A. Жорий йилнинг 5 январигача
- B. Жорий йилнинг 25 апрелигача
- C. Жорий йилнинг 15 июнигача
- D. Жорий йилнинг 1 майигача

73. Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ тўловчилари кимлар?

- A. Ўзбекистон Республикасининг резидентлари
- B. Молия йилида солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар
- C. Норезидент жисмоний шахслар
- D. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари

74. Акциз солиғи қуйидагиларнинг қайсиларига солинмайди?

- A. Акциз тўланадиган товарларнинг экспортига
- B. Акциз тўланадиган товарларнинг импортига
- C. Берилган хом ашёдан тайёрланган маҳсулотга
- D. Вино ва вино материалларига

75. Жисмоний шахснинг қуйида келтирилган қайси даромадлари даромад солиғидан озод қилинган?

- A. Олинган алиментлар
- B. Иш ҳақи тўловлари
- C. Ижара тўловлари
- D. Тадбиркорлик фаолияти натижасида олинган даромад

76. Қуйида қайд этилган солиқларнинг қайси бири эгри (билвосита) солиқлар гуруҳига киради?

- A. Қўшилган қиймат солиғи
- B. Жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ
- C. Ер солиғи
- D. Мол-мулк солиғи

77. Доимий муассаса билан боғлиқ бўлган норезидент Ўзбекистонда олган даромадларидан қайси ставкаларда даромад солиғи ундирилади?

- A. Юқори ставкада

- в. Ўртача ставкада
- С. Чегирмаларсиз 8 фоизли ставкада
- Д. Умумий белгиланган ставкада

78. Қўшилган қиймат солиғи ставкалари қайси давлат органи томонидан белгиланади?

- А. Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан
- В. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан
- С. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан
- Д. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан

79. Юридик шахслар учун фойда солиғи қачон жорий этилган?

- А. 1991 йил 1 январдан
- В. 1992 йил 14 январдан
- С. 1993 йил 6 майдан
- Д. 1995 йил 1 январдан

80. Акциз солиғи ставкалари ва акциз тўланадиган товарлар рўйхати қайси ваколатли орган томонидан белгиланади?

- А. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- В. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги
- С. Ўзбекистон Республикаси Президенти
- Д. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси

81. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни қачон қабул қилинган?

- А. 1996 йилнинг 1 январида
- В. 1997 йилнинг 10 сентябрида
- С. 1998 йилнинг 15 майида
- Д. 1997 йилнинг 29 августида

82. Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлган юридик шахслар қандай манбалардан солиқ тўлайдилар?

- А. Ўзбекистон Республикаси ва ундан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
- В. Ўзбекистон Республикасидаги манбаларидан
- С. Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
- Д. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси билан мувофиқлаштирилади

83. Ер солиғини тўловчилар бўлиб кимлар ҳисобланади?

А. Эгалигида ер участкаларига эга бўлган юридик ва жисмоний шахслар

В. Фойдаланишида ер участкаларига эга бўлган юридик ва жисмоний шахслар

С. Ўз мулкида, эгалигида ва фойдаланишида ер участкаларига эга бўлган юридик ва жисмоний шахслар

Д. Ўз мулкида, эгалигида ва фойдаланишида ер участкаларига эга бўлган юридик шахслар

84. Жисмоний шахслар мол-мулк солиғини қайси муддатларда тўлайдилар?

А. 15 январь ва 15 июлга қадар

В. 1 июнь ва 1 ноябрга қадар

С. 1 декабрга қадар

Д. 15 июнь ва 15 декабрга қадар

85. Давлат облигациялари ва давлатнинг бошқа қимматли қоғозлари бўйича дивидендлар ва фоизлар солиққа тортиладими?

А. Солиққа тортилади

В. Озод этилади

С. Қисман солиққа тортилади

Д. Имтиёзли ставкаларда тортилади

86. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ёки маҳаллий ҳокимият органлари қарорига асосан ер участкаларини ижарага олган юридик шахслар ер солиғини тўлайдиларми?

А. Ер солиғи ўрнига ижара ҳақи тўлайди

В. Ер солиғини белгиланган тартибда тўлайди

С. Ер солиғи бонитет даражасига қараб тўланади

Д. Ижара ҳақи тўланиши билан биргаликда белгиланган тартибда ер солиғи ҳам тўлайди

87. Солиқ солишининг соддалаштирилган тизимини қўллайдиган микрофирма ва кичик корхоналар қуйидаги қайси солиқларни тўлайдилар?

А. Импорт қилинадиган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғи

В. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ

С. Ер солиғи

Д. Ободонлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш солиғи

88. Солиқ солиш объекти деганда:

- A. Солиқ ундирувчилар тушунилади
- B. Солиқ тўловчилар тушунилади
- C. Фойда, мол-мулк қиймати, ер майдони
- D. Солиқ солинадиган базага нисбатан белгиланган меъёр

89. Солиқларни жорий қилиш қайси давлат органи ваколатига киради?

- A. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
- B. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
- C. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Молия вазирлиги келишган ҳолда

90. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида солиқ тизимига тегишли моддаларни кўрсатинг.

- A. 10, 51
- B. 51, 123
- C. 14, 111, 4
- D. 98, 76

91. Солиқлар ва йиғимларни тўлаш муддати ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун пенялар миқдорини кўрсатинг.

- A. 10 %
- B. 100 %
- C. 0,05 %
- D. 0,07 %

92. Жисмоний шахсларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлари таркибига қандай даромадлар киради?

- A. Рағбатлантириш хусусиятига эга бўлган тўловлар, компенсация тўловлари (компенсация) ҳамда ишланмаган вақт учун ҳақ тўлаш
- B. Жисмоний шахсларнинг бошқа даромадлари
- C. Тадбиркорлик фаолиятдан олинган даромадлар
- D. Фоиз ва дивиденд кўринишида олинган даромадлар

93. Муддати ўтган кредитор ва депонент қарздорликни ҳисобдан чиқаришдан олинмаган даромадлар солиққа тортиладими?

- A. Солиққа тортилмайди
- B. 1 йилдан сўнг солиққа тортилади

- C. Солиққа тортилади
- D. Фақат кредиторлик қарзи солиққа тортилади

94. Ер солиғи ставкаларини қайси давлат органи белгилайди?

- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
- B. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
- C. Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси
- D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги

95. Акциз солиғининг тўловчилари бўлиб кимлар ҳисобланади?

- A. Акциз солиғи тўланадиган товарлар ишлаб чиқарувчи юридик шахслар
- B. Акциз солиғи тўланадиган товарлар ишлаб чиқарувчи жисмоний шахслар
- C. Акциз солиғи тўланадиган товарлар ишлаб чиқарувчи юридик шахслар ва импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар
- D. Акциз солиғи тўланадиган товарларни экспорт қилувчи юридик шахслар

96. Қандай жисмоний шахслар мол-мулк солиғини тўлашдан озод этилган?

- A. I ва II гуруҳ ногиронлар
- B. Маданият ва халқ таълими ходимлари
- C. Тиббиёт ходимлари
- D. Оғир меҳнат шароитида ишловчилар

97. Шаҳар йўловчи транспорти хизматлари (такси ва йўналишли таксидан ташқари) қўшилган қиймат солиғига тортиладими?

- A. Ноль даражали ставкада солиққа тортилади
- B. 20 фоизли ставкада солиққа тортилади
- C. Қўшилган қиймат солиғидан озод этилади
- D. 10 фоизли ставкада солиққа тортилади

98. Тижорат банклари, кредит уюшмалари, суғурта ташкилотлари бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларга тортиш объектини кўрсатинг?

- A. Фойда
- B. Харажат
- C. Ялпи даромад
- D. Маржа

99. Жисмоний шахсларга иш ҳақи натура ҳолида берилганда даромад солиғи қачон бюджетга ўтказиб берилади?

A. Тўлов амалга оширилган ой тугагандан сўнг 8 кун ичида

B. Тўлов амалга оширилган ой тугагандан сўнг 5 кун ичида

C. Тўлов амалга оширишдан олдин

D. Тўғри жавоб йўқ

100. Жисмоний шахслардан даромад солиғи ҳисоблашда ноқулай табиий иқлим шароити учун бериладиган қўшимча ҳақлар қайси ставкада солиққа тортилади?

A. Энг юқори ставкада

B. Энг кам ставкада

C. 10 фоизли ставкада

D. Тўғри жавоб йўқ

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг қонулари, Президент фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари, меъёрий ҳужжатлар

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. — Тошкент: Ўзбекистон, 2005.

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. — Тошкент: Адолат, 2008.

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни // Халқ сўзи, 29 август 1997 й.

Ўзбекистон Республикасининг «Бюджет тизими тўғрисида»ги Қонуни, 2000 йил 14 декабрь // Солиқлар ва божхона хабарлари. 2001 й., 2-сон.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-3620-сонли Фармони (2005 йил 20 июнь).

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасининг 2004 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 567-сонли қарори, 2003 йил 30 декабрь.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасининг 2005 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 610-сонли қарори (2004 йил 28 декабрь).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2006 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ-244-сонли қарори (2005 йил 27 декабрь).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2007 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ-532-сонли қарори (2006 йил 18 декабрь).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2008 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ-744-сонли қарори (2007 йил 12 декабрь).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2009 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ-1024-сонли қарори (2008 йил 29 декабрь).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. — Тошкент: Ўзбекистон, 1997. — 325-б.

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари. — Тошкент: Ўзбекистон, 1998. — 682-б.

Каримов И. А. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. — Тошкент: Ўзбекистон, 2000. — 352-б.

Каримов И. А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз // Халқ сўзи, 2001 й., 17 февраль.

Каримов И. А. Жамиятда тadbиркорлик руҳини қарор топтириш — тараққиёт гарови // Халқ сўзи, 2001 й., 18 июль.

Каримов И. А. Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик. — Тошкент: Ўзбекистон, 2005 й.

Каримов И. А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. — Тошкент: Ўзбекистон, 2009. — 56-б.

«Бизнинг бош мақсадимиз — жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир». Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2005 й., 29 январь, 20(3565)-сон.

«Янгиланиш ва барқарор тараққиёт йўлидан янада изчил ҳаракат қилиш, халқимиз учун фаровон турмуш шароити яратиш — асосий вазифамиздир». Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2006 йилда мамлакатда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2007 йилда иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2007 й., февраль.

«Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш — барча ислоҳот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир». Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2007 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2008 йилда иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2008 й., 9 февраль.

Китоб ва туркум нашрлари

Абдурахмонов О. Хорижий мамлакатларда солиқ тизимлари. Ўқув кўлланмаси. — Тошкент: ТДИУ нашр., 2003.

Абдуллаев Ж. Х., Комилов М. М. Налог на добавленную стоимость. Сборник нормативных документов. — Ташкент: 2000.

Абдуғаффор Жўраев. Давлат бюджети даромадларини шакллантиришнинг самарали йўллари. Монография. — Тошкент: Фан, 2004. — 243-б.

Вахобов А., Жамолов Х. Согласование межбюджетных отношений. — Ташкент: Молия, 2002. — 239 с.

Ваҳобов А., Сирожиддинова З. Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети. — Тошкент: Молия, 2001. — 174-б.

Гатаулин Ш. Солиқлар ва солиққа тортиш. — Тошкент: 1996. — 18-б.

Дмитриева Н. Г., Дмитриев Д. Б. Налоги и налогообложение / Феникс, 2004.

Естигнеев Е. Н. Налоги и налогообложение. — С.-Пб.: Питер, 2004.

Жўраев А., Мейлиев О., Сафаров Ф. Солиқ назарияси — Тошкент: ТМИ, 2004. — 210-б.

Завалишина И. А. Солиқлар: назария ва амалиёт. — Тошкент: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёт уйи, 2005. — 544-б.

Зайналов Ж. Р. Солиқлар ва солиққа тортиш. — Самарқанд: Самарқанд кооператив институти, 2002. — 366-б.

Князев В. Г., Черник Д. Г. Налоговые системы зарубежных стран. — М.: «ЮНИТИ», 2003.

Коваль Л. С. Налоги и налогообложение. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 254 с.

Латинов А. Ердан фойдаланиш ва солиққа тортиш. — Тошкент: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёт уйи, 2005.

Маликов Т. С. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари. — Тошкент: Академия, 2002. — 204-б.

Мельник Д. Налоговый менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 2002.

Миляков Н. Налоги и налогообложение: Практикум. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 208 с.

Налоговые системы зарубежных стран. Учебник / Под ред. В. Г. Князева, проф. Д. Б. Черника. — М.: Закон и право, 1997. — 97 с.

Налоги и налогообложение. Учебник / Под ред. проф. М. В. Романовского и проф. О. В. Врублевской. — С.-Пб.: Питер, 2003. — 190 с.

Налоги в условиях экономической интеграции / Бард В. С. и др. / Под ред. проф. В. С. Барда и Л. П. Павловой. — М.: КНОРУС, 2004. — 288 с.

Налоги и налогообложение. Учебник для вузов / Под ред. Д. Г. Черника. — М.: Юнита-Дана, 2004. — 345 с.

Налоги и налогообложение / Тарасова В. Ф. и др. — М.: Финансы и статистика, 2005.

Пансков В. Г., Князев В. Г. Налоги и налогообложение. Учебник для вузов. — М.: МЦФЭР, 2003. — 336 с.

Рихсиева Х., Мухтаров М., Шмоль З. Налоги. — Тошкент: 2000. — 241 с.

«Солиқлар ва солиққа тортиш» маъруза матнлари тўплами / Жўраев А. ва бошқ. — Тошкент: Iqtisod-moliya, 2005. — 241-б.

Солиққа оид қонун ҳужжатларидаги янгиликлар. 2009 йил. — Тошкент: «Norma» нашриёти, 2009.

Тошматов Ш. А. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли. Монография. — Тошкент: Fan va texnologiya. — 2008. — 204-б.

Тошматов Ш. А., Комилов М. М. Қўшилган қиймат солиғи. Монография. — Тошкент: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёти, 2004. — 180-б.

Тошмуродов Т. Солиқлар / Изоҳли лугат. — Тошкент: Меҳнат, 2003. — 184-б.

Темур тузуклари. — Тошкент: Чўлпон, 1991. — 98-б.

Толкушин А. В. Налоги и налогообложение: Энциклопедический словарь. — М.: 2000.

Финансы / Под ред. Л. А. Дробозиной — М.: ЮНИТИ, 2003. — 350 с.

Хван Л. Б. Солиқ ҳуқуқи. — Тошкент: Консаудитинформ, 2001. — 432-б.

Ҳайдаров Н. Молия. — Тошкент: Академия, 2001. — 72-б.

Юткина Т. Ф. Налоги и налогообложение: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 576 с.

Яҳёев Қ. А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. — Тошкент: Фан ва технологиялар маркази, 2003. — 247-б.

Яҳёев Қ. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. — Тошкент: Фафур Фулом, 2000 й. — 10-б.

Журналлардаги мақолаларга ва конференция материалларига ҳаволалар

Абдурахмонов О. Жисмоний шахслар мулкани солиққа тортишни такомиллаштириш // Бозор, пул ва кредит. — 2002. — 7-сон.

Абдурахмонов О. Солиқ сиёсати: Дунё тажрибаси ва Ўзбекистон истиқболи // Бозор, пул ва кредит. — 2002. — 5-сон.

Аҳмаджонов М. Солиқ маданиятини оширайлик // Солиқ тўловчининг журнали. — 2001. — 2-сон.

Боймуротов С. Солиқ имтиёзлари ва уларнинг солиқ тўловчилар молиявий фаолиятига таъсири // Солиқ солиш ва бухгалтерия ҳисоби. — Тошкент, 2007. — 8-сон. — 23–24-б.

Вахабов А., Жураев А. Актуальные проблемы повышения эффективности взаимоотношений Республики Узбекистан с международными финансовыми институтами // Актуальные проблемы современной науки. — М., 2004. — № 2(17). — С. 106–108.

Жураев А. Актуальные вопросы налогообложения доходов физических лиц // Актуальные проблемы современной науки. — М., 2004. — № 2(17). — С. 109–111.

Жўраев А. Даромад, бюджет ва солиқлар // Солиқ тўловчининг журнали. — 2004. — 4-сон. — 21–23-б.

Жўраев А. Кичик ва ўрта бизнес корхоналарида инвестиция жараёни // Бозор, пул ва кредит. — 2002. — 6-сон. — 49–50-б.

Жўраев А. Корхоналар инвестицион фаолиятини солиқлар орқали рағбатлантириш // Жамият ва бошқарув. — 2004. — 4-сон. — 31–33-б.

Жўраев А. Солиқ-бюджет сиёсати яхлитлиги ва унинг давлат бюджети даромадлари ижросидаги аҳамияти // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. — 2005. — 1–2-сон. — 34–35-б.

Жўраев А. Солиққа оид қонунчилик бузилиши ҳолатларининг олдини олиш // Бозор, пул ва кредит. — 2004. — 9(88)-сон. — 45–48-б.

Жўраев А. Тўғри (бевосита) солиқлар: уларнинг давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги ўрни // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. — 2004. — 9–10-сон. — 58–59-б.

Жўраев А. Солиқларнинг бюджет тизими бўғинлариаро тақсимланиши // Бозор, пул ва кредит. — 2004. — 11-сон. — 18–21-б.

Жўраев А. Умумийлик ва ўзига хослик // Солиқ тўловчининг журнали. — 2004. — 9-сон. — 26–28-б.

Жураев А. С. Внутренний налоговый контроль хозяйствующих субъектов // Семнадцатые международные Плехановские чтения: Тез. докл. — М., 2004. — С. 315–316.

Жураев А. С. Воздействие налоговой системы на развитие теневой экономики // Современные аспекты экономики. — С.-Пб., 2004. — № 1(52). — С. 186–189.

Жураев А. С. Налоговый контроль: вопросы теории // Вопросы гуманитарных наук. — М.: — 2004. — № 1(10). — С. 120–121.

Жўраев А. С. Солиқлар бўйича тўловсизлик муаммоси ва уни ҳал қилиш йўллари // Иқтисодий эркинлаштириш шароитида солиққа тортиш ва суғурта фаолиятини такомиллаштириш йўллари: Халқаро илмий-амалий конференция материаллари. 11–12 февраль 2004. — Тошкент. — 2004. — 33–34-б.

Тошматов Ш. А. Корхонанинг маржинал даромади унинг иқтисодий фаоллиги маҳсули натижаси // Soliq solish va buxgalteriya hisobi. — Тошкент, 2006. — 3-сон. — 4–8-б.

Тошматов Ш. А. Особенности упрощенных режимов налогообложения в Узбекистане // Экономика и финансы. — М. — 2007. — № 4. — С. 66–68.

Тошматов Ш. А. Солиқ тушумлари ва ставкасини прогностлаш // Jamiyat va boshqaruv. — Тошкент. — 2008 — 2-сон. — 50–51-б.

Хорижий тилда ёзилган адабиётлар ва интернет сайтлари

Asion. Development Bank. Manila. — 2004. — 214 p.

Government Financial Statistics. IMF, 2001. Washington D. C.

Namozov O. Influence of Money Supply on the Inflation Process in Uzbekistan // Econometric Anlysis Uzbek Economic Trends Jural, Jan-March. — 2000. — P. 38–47.

Mariette D. Bercy report a zero sur le dossier du Gredit Jonciur // Tribune. — 1998. — Sept., p. 9.

Szepo G. Financial regulation and multitier Financial intermediation system in Eastern Europe. Introduction journal of Banking and finance. — 2000. — 410 p.

Steinbery A. An innovatori package for financial sector reforms // Jural of Banking and finance. — 2001.

Tanzi V. Taxation in an Integrations World. — Washington.: The Brooklngs Institut, 1995. — P. 134; *Farmer P., Lyal R.* EC Tax Law.-Oxford.: Clarendon Press. — 1994. — P. 297.

Tax Policy. Handbook, Edited by Parhasarthi Shome, IMF, 1995. Washington D. C.

2007 Korean taxation, Ministry of Finance and Economy. Korea. — 2008. — P. 310.

Dornbusch R., Fischer S. «Macroeconomics» International edition, McGraw-Hill, Inc. — 1994. — 635 p.

Guide to Japanese tax 2006–2007 by Yugi Gomi. Zaikai
Shoho Sha. Higashi Shombashi. Minatoku. Tokyo. Japan. —
P. 444.

<http://www.cer.uz>

<http://www.review.uz>

<http://www.federalreserve.gov>

<http://www.imf.org>.

<http://www.nalog.uz>

<http://www.mf.uz>

<http://www.tfi.uz>

<http://www.gov.uz>

<http://www.expert.ru>

МУНДАРИЖА

Кириш	3
I боб. Ўзбекистон солиқ тизими асослари	6
1.1. Солиқларнинг иқтисодий моҳияти ва объект- зарурлиги	6
1.2. Солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар элементлари	9
1.3. Солиққа тортиш тамойиллари	13
1.4. Солиқларнинг гуруҳланиши	18
1.5. Солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган тўловларга умумий тавсифнома	22
1.6. Солиқ тизимининг ҳуқуқий асослари, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари	26
II боб. Юридик ва жисмоний шахсларни солиққа тортиш тизими	32
2.1. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	32
2.2. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи	43
2.3. Қўшилган қиймат солиғи	56
2.4. Акциз солиғи	66
2.5. Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи	74
2.6. Жисмоний шахслардан ундириладиган мол-мулк солиғи	80
2.7. Юридик шахслардан ундириладиган ер солиғи	84
2.8. Жисмоний шахслардан олинадиган ер солиғи	92
2.9. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	95
2.10. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ва махсус тўловлар.....	100

2.11. Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар.....	109
2.11.1. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ.....	109
2.11.2. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ.....	111
2.11.3. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим.....	114
III боб. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби	116
3.1. Ягона солиқ тўлови.....	116
3.2. Ягона ер солиғи.....	125
3.3. Қатъий белгиланган солиқ.....	132
IV боб. Ижтимоий жамғармаларга мажбурий тўловлар	137
4.1. Ягона ижтимоий тўлов ва Пенсия жамғармасига фуқароларнинг бюджетдан ташқари суғурта бадаллари.....	137
4.2. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма.....	140
4.3. Республика йўл жамғармаси.....	143
4.4. Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармаси.....	150
Таянч сўз ва иборалар.....	154
Солиқлар ва солиққа тортиш курси бўйича тест саволлари вариантлари.....	156
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	175

ЖЎРАЕВ АБДУҒАФФОР САҒАРОВИЧ
ТОШМАТОВ ШУХРАТ АМОНОВИЧ
АБДУРАҒМАНОВ ОЛИМ ҚАЛАНДАРОВИЧ

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ

Ноиқтисодий бакалавриат таълим йўналишлари учун
ўқув қўлланмаси

Тошкент — «NORMA» нашриёти — 2009

Чиқариш учун масъул
Мусаҳҳиҳ
Бадий муҳаррир
Компьютерда саҳифаловчи

*Мелибоев М.
Раҳимбекова З.
Мирзамухамедов А.
Қиселёва Н.*

Оригинал-макетдан 2009 йил 16 июнда босишга рухсат этилди.
Бичими 60×90^{1/16}. Кегли 10 шпонсиз. Гарнитура «TimesUZ».
Шартли 11,5 б. т. Адади 10 000 нусха. Буюртма № 399.

«NORMA» МЧЖ, Тошкент ш., Ҳ. Олимжон майдони, 10а.

ЁАЖ «Seal Mag» ҚК босмахонасида босилди.
Тошкент ш., Қори Ниёзий кўч., 39.